

כנס הנשיא – הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה
מדד הדמוקרטיה הישראלית 2009
עשרים שנה לעלייה מברית המועצות

אשר אריאן, מיכאל פיליפוב, אנה קנפלמן

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במנהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם בכמה סדרות: ספרים ('הספרייה לדמוקרטיה'), מחקרי מדיניות, פורום קיסריה, כתבי עת ודברי ימי עיון.

מרכז גוטמן הוקם במתכונתו הנוכחית במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 1998, עם מעבר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 על ידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל המתבצעים על ידי המרכז.

המכון הישראלי לדמוקרטיה זכה בשנת תשס"ט בפרס ישראל על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

כנס הנשיא - הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה

אוגוסט 2009

מדד הדמוקרטיה הישראלית

2009 עשרים שנה לעלייה מברית המועצות

אשר אריאן, מיכאל פיליפוב, אנה קנפלמן

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

מרכז גוטמן

Auditing Israeli Democracy 2009
Twenty Years of Immigration from the Soviet Union
Asher Arian, Michael Philippov, Anna Knafelman

עריכת לשון: רעיה כהן
עיצוב הסדרה: רון הרן
סדר והדפסה: ארט פלוס, ירושלים

מסת"ב: 978-965-519-062-5

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה, תשס"ט
Copyright © 2009 by The Israel Democracy Institute
Printed in Israel

להזמנת ספרים ומחקרי מדיניות בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:
טלפון: 1-800-20-2222, 02-5300800; פקס: 02-5300867
דוא"ל: orders@idi.org.il
אתר האינטרנט: www.idi.org.il
המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4482, ירושלים 91044

אשר אריאן הוא המנהל המדעי של מרכז גוטמן, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור למדע המדינה באוניברסיטה של העיר ניו יורק.
מיכאל פיליפוב ואנה קנפלמן הם עוזרי מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

כל פרסומי מדד הדמוקרטיה הישראלית, מחקרי המדיניות ופרק נבחר מכל ספר ניתנים להורדה חינם מאתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

7	רשימת התרשימים והלוחות
9	תודות
11	תקציר מדד הדמוקרטיה 2009

חלק ראשון – מדד הדמוקרטיה 2009

15	א. תיאור המחקר ומטרותיו
18	ב. מדדי הדמוקרטיה
18	1. תמונת מצב מסכמת
18	2. ישראל 2009 בראי המדדים: בהשוואה בין־לאומית ובהשוואה היסטורית
22	3. ממצאים נבחרים
22	(א) ההיבט המוסדי
28	(ב) היבט הזכויות
36	(ג) היבט היציבות

חלק שני – סקר הדמוקרטיה 2009

43	א. מבוא
44	ב. תפיסות מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי ב־2009
44	1. ההיבט המוסדי
50	2. היבט הזכויות
58	3. היבט היציבות
72	4. סקר הדמוקרטיה 2009: סיכום הממצאים הבולטים
74	ג. השתלבות חברתית־כלכלית של העולים מחבר המדינות בישראל
74	1. הקדמה
75	2. השתלבות כלכלית: נתונים אובייקטיביים
76	3. השתלבות חברתית
77	4. השתלבות העולים: ממצאי הסקר
77	(א) השתלבות כללית: השאיפות והציפיות
77	(ב) השתלבות חברתית: המפגש בין החברה הקולטת לעולים
81	(ג) השתלבות כלכלית: עבודה שלא במקצוע גם בקרב הדור הצעיר
86	5. השתלבות העולים מחבר המדינות בחברה הישראלית – סיכום

נספח 1: סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2009-2003

נספח 2: סקר מדד הדמוקרטיה 2009 לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2008-2003

נספח 3: התפלגות סקר הדמוקרטיה, מרס 2009

נספח 4: הרשות המבצעת והרשות המחוקקת, מאי 2009

נספח 5: תאריכים מרכזיים, מאי 2008 – אפריל 2009

רשימת התרשימים והלוחות

16	מבנה המדד	תרשים 1
20	מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות על פי 15 מדדים	תרשים 2
23	שיעור ההשתתפות בבחירות בהשוואה בין-לאומית ובישראל: מדד משולב של השתתפות	תרשים 3
24	שיעור ההשתתפות בבחירות המקומיות	תרשים 4
26	ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית ובישראל: סטייה מעקרון היחסיות	תרשים 5
27	ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית ובישראל: מדד הדומיננטיות המפלגתית	תרשים 6
29	שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית ובישראל	תרשים 7
31	חופש העיתונות בהשוואה בין-לאומית ובישראל	תרשים 8
32	מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בהשוואה בין-לאומית ובישראל	תרשים 9
33	חופש כלכלי בישראל: רכיבי הציון לפי 10 אינדיקטורים	תרשים 10
34	חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית ובישראל	תרשים 11
35	תחרותיות בהשוואה בין-לאומית	תרשים 12
35	שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית	תרשים 13
36	שוויון מגדרי בישראל: רכיבי הציון לפי 4 אינדיקטורים	תרשים 14
37	שיעור הנשים הנבחרות לכנסת ישראל, 1949-2009	תרשים 15
38	מדד איה-שלמת קדנציה בישראל	תרשים 16
39	מדד משולב: מתיחות על רקע דתי ועל רקע עדתי/לאומי/לשוני	תרשים 17
45	עניין בפוליטיקה בהשוואה בין-לאומית	תרשים 18
45	עניין בפוליטיקה	תרשים 19
46	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי	תרשים 20
49	תמיכה במנהיגים חזקים בהשוואה בין-לאומית ובישראל	תרשים 21
50	שלטון מומחים כמערכת פוליטית רצויה	תרשים 22
51	תפיסת השחיתות בישראל, 2003-2009	תרשים 23
51	אמון בפוליטיקאים	תרשים 24
52	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: חופש ביטוי	תרשים 25
54	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון למיעוטים	תרשים 26
54	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: יחס למיעוטים, לפי מגזרים	תרשים 27
55	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: יחס למיעוטים, 2003-2009	תרשים 28
55	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: זכויות פוליטיות	תרשים 29
56	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בפוליטיקה	תרשים 30
57	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי במשפחה	תרשים 31
57	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בפוליטיקה, במשפחה ובקריירה	תרשים 32
59	אמון במוסדות מרכזיים: נשיא המדינה, הכנסת, המפלגות, 2003-2009	תרשים 33
59	אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, המשטרה, בית המשפט העליון, 2003-2009	תרשים 34
60	אמון במשטרה בהשוואה בין-לאומית	תרשים 35
61	רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 1986-2009	תרשים 36
61	רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק: עולים לעומת ותיקים	תרשים 37
62	סיבות לרצון לעזוב את ישראל	תרשים 38
63	סיבות עיקריות לרצון לעזוב את ישראל	תרשים 39

63	תרשים 40	רצון לחיות בישראל
65	תרשים 41	דור ההמשך
65	תרשים 42	תחושת השייכות למדינה
66	תרשים 43	הרכיבים החשובים כדי להיות ישראלי באמת
67	תרשים 44	תנאי הכרחי לאזרחות בהשוואה בין-לאומית
68	תרשים 45	אמון חברתי
78	תרשים 46	שביעות רצון מהעלייה לישראל
78	תרשים 47	יחסם של הוותיקים לעלייה מחבר המדינות
79	תרשים 48	היחסים בין החברה הקולטת לבין העולים
80	תרשים 49	סטראוטיפים על העלייה מחבר המדינות
81	תרשים 50	עמדות בתחום היהדות כלפי העלייה מחבר המדינות
82	תרשים 51	מעמד חברתי לפני ואחרי העלייה
83	תרשים 52	שיוך עצמי למעמד חברתי
84	תרשים 53	ציפיות לשיפור ברמת החיים
84	תרשים 54	השתלבות בתחום התעסוקה
85	תרשים 55	הבעיה העיקרית של העולים שלא טופלה בידי הממשלה, על פי מידת החשיבות
86	תרשים 56	הבעיה העיקרית של העולים שלא טופלה בידי הממשלה, על פי קבוצות גיל
106	תרשים נ-1	הרשות המחוקקת: חלוקת הכוחות בכנסת ה-18 לאחר בחירות 2009
21	לוח 1	ישראל 2009 בראי המדדים: שינויים לעומת הערכה קודמת
69	לוח 2	יחס לקבוצות בחברה: יהודים
70	לוח 3	יחס לקבוצות בחברה: עולים
71	לוח 4	פינוי יישובים: יהודים
71	לוח 5	פינוי יישובים: עולים
71	לוח 6	העברת שכונות ערביות בירושלים: יהודים
71	לוח 7	העברת שכונות ערביות בירושלים: עולים

חוברת זו הוכנה לקראת כנס הנשיא המתקיים זו השנה השישית בבית הנשיא בירושלים. אנו מודים לכבוד נשיא המדינה מר שמעון פרס על שפרש את חסותו על מפעל זה.

תודתנו שלוחה לסגל העובדים של בית הנשיא על סיועם בארגון הכנס, ולכרמית גיא על סיועה בעריכת החוברת. אנו מודים גם לצוות ההוצאה לאור של המכון הישראלי לדמוקרטיה על עבודתו המסורה והקפדנית – לפרופ' אלי שאלתיאל ועדנה גרניט העומדים בראש, וכן לענת ברנשטיין, דניה ולדז, חלי פרוימוביץ, נדב שטכמן ותמר שקד.

בתחום הפוליטי – רוב אזרחיה היהודים של המדינה אינם מוכנים לשתף את המיעוט הערבי בממשלה או בקבלת החלטות גורליות לעתיד המדינה. בנושא הזכויות בולטים ההבדלים בתרבות הפוליטית של הוותיקים לעומת זו של עולי חבר המדינות. העולים מציגים עמדות ליברליות פחות בכל הקשור לתמיכה בזכויות. עמדות העולים בכל הקשור למיעוט הערבי, למשל, קיצוניות יותר, ורובם תומכים בעידוד הגירת ערבים ובשליטת זכויותיהם. כמו כן, העולים מציגים עמדות מסורתיות יותר בכל הקשור ליחסים בין-מגדריים. הממצאים בהיבט הזכויות נתמכים גם בממצאים של המדדים הבין-לאומיים, שמראים כי רמת השמירה על זכויות בישראל נמוכה יחסית לדמוקרטיאות אחרות.

באופן כללי נראה ששנתיים לאחר סיומה של מלחמת לבנון השנייה חל שיפור במצב הרוח הלאומי. הנתון החיובי בסקר מתקשר לסוגיית השייכות לקהילה – רוב הציבור גאה בהיותו ישראלי ומרגיש חלק ממדינת ישראל ומבעיותיה. כמו כן, שיעור האנשים המצהירים על רצונם לחיות בישראל עולה. נתון זה בולט בקרב הצעירים, ובשנתיים האחרונות עלה מספר הצעירים המשוכנעים ברצונם להישאר לחיות בארץ, והוא עומד כעת על 80%. אולם בעניין זה יש פערים בין עמדות הוותיקים לבין עמדות העולים הצעירים – שיעור המשוכנעים ברצונם לחיות בארץ בקרב העולים הצעירים נמוך במידה רבה בהשוואה לוותיקים בקטגוריית גיל דומה. הסיבה המרכזית המחלישה את המוטיבציה של הוותיקים לחיות בישראל היא התחושה שהסיכוי לשפר את רמת החיים שלהם בחו"ל גבוה מהסיכוי לעשות זאת בארץ. בקרב העולים הסיבה המרכזית היא המצב הביטחוני.

בתחום הסולידריות החברתית מתגלית תמונה מורכבת של המציאות. ישראל מתאפיינת בשטחים חברתיים ואידאולוגיים עמוקים, ומצב זה משתקף ביחסים בין הקבוצות בחברה. בעיקר בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, בין דתיים לחילונים, בין תומכי שמאל לתומכי ימין ועוד. בנוסף, רמת האמון החברתי בארץ נמוכה מאוד, ורוב האנשים סבורים שיש להיות זהירים ביחסים עם סביבתם. ממצא זה בולט בהשוואה בין-לאומית, המלמדת כי בישראל רמת האמון החברתי נמוכה במידה רבה מברוב הדמוקרטיאות שהשתתפו במחקר.

מדינת ישראל היא מדינת הגירה, והעלייה היא אחד האתוסים המרכזיים של החברה והפוליטיקה בישראל. עלייתם של יהודים לארץ ישראל הייתה היעד הראשון במעלה של התנועה הציונית, והוא קיבל ביטוי בחוק השבות ב-1950 שקבע רשמית את זכותו של כל יהודי לעלות למדינת ישראל. גל העלייה הגדול מברית המועצות לשעבר בשנות התשעים שינה את הרכב האוכלוסייה בישראל ואת פניה של החברה הישראלית. בשנת 2009 מלאו עשרים שנה לתחילתו של גל עלייה זה, שהחל באביב 1989. **מדד הדמוקרטיה 2009** סוקר את עמדות הציבור בנוגע לדמוקרטיה, את תפיסותיו בנוגע למידת מימוש הדמוקרטיה, את התמיכה בה ואת שביעות הרצון מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית. כמו כן, המדד סוקר בהרחבה את סוגיית השתלבות העולים בחברה ובפוליטיקה הישראלית, את התרבות הפוליטית של העולים ואת היחסים בין החברה הקולטת לבין העולים מחבר המדינות.

הציבור הישראלי מוסיף ברובו לתמוך בדמוקרטיה ולהתעניין בפוליטיקה, אך הוא מביע חוסר שביעות רצון מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית. רוב הציבור חש כי אינו יכול להשפיע על מדיניות הממשלה וכמך למנהיגות חזקה שתייעל את ניהול המדינה. ממצא מדאיג נוסף הוא התחושה של רוב הנסקרים באשר למידת השחיתות השוררת בפוליטיקה הישראלית. הרוב מאמין כי השחיתות בארץ רווחת, וכי הפוליטיקאים דואגים בעיקר לאינטרסים האישיים שלהם. לא רק הפוליטיקאים זוכים לחוסר אמון, אלא גם מוסדות המדינה. אף על פי שיש עלייה מתונה באמון במוסדות לעומת השנה הקודמת, רמת האמון במוסדות הפוליטיים – הכנסת והמפלגות – מוסיפה להיות נמוכה. כמו כן, ישנה ירידה מדאיגה ברמת האמון במוסדות אכיפת החוק, בייחוד משטרת ישראל. לעומת זאת בעיני האזרחים, צה"ל הצליח להשתקם לאחר מלחמת לבנון השנייה, ורמת האמון בו גבוהה מאוד.

בהיבט הזכויות, הציבור הישראלי תומך ברובו בחירויות פוליטיות ברמה התאורטית, אך התמיכה יורדת כאשר הוא נדרש להתייחס לזכויות ספציפיות. כמו כן, ישנה ירידה בתמיכה בשוויון זכויות בין הרוב היהודי למיעוט הערבי במדינה. ממצא זה בולט בעיקר

ולאפליה במקומות העבודה. כמו כן, רוב העולים מרוכזים בפריפריה הישראלית, עובדה המשפיעה גם היא על נגישותם למקומות עבודה התואמים את השכלתם. בתחום ההשתלבות הפוליטית, העולים אינם חשים שהם יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה או על המתרחש בסביבתם הקרובה – ביישוב מגוריהם, במסגרת החינוכית שלהם ובמקום העבודה. רובם ממשיכים לצרוך מידע על הפוליטיקה מאמצעי התקשורת בשפה הרוסית ולהשתתף בפוליטיקה בעיקר באמצעות ההצבעה בבחירות.

בפברואר 2009 נערכו בישראל בחירות לכנסת. למרות אי־שביעות הרצון מתפקודה של המערכת הפוליטית, ההשתתפות בבחירות עלתה רק במעט בהשוואה לבחירות 2006. תוצאות הבחירות מאופיינות ברמת יחסיות גבוהה, אך הכנסת מפוצלת מאוד, נתון שצפוי להשפיע על רמת היציבות הפוליטית. החברה הישראלית מוסיפה להתאפיין בשסעים עמוקים, בחוסר אמון חברתי ובהסתייגות מהחלת שוויון זכויות על כלל אזרחי המדינה. הממצאים מראים שהדמוקרטיה הישראלית מתמודדת עם בעיות רבות ועדיין זקוקה לשיפור ולטיפוח בתחומים רבים. סוגיית קליטת העלייה והשתלבות העולים בחברה הישראלית זקוקה אף היא לתשומת לב מיוחדת. מצד אחד יש לנסות ולהעמיק את ההשתלבות החברתית־כלכלית של העולים, ומצד שני יש לפעול להשרשת הערכים הדמוקרטיים בציבור בכלל ובקרב העולים שהגיעו מתרבות פוליטית לא דמוקרטית בפרט.

השסעים העמוקים בחברה הישראלית משפיעים לא רק על היחסים בחברה אלא גם על היציבות הפוליטית. המערכת המפלגתית מפוצלת מאוד, ושיעור השלמת הקדנציה של הממשלות עומד על כשני שלישים מהקדנציה. גם הציבור חש שהמערכת הפוליטית בישראל איננה יציבה. היבט נוסף הקשור ליציבות פוליטית הוא העובדה שכ־25% מהציבור מוכנים להצדיק שימוש באלימות לשם השגת מטרות פוליטיות. אמנם מדובר בירידה מסוימת לעומת 2008 בתמיכה בהצדקת אלימות, אך נתון זה עדיין גבוה כשמדובר במדינה דמוקרטית שכללי המשחק בה מושתתים על הכרעות בדרכי שלום.

סוגיית היחסים בחברה נבדקה גם בתחום היחסים בין החברה הקולטת לבין העולים. בחברה הישראלית הוותיקה רווח שילוב של סטראוטיפים חיוביים ושליליים בנוגע לעלייה. מרבית האזרחים מטילים ספק בכך שרוב העולים יהודים, אך אינם מתחרטים על עצם התרחשותה של עליית שנות התשעים. יחסם של העולים למדינה אינו חד־משמעי. רובם סבורים ששאיפותיהם וציפיותיהם לפני העלייה התממשו במידה מסוימת בישראל, אך הם גם סבורים שמידת תרומתם למדינה גבוהה מהתמורה שהם מקבלים ממנה.

עמדה זו מתקשרת לקשיי ההשתלבות של העולים בחברה ובכלכלה בישראל. רובם סבורים שמעמדם החברתי־כלכלי לאחר העלייה ירד. הם עובדים במשרות שאינן הולמות את השכלתם ואת כישוריהם ומדווחים על בעיות רבות הקשורות לשכר נמוך

חלק ראשון

מדד הדמוקרטיה 2009

א. תיאור המחקר ומטרותיו

הפוליטית) היא חלק מההיבט המוסדי, מאחר שעצם קיומה עומד בסתירה לריבונות האזרחים.

היבט הזכויות עוסק בעיקרון המהותי והפורמלי בדמוקרטיה: שמירה על כבוד האדם וחירותו, על זכויות המיעוט ועל שלטון החוק. הזכויות הכלולות בהיבט זה הן הזכויות הפוליטיות, הזכויות האזרחיות, הזכויות החברתיות והזכויות הכלכליות. כמו כן מרכיבים אותו שוויון מגדרי ושוויון למיעוטים. שלוש הזכויות הראשונות עולות בקנה אחד עם זכויות האזרחות העומדות בבסיס המשטר הדמוקרטי. זכויות כלכליות (קניין) מופיעות פעמים רבות בספרות תחת הכותרת "זכויות אזרחיות", אך החלטנו להציגן בקטגוריה נפרדת. התכונות "שוויון מגדרי" ו"שוויון למיעוטים" רלוונטיות למעשה לכל סוגי הזכויות הללו, אלא שהדגש הוא בשוויון בזכות. ההנחה ביצירת ההבחנה היא שחשוב לבחון לא רק את מימוש הזכויות האזרחיות בחברה בכלל, אלא שצריך לבחון אם גם הקבוצות החלשות יותר בחברה נהנות מן הזכויות כפי שהקבוצות החזקות נהנות מהן.

יציבות אינה חלק אינטגרלי מתכונות הדמוקרטיה. היא יכולה לאפיין כל מיני משטרים, לאו דווקא משטרים דמוקרטיים. עם זה יציבות עשויה להיות עדות לקיומה של דמוקרטיה מפותחת או תוצאה שלה, וכל משטר דמוקרטי שואף אליה. כמו כן, היעדרה של יציבות עשוי להשפיע על איכותה של דמוקרטיה ועל תפקודה. היבט היציבות עוסק ביציבות הממשלה. הכוונה ביציבות הממשלה היא ליכולת למשול בעילות (אך לא ליציבות המשטר הדמוקרטי במדינה ככלל). היבט היציבות עוסק גם בגילויי מחאה והתנגדות אזרחיים ובשסעים חברתיים במדינה. גילויי המחאה וההתנגדות מעידים על עימותים בין האזרחים לשלטון, והשסעים החברתיים הם פונקציה של רמת המתוחות בין הקבוצות בחברה. המחקר נערך בשני מישורים: בדיקה של מצב הדמוקרטיה הישראלית לפי שורה של מדדים כמותיים המבוססים על מאגרי מידע קיימים במגוון תחומים (להלן: מדדי הדמוקרטיה), וכן הערכה של מצב

פרויקט מדד הדמוקרטיה עוסק בהערכה תקופתית של הדמוקרטיה הישראלית ומתמקד במידת ההגשמה של הערכים והיעדים הדמוקרטיים בישראל. עניינו של המחקר הוא אפוא בחינת איכות הדמוקרטיה הישראלית ואיכות התפקוד והביצוע שלה. כדי לקבוע מהי איכות התפקוד והביצוע נתנו דעתנו למגוון אפיונים ומשתנים המזוהים בתאוריה הדמוקרטיה עם דמוקרטיה ותיקות ויציבות או לתכונות המזוהות עם דמוקרטיה ליברלית.

למושג "דמוקרטיה" הגדרות ומובנים רבים. אנו נגדיר מדינה דמוקרטית כך: מדינה שבה מרבית התושבים נהנים מזכויות האזרחות הכוללות לפחות את הזכות להיבחר ואת הזכות לבחור את מקבלי ההחלטות משניים או יותר מתמודדים על השלטון, בבחירות תקופתיות, חשאיות, תחרותיות ובעלות תוצאות מחייבות.¹ לצד הגדרה זו חשוב להבהיר שתי הנחות יסוד במחקר: האחת, דמוקרטיה איננה תופעה דיכוטומית, אלא תופעת רצף המבטא מידות שונות של דמוקרטיה; השנייה, דמוקרטיה היא תופעה רב-ממדית המקיפה מגוון תכונות ותפקודים. ההערכה של מידת הדמוקרטיה במדינת ישראל נעשתה אפוא משלושה היבטים: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות.² כל אחד מהם נחלק לאוסף של תכונות יסוד שהן הבסיס להערכת איכות הדמוקרטיה בכל מדינה (תרשים 1 להלן).

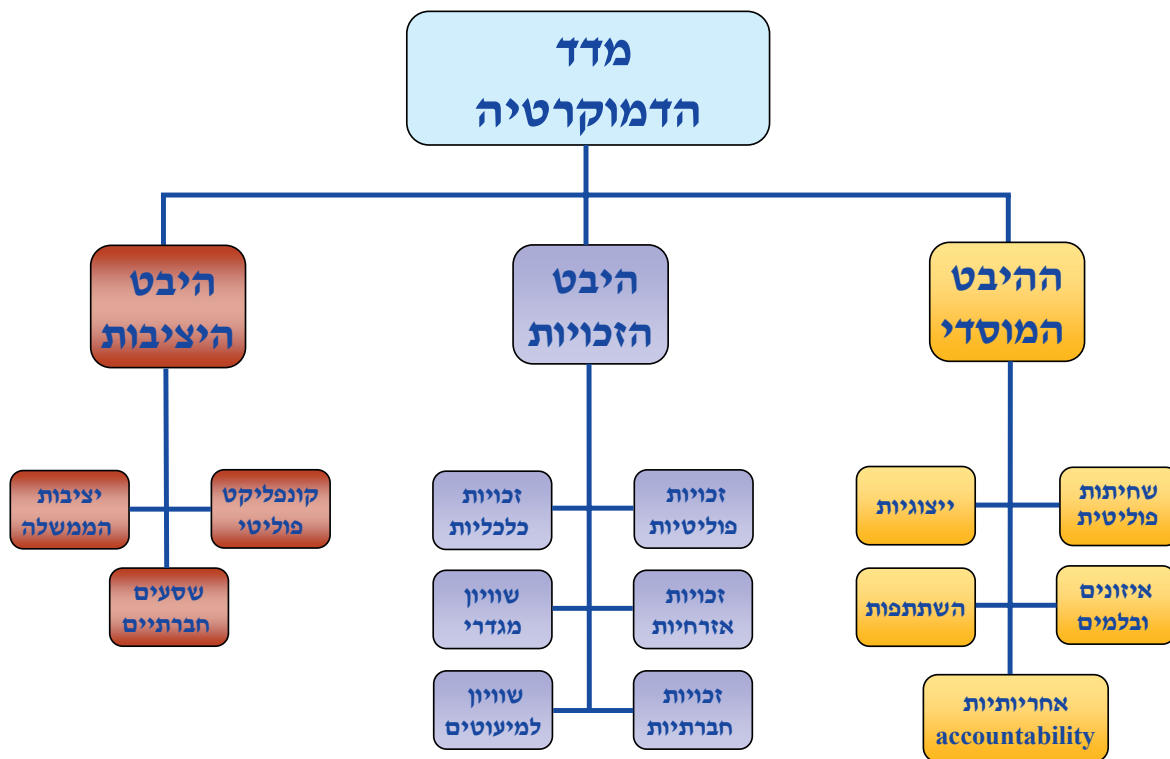
ההיבט המוסדי עוסק במערכת המוסדות הפורמליים שבבסיס המשטר הדמוקרטי, בחלוקת העצמה ביניהם וביחסי הגומלין בין השחקנים הפועלים במערכת הפוליטית – נבחרי הציבור ונושאי המשרות הציבוריות. התכונות שעליהן מתבסס ההיבט המוסדי הן אחריותיות (accountability), ייצוגיות, איזונים ובלמים, השתתפות פוליטית וטוהר המידות בממשל (שחיתות פוליטית). ארבע התכונות הראשונות תורמות לשילוב ישיר או עקיף של האזרחים או של העדפותיהם בתהליכים שלטוניים של קבלת ההחלטות, ואילו התכונה האחרונה (השחיתות

1 א' אריאן, ד' נחמיאס, ד' נבות וד' שני, 2003. הדמוקרטיה בישראל – דוח מעקב 2003: פרויקט מדד הדמוקרטיה, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 18.

התכונות שפורטו לעיל³ במדדים למיניהם ובסקר הדמוקרטיה נבחנו על פי שני כרי השוואה: האחד – ביצועי ישראל בעבר; השני – איכות התפקוד והביצוע של 35 דמוקרטיה אחרות בעולם כיום.⁴ לאחר מכן נבחנו התכונות הללו בסקר דעת קהל שבדק עד כמה מתקיימים בתפיסות הציבור שלושת היבטי הדמוקרטיה בישראל 2009.

הדמוקרטיה בישראל כפי שהיא משתקפת בדעת הקהל, במטרה לעמוד על עמדות הציבור בקשר למגוון ערכים דמוקרטיים ולבחון את תפיסותיו באשר לתפקוד הדמוקרטיה בישראל (להלן: סקר הדמוקרטיה). לשם כך נערך במרס 2009 סקר מקיף בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (יהודים וערבים).

תרשים 1
מבנה המדד

3 לפירוט מלא של מדדי הדמוקרטיה ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1). במדד הדמוקרטיה 2007 נוספו שישה מדדים של הבנק העולמי. להרחבה ראו א' אריאן, נ' אטמור וי' הדר, 2007. מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007: לכידות בחברה שסועה, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. השנה נוספו שני מדדים של הפורום הכלכלי העולמי (להלן: WEF).
4 לצורך המחקר בחרנו ב-36 מדינות שפרויקט Polity הגדירן "מדינות דמוקרטיות" וארגון Freedom House הגדירן "מדינות חופשיות".

(להתפלגות התשובות על השאלות החוזרות בסקר מאז 2003 ולמגמות השינוי ראו נספח 2). הפרק השני יוחד השנה לציון עשרים שנה לתחילת העלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר. ישראל היא מדינת הגירה; מראשיתה עודדה עלייה ופעלה להביא אליה עולים. ב־1989 החלה העלייה הגדולה מברית המועצות, והיא נמשכת עד עצם היום הזה, אם כי בקצב אֶטי הרבה יותר (כ־6,000 עולים בשנה).⁵ עד 2007 הגיעו לישראל 970 אלף עולים מחבר המדינות.⁶ רוב העולים המתגוררים בה כיום הגיעו בגל הגדול של תחילת שנות התשעים, כלומר מרביתם חיים בארץ תקופה ארוכה והיו לחלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית.

במדד הדמוקרטיה 2009 אנו מבקשים לחשוף לציבור את הסוגיות הרגישות המלוות את העלייה ה"רוסית". ברצוננו לבחון את תפיסות העולים בכל הקשור בהשתלבותם בחברה הישראלית, בדגש על השתלבותם הכלכלית, החברתית והפוליטית. נדון גם בסוגיית הירידה של עולים מהארץ ונעסוק בהרחבה בתרבות הפוליטית של עולי חבר המדינות ובערכים הפוליטיים המובאים מארץ המוצא ומשפיעים על עיצוב השיח הפוליטי הישראלי. המדד מעריך וסוקר לעומקן גם את עמדות הציבור ביחס לעלייה ולעולים.

הספר שלפנינו מחולק לשניים: החלק הראשון מבקש להציג תמונה רב־ממדית של איכות הדמוקרטיה הישראלית בראי מדדי הדמוקרטיה העדכניים. חלק זה כולל את עדכון **מדד הדמוקרטיה 2009** ומציג מדדים כמותיים אשר פותחו במכוני מחקר בין־לאומיים ועוקבים אחר מצבן של עשרות מדינות לאורך שנים. ההערכות בו מבוססות ברובן על שילוב בין מקורות ראשוניים ומשניים ועל חוות דעת של אנשי מקצוע בארץ ומחוצה לה. כבכל שנה ריכזנו את הנתונים על מנת להצביע על המגמות הכלליות – שיפור, הרעה או חוסר שינוי במצבה של ישראל לעומת העבר ובהשוואה למדינות אחרות. ב־2009 עודכנו 18 מדדים מתוך 37 מדדים הנכללים ב**מדד הדמוקרטיה**. (את הפירוט המלא של ההערכות שקיבלה ישראל בכל המדדים הבינ־לאומיים שנכללו ב**מדד הדמוקרטיה** ושל מגמות השינוי מאז 2003 אפשר למצוא בנספח 1.)

החלק השני הוא סקר הדמוקרטיה. הוא מחולק לשני פרקים. הראשון מציג את הממצאים של סקר דעת קהל, והוא כולל שאלות קבועות מאז שנת 2003. השאלות בוחנות את ההערכות והעמדות של הציבור כלפי הדמוקרטיה הישראלית – מימוש הדמוקרטיה בישראל, מידת התמיכה בה ושביעות הרצון ממנה.

5 המשרד לקליטת העלייה: www.moia.gov.il (כל אתרי האינטרנט המופיעים בספר זה אוחדו לאחרונה במאי 2009).
6 הנתונים התקבלו מפנינה צדקה, מנהלת אגף דמוגרפיה־מפקד, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 7.5.2009.

ב. מדדי הדמוקרטיה

1. תמונת מצב מסכמת

השנה האחרונה לא הייתה קלה לדמוקרטיה הישראלית: מצד אחד – חוסר אמון גובר של האזרחים כלפי המערכת הפוליטית אשר נבע בין היתר מחוסר שביעות רצון מתפקודה של הממשלה ומפרשות שחיתות רבות שבהן נכרכו שמות אישים מהצמרת הפוליטית;⁷ מצד אחר – איום ביטחוני מתמשך בדרום המדינה ששיאו במבצע "עופרת יצוקה". המבצע שיבש את החיים ביישובי הדרום והגביר את המתחים בין אזרחיה היהודים לאזרחיה הערבים של המדינה.

מדדי הדמוקרטיה 2009 מציגים תמונה מורכבת של הדמוקרטיה הישראלית. למרות שיפור מסוים שניכר במקצת המדדים, הציונים שישראל מקבלת נמוכים לעומת ציוני מדינות דמוקרטיות מפותחות המשתתפות במחקר. מגמת השינוי הכללי בהשוואה למדד הקודם מעורבת. מתוך 18 המדדים שעודכנו השנה נרשם שיפור בשבעה; בשישה מדדים חלה הרעה; ובחמישה לא חל שינוי (לוח 1 להלן). בהשוואה הבינ-לאומית עלתה ישראל במדרג המדינות בשלושה מדדים, נשארה במקומה בעשרה מדדים וירדה במדרג בארבעה מדדים (תרשים 2 להלן). במקצת המדדים שישראל מקבלת ציונים נמוכים לעומת שנים קודמות ויורדת בדירוג. במקרים אחרים לא חל שינוי בציון של ישראל, אך הציונים של מדינות אחרות השתנו, ובכך היה כדי להביא לידי שינוי יחסי במקומה של ישראל.

השיפור העיקרי נרשם במדדים המוסדיים בעקבות עלייה קלה בהשתתפות פוליטית ועלייה במדדי הייצוגיות. מדדי השחיתות והיציבות של המערכת הפוליטית אופיינו במגמות שליליות, שמקורן בהתפתחויות הפוליטיות החריגות שהתרחשו בישראל ב-2008. כך, הבחירות בפברואר 2009 נערכו לאחר התפטרותו של

ראש הממשלה אהוד אולמרט. ראש הממשלה נחקר במשטרה בחשד לעברות של טוהר המידות וספג ביקורת קשה מכל צדי הקשת הפוליטית. ציפי לבני, מחליפתו של אולמרט בראשות מפלגת קדימה, לא הצליחה להרכיב קואליציה, ולכן, ולא בפעם הראשונה, נערכו הבחירות לפני הסיום הרשמי של כהונת הממשלה. היות שתהליך פירוק הממשלה והקדמת הבחירות החל על רקע החשדות בשחיתות נגד ראש הממשלה, יש מקום לקשור בין העלייה בשחיתות לבין עלייה בחוסר היציבות של המערכת הפוליטית.

מדדי הזכויות אופיינו במגמה מעורבת, אולם אפשר לומר שגם במדדים שבהם חל שיפור, ציוניה של ישראל עדיין נמוכים לעומת דמוקרטיות אחרות בעולם.

2. ישראל 2009 בראי המדדים: בהשוואה בין-לאומית ובהשוואה היסטורית

מההשוואה הבינ-לאומית ומההשוואה להערכה קודמת עולה תמונה מורכבת של מצב הדמוקרטיה הישראלית. תרשים 2 (להלן) מציג את מקומה של ישראל לעומת 35 דמוקרטיות אחרות הנכללות במחקר, לפי 15 מדדים.⁸ הציר האופקי מחולק על פי שלושת ההיבטים הנכללים במדד – ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות. הציר האנכי מייצג את דירוגה היחסי של ישראל לעומת דמוקרטיות אחרות: המקום הראשון מציין את המקום הגבוה ביותר מבחינת איכות הדמוקרטיה, ואילו המקום ה-36 מציין את המקום הנמוך ביותר. במקרים אחדים חולקת ישראל את הציון עם מדינות אחדות, כך שדירוגה נע בין כמה מקומות. בהשוואה היסטורית נרשמו השנה שינויים אחדים בהערכות של ישראל.⁹ לוח 1 (להלן) מציג את המדדים המעודכנים על פי כיווני השינוי בציון של ישראל: שיפור, אי-שינוי או הרעה.

7 להרחבה ראו א' אריאן, ת' הרמן, נ' אטמור, י' הדר, י' לבל וה' צבן, 2008. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2008: בין המדינה לבין החברה האזרחית**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

8 במחקר השנה עודכנו 18 מדדים, אך בשלושה מדדים אין השוואה בין-לאומית: השתתפות בבחירות מקומיות; מספר האסירים, ובהם אסירים ביטחוניים; אי-השלמת קדנציה.

9 רוב ההערכות עוסקות בשנה קודמת. הערכות הקשורות לבחירות 2009 הושו להערכות במדדים מקבילים ב-2006.

הוא המדד היחיד בהיבט הזכויות שבו נרשם שיפור בדירוגה של ישראל, מהמקום ה-25 עברה למקום ה-24. שיפור זה משקף שיפור של 1.5 נקודות אחוז¹⁵ בציון של ישראל לעומת 2008. במדד החוק והסדר של ICRG (International Country Risk Guide) לא חל שינוי במקומה או בציונה של ישראל. הרעה נרשמה בארבעה מדדים: שיעור האסירים בישראל – הביטחוניים והלא ביטחוניים – ל-100,000 תושבים המשך לעלות, וישראל ירדה מהמקום ה-25 ל-27. במדד התחרותיות של הפורום הכלכלי ירדה ישראל מציון 5.2 ב-2007 לציון 4.97 ב-2008, ועקב כך ירדה מהמקום ה-15 ל-19. גם במדד הפערים המגדריים של הפורום הכלכלי חלה הרעה נוספת: ישראל ירדה מהמקום ה-21 למקום ה-25. הירידה של ישראל בדירוג הבינלאומי נובעת מן הירידה בציון של ישראל ושיפור שנרשם בציוניהן של מדינות אחרות, שבעבר דורגו במקומות נמוכים יותר. בהיבט היציבות עודכנו השנה שלושה מתוך שישה מדדים:¹⁶ במדד השלמת הקדנציה של הממשלה חלה ירידה מ-68.1% ב-2006 ל-64.9% ב-2009 (במדד זה אין השוואה בין-לאומית). שני מדדים נוספים של ארגון ICRG בחנו את רמת המתחיות בין קבוצות בחברה על רקע שסעים חברתיים. הציונים במדדים אלו לא השתנו לעומת הערכה קודמת, ולא נרשם שינוי במקומה של ישראל.

ההיבט המוסדי כולל 15 מדדים, מתוכם עודכנו השנה שמונה.¹⁰ במדדי הייצוגיות¹¹ וההשתתפות נרשם שיפור בהערכת מצבה של ישראל בהשוואה היסטורית ובהשוואה בין-לאומית. הציון במדד הדומיננטיות המפלגתית עלה, אך במקומה היחסי של ישראל לא חל שינוי. העלייה בציון זה מבטאת את רמת הייצוגיות הגבוהה של הכנסת, אולם היא משקפת גם את הפיצול הרב במערכת המפלגתית. פיצול גדול של המערכת המפלגתית פוגע ביציבות הממשלה ומקשה על המשילות, בשל חולשתה של המפלגה המרכיבה את הממשלה וריבוי שחקנים קואליציוניים בעלי זכות וטו בתהליכי קבלת ההחלטות. במדד תפיסת השחיתות שהנהיג ארגון השקיפות הבינלאומי (Transparency International) חלה ירידה קלה בציון, וישראל ירדה מהמקום ה-20 למקום ה-22.¹² במדד השחיתות של ICRG ובמדד מעורבות הצבא בפוליטיקה לא חל שינוי, לא בציונה של ישראל ולא במקומה.¹³

היבט הזכויות כולל 18 מדדים השוואתיים, ומתוכם עודכנו השנה שבעה. השנה לא פרסמו הבנק העולמי והא"ם הערכות עדכניות של מצב הזכויות בעולם, לכן בחרנו להשתמש בשני מדדים חדשים של "הפורום הכלכלי העולמי".¹⁴ במדד חופש העיתונות של Freedom House חלה הרעה בדירוגה של ישראל: ציונה 31, לעומת 29 אשתקד. מדד החופש הכלכלי של ארגון Heritage

10 השנה לא פרסמו מדדים של הבנק העולמי: מדד הייצוגיות והאחריותיות, מדד השליטה בשחיתות, מדד איכות הבקרה ומדד הממשל האפקטיבי. כמו כן לא פרסמו נתונים חדשים העוסקים בהגבלות על הרשות המבצעת.

11 מדדי ייצוגיות עוסקים במדד יחסיות תוצאות הבחירות ובמדד הדומיננטיות המפלגתית, הבדוק את רמת פיזור העצמה בכנסת.

12 מדד תפיסת השחיתות מפורסם מדי שנה בשנה, והוא מבוסס על הערכות מומחים האומדים את מידת השחיתות במדינה. להרחבה ראו www.transparency.org

13 לצורך מדד הדמוקרטיה אנו משתמשים בחמישה מדדים שארגון ICRG מפרסם. מדדים אלו בוחנים תחומים של אחריותיות, שחיתות, חוק וסדר ומתחים חברתיים. למידע נוסף על המדדים ראו www.prsgroup.com/icrg/icrg.html

14 המדדים של הפורום הכלכלי הם המדד הגלובלי לתחרותיות ומדד הפערים המגדריים. המדדים שלא עודכנו השנה הם מדדי ההתפתחות המגדרית וההעצמה המגדרית של הא"ם; מדד שלטון החוק של הבנק העולמי; מדד גיני; מדד התחרותיות של ההשתתפות; מדד הפגיעה בזכויות האדם; מדד חופש הדת; ומדד אפליית מייעוטים.

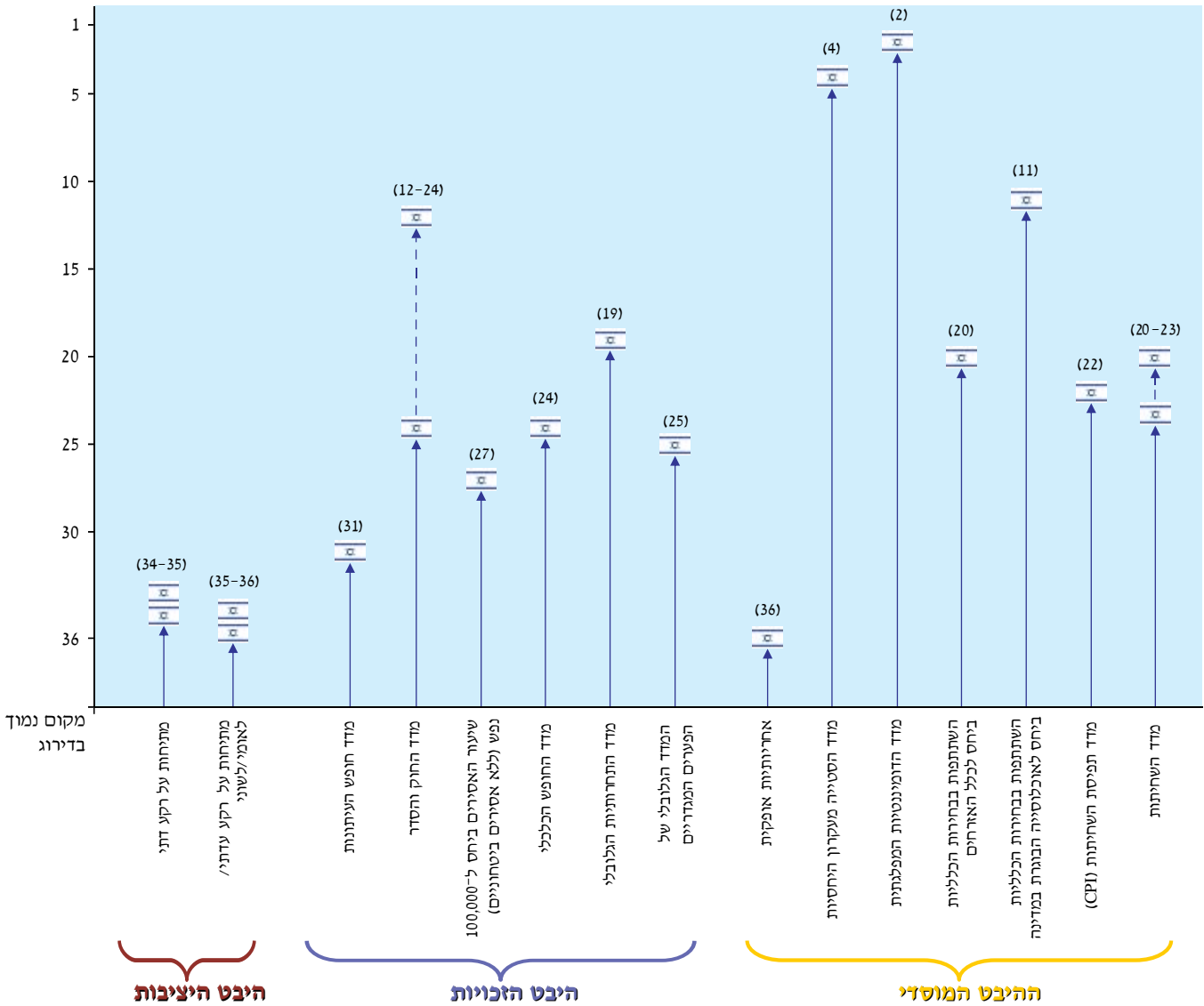
15 נקודת אחוז היא יחידה המציינת הפרש בין שני אחוזים. שיפור בנקודות אחוז בין שני ערכים משמעו תוצאה של X-Y. למשל, עלייה מ-20% ל-30% היא עלייה ב-10 נקודות אחוז או ב-50%.

16 השנה לא עודכנו מדד חילופי השלטון, המדד המשוקלל לקונפליקט פוליטי ומדד היציבות הפוליטית שהבנק העולמי עורך.

תרשים 2

מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות על פי 15 מדדים

מקום גבוה בדירוג

מקום נמוך בדירוג

היבט היציבות

היבט הזכויות

ההיבט המוסדי

ישראל 2009 בראי המדדים: שינויים לעומת הערכה קודמת

שם המדד	הציון של ישראל נכון ל-2009	הציון של ישראל בהערכה הקודמת	הסולם	שינוי ביחס להערכה הקודמת
ההיבט המוסדי				
אחריותות אופקית	2.5	2.5	6-0 (0 = מעורבות צבאית גבוהה)	=
הסטייה מעקרון היחסיות	1.61	2.49	100-0 (0 = סטייה נמוכה)	↑
מדד הדומיננטיות המפלגתית	429	414	100-12,000* (100 = שליטה של מפלגה אחת)	↑
שיעור ההצבעה בבחירות הכלליות מכלל האזרחים	65.2	63.5	100-0 (100 = ציון גבוה)	↑
שיעור ההצבעה בבחירות הכלליות מכלל האוכלוסייה הבוגרת במדינה	72.1	70.8	100-0 (100 = ציון גבוה)	↑
שיעור ההשתתפות בבחירות המקומיות	55	50	100-0 (100 = ציון גבוה)	↑
מדד תפיסת השחיתות (CPI)	6	6.1	10-0 (0 = שחיתות רבה)	↓
מדד השחיתות	3	3	6-0 (0 = שחיתות רבה)	=
היבט הזכויות				
מדד חופש העיתונות	31	28	100-0 (0 = חופש מלא)	↓
מדד החוק והסדר	5	5	6-0 (0 = שמירה מעטה על חוק וסדר)	=
שיעור האסירים ביחס ל-100,000 נפש (ללא אסירים ביטחוניים)	196	165	100,000-0 (0 = מעט אסירים)	↓
שיעור האסירים ביחס ל-100,000 נפש (כולל אסירים ביטחוניים)	326	311	100,000-0 (0 = מעט אסירים)	↓
מדד החופש הכלכלי	67.6	66.1	100-0 (100 = חופש מלא)	↑
מדד התחרותיות הגלובלי	4.97	5.2	7-1 (1 = תחרותיות נמוכה)	↓
המדד הגלובלי של הפערים המגדריים	0.69	0.7	1-0 (0 = פערים גדולים)	↓
היבט היציבות				
מדד השלמת הקדנציה	64.3	68.1	100-0 (100 = קדנציה מלאה)	↓
מתיחות על רקע דתי	2.5	2.5	6-0 (0 = מתיחות רבה)	=
מתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני	2	2	6-0 (0 = מתיחות רבה)	=

↑ מצביע על שיפור בהערכה של ישראל על ציר הדמוקרטיה המהותית, ביחס להערכה קודמת.
 ↓ מצביע על הרעה בהערכה של ישראל על ציר הדמוקרטיה המהותית, ביחס להערכה קודמת.

* הסולם שונה ממדינה למדינה כיוון שהמדד מחושב על פי מספר המושבים בפרלמנט.

3. ממצאים נבחרים**(א) ההיבט המוסדי**

עניינו של ההיבט המוסדי במערכת המוסדות הפורמליים שבבסיס המשטר הדמוקרטי. חקר המוסדות הפוליטיים מציע פרספקטיבה המאפשרת להבין מערכות פוליטיות ולשפרן.¹⁷ **מדד הדמוקרטיה 2009** נערך השנה לאחר בחירות, ועל כן עדכנו את המדדים המוסדיים הקשורים לתהליך הבחירות: השתתפות האזרחים ומידת הייצוגיות בתוצאות. וכמו בשנים קודמות עדכנו גם את מדדי השחיתות הפוליטית.

(1) השתתפות

עקרון ההשתתפות הפוליטית מתייחס לפעילות של פרטים וקבוצות המבקשים להשפיע פורמלית על תהליכים ממשלתיים, ובעיקר להשתתפות ציבור הבוחרים בתהליכי קבלת ההחלטות.¹⁸ השתתפות זו באה לידי ביטוי בהצבעה בבחירות ובהתמודדות בהן, בחתימה על עצומות, בהשתתפות בהפגנות, בחברות בהתארגנויות פוליטיות ועוד. את מידת ההשתתפות הפוליטית אפשר לבחון לפי כמה מדדים: שיעור המצביעים בבחירות הכלליות ביחס לכלל האזרחים הרשומים בספר הבוחרים; שיעור המצביעים בבחירות הכלליות ביחס לאוכלוסייה הבוגרת; ושיעור ההצבעה בבחירות המקומיות (בלי השוואה בין-לאומית).

שיעור המצביעים בבחירות הכלליות ביחס לכלל האזרחים. הכוונה למספר פתקי ההצבעה מחולקים במספר האזרחים בעלי זכות הבחירה הרשומים בספר הבוחרים. הנתונים על שיעור ההצבעה בבחירות ביחס לכלל האזרחים הרשומים בספר הבוחרים הם נתוני International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), מכון המרכז נתונים סטטיסטיים על הצבעה בכל מערכת בחירות דמוקרטית מאז 1945.¹⁹ ואולם ראוי להדגיש שאף על פי שמדד זה הוא אומדן

מרכזי להשתתפות פוליטית, הוא אינו מציג את התמונה בשלמותה, שכן ב-32 מדינות בעולם יש חובת הצבעה; ב-19 מהן נהוגה אכיפה של חובת ההצבעה. מהמידות המשתתפות במחקר חובת הצבעה ואכיפתה נהוגות באוסטרליה, ארגנטינה, בלגיה, צ'ילה, קפריסין ושווייץ. חובת הצבעה בלא אכיפה נהוגה בקוסטה ריקה, יוון, איטליה, מקסיקו ותאילנד.²⁰

בשנת 2009 ישראל ניצבת במקום ה-20 מתוך 36 מדינות, בין אירלנד לקוסטה ריקה (תרשים 3 להלן). שיעור ההצבעה הגבוה ביותר נרשם באוסטרליה (94.8% ב-2007), בבלגיה (91.1% ב-2007) ובקפריסין (89% ב-2006). אלא שבשלושתן יש חובת ההצבעה. בעלי זכות הצבעה שאינם מצביעים נדרשים לתת הסבר, והם עלולים להיקנס בגין אי-מילוי חובתם האזרחית. בתחתית הסולם נמצאות שווייץ (48.3% ב-2007), דרום קוריאנה (46% ב-2008) ורומניה (39.2% ב-2008).

שיעור ההצבעה בבחירות לכנסת ה-18, בפברואר 2009, עמד על 65.2% מכלל האזרחים הרשומים בספר הבוחרים (5,281,482 אזרחים רשומים – גידול של 5.26% לעומת בחירות 2006).²¹ ב-2009 חלה עלייה בשיעור ההשתתפות לעומת בחירות 2006 (63.5%). שיעור ההצבעה הנמוך ביותר נרשם בבחירות המיוחדות לראשות הממשלה ב-2001 (62.3%). ממוצע שיעור ההצבעה בישראל לכנסת בשנים 1949-2009 עומד על 77.9%. ואולם למרות השיפור הקל שנרשם השנה בשיעורי ההשתתפות, אחוזה ההצבעה עדיין נמוכים בהרבה מהממוצע.

שיעור המצביעים בבחירות הכלליות ביחס לכלל האוכלוסייה הבוגרת במדינה. משתנה זה מבוסס באחוזים. הוא מתקבל על ידי חלוקת מספר פתקי ההצבעה בבחירות במספר האזרחים מעל גיל 18 באוכלוסייה המדינה. גם נתונים אלו הם נתוני IDEA.

J. G. March and J. P. Olsen, 2006. "Elaborating the 'New Institutionalism'," in: R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, and B. A. Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford: Oxford University Press, p. 4

R. Hague and M. Harrop, 2001. *Comparative Government and Politics* (5th ed.), Houndmills: Palgrave, p. 111

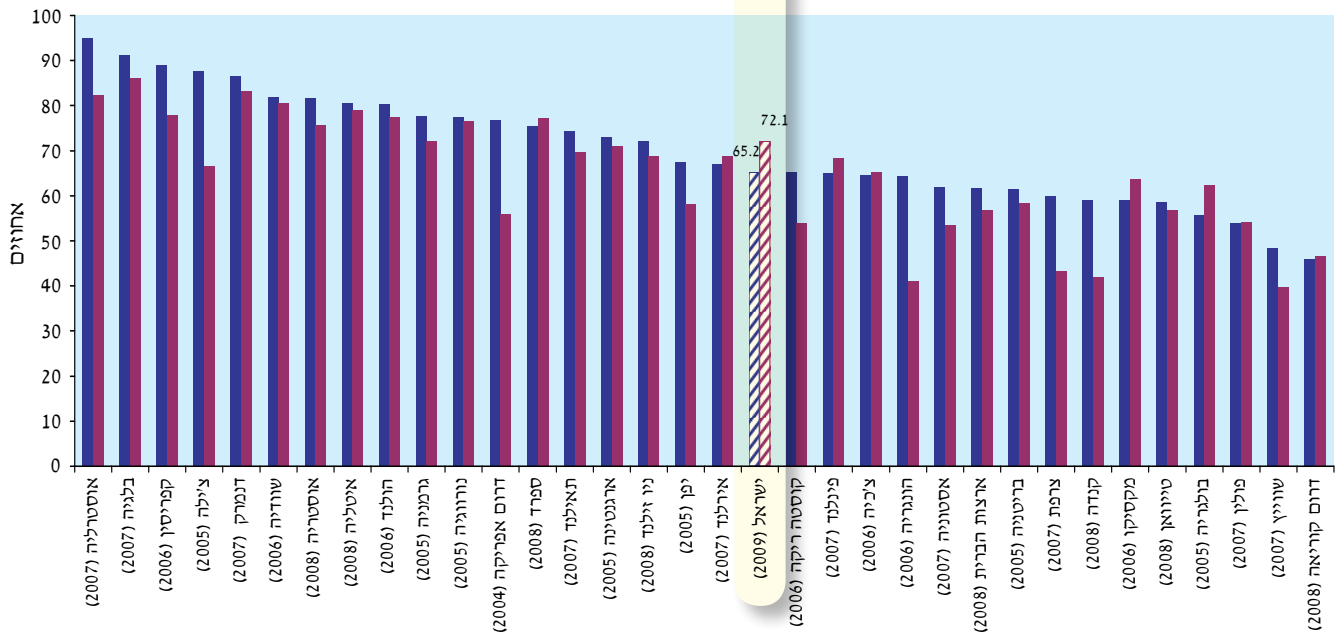
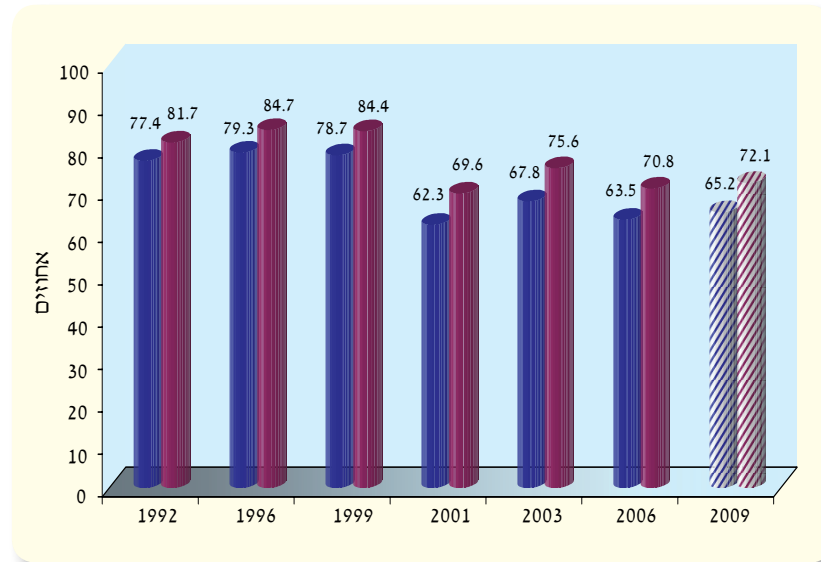
19 להרחבה ראו www.idea.int/vt/index.cfm

20 להרחבה ראו www.idea.int/vt/compulsory_voting.cfm

21 ועדת הבחירות המרכזית, 2009: www.knesset.gov.il/elections18/heb/history/BasicFacts.aspx

תרשים 3

שיעור ההשתתפות בבחירות בהשוואה בין-לאומית ובישראל
מדד משולב של השתתפות (באחוזים)

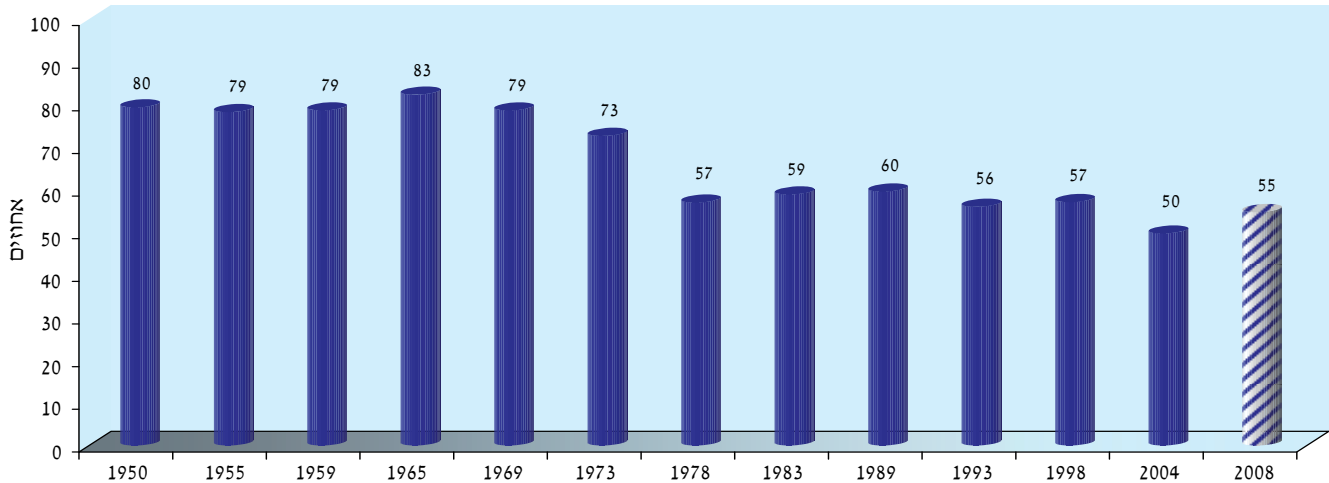
■ שיעור ההצבעה בבחירות מכלל האוכלוסייה הבוגרת במדינה ■ שיעור ההצבעה בבחירות מכלל האזרחים הרשומים בספר הבחורים

בשנת 2009 ישראל ניצבת במקום ה-11 מתוך 34 מדינות,²² בין אוסטריה לגרמניה. שיעור ההצבעה הגבוה ביותר נרשם בבלגיה (86% ב-2007), דנמרק (ב-2006) ושווייץ (39.8% ב-2007). אוסטרליה (82.4% ב-2006). בתחתית הסולם נמצאות קנדה (41.9% ב-2008), הונגריה (41.1% ב-2006) ושווייץ (39.8% ב-2007).

22 אי-אפשר לקבל נתונים על שיעור ההשתתפות של האזרחים ביחס לאוכלוסייה הבוגרת ביוון וברומניה.

תרשים 4

שיעור ההשתתפות בבחירות המקומיות (באחוזים)

שיעור ההשתתפות במדד המבוסס על מספר האזרחים הרשומים בספר הבוחרים.

שיעור ההצבעה בבחירות המקומיות. משתנה זה מופיע באחוזים, והוא מתקבל ממניין פתקי ההצבעה בבחירות ברשויות המקומיות בשנה מסוימת מחולקים במספר התושבים בעלי זכות ההצבעה ברשויות המקומיות. הנתונים בנוגע לישראל לקוחים מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וממשרד הפנים.²⁵ שיעור ההצבעה בבחירות לרשויות המקומיות יורד בקביעות מאז שנות השבעים (תרשים 4 לעיל). השפל הנמוך ביותר נרשם ב-2004: שיעור השתתפות של 50%. בבחירות 2008 חלה עלייה ל-55% השתתפות,²⁶ אולם עדיין מדובר באחוז השתתפות נמוך מהמוצע בישראל (66.7%) ונמוך יחסית להשתתפות בבחירות הכלליות.

שיעור ההצבעה ביחס לכלל האוכלוסייה הבוגרת בבחירות לכנסת ה-18 היה 72.1% מכלל האזרחים מעל גיל 18 הנמצאים בארץ (4.8 מיליון אזרחים לפי אומדן הלמ"ס).²³ ב-2009 חלה עלייה באחוז ההשתתפות בהשוואה לבחירות 2006 (70.8%). תרשים 3 (לעיל) מציג את שיעורי ההצבעה בבחירות בשנים 1992-2009. ממוצע שיעור ההצבעה בישראל לכנסת בשנים 1949-2009 היה 78.5%. שיעור ההצבעה גבוה (כ-80%) אפיין את ישראל באופן מסורתי מאז הבחירות למוסדות הוולונטריים בתקופת היישוב.²⁴ אולם מאז סוף שנות השישים החל להיווצר פער בין שני המדדים לבחינת השתתפות פוליטית. הפער הגדול מוסבר בעובדה שכחצי מיליון בעלי זכות בחירה אינם גרים בקביעות בישראל ולפיכך אינם משתתפים בבחירות. בכך יש כדי להוריד את

23 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009. "מהו אחוז ההצבעה האמיתי?":

www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=200924024

24 "גל-נור, 1985. ראשיתה של הדמוקרטיה בישראל, תל אביב: עם עובד, עמ' 316.

25 המקור מובא אצל א' בריכטה, 2001. "התמורות בשלטון המקומי בישראל: 1950-1998", בתוך: א', בריכטה וע' פדחצור (עורכים), **הבחירות לרשויות המקומיות בישראל - 1998: המשכיות או שינוי?** תל-אביב: רמות, עמ' 205.

26 לא פורסמו נתונים רשמיים על שיעור ההשתתפות בבחירות 2008 לרשויות המקומיות, אך מנכ"ל משרד הפנים מסר בריאיון לעיתון **הארץ** שלפי הערכת המשרד הצביעו כ-55% מבעלי זכות הבחירה. ראו א' שחר, "בניגוד לטענת משרד הפנים: אחוז ההצבעה דווקא עלה", **הארץ**, 13.11.2008:

www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=1036937&contrassID=1&subContrassID=7&sbSubContrassID=0

D=0

בבית המחוקקים. ההנחה היא שאם פרלמנט נשלט על ידי מפלגה אחת או מספר קטן מאוד של מפלגות, פירוש הדבר שחלקים באוכלוסייה נותרים בלי ייצוג. מדד הדומיננטיות נקבע על פי חלוקת גודלו של בית הנבחרים (מספר המושבים) למספר המושבים שבידי המפלגה הגדולה ביותר, והתוצאה מוכפלת במאה.³⁰ הממד נע בין 100 – ציון המציין שליטה מלאה של מפלגה אחת – לבין מספר המושבים בבית מחוקקים מסוים כפול מאה (נתון שמשנתה ממדינה למדינה על פי גודל הפרלמנט) – ציון המציין שכל מפלגה מחזיקה במושבים יחיד, כלומר, פיזור מוחלט. מדד הדומיננטיות המפלגתית חושב על סמך תוצאות הבחירות האחרונות במדינות.³¹

בהשוואה בין-לאומית של מדד הייצוגיות על פי הדומיננטיות המפלגתית מקומה של ישראל הוא השני במדרג של 36 מדינות, וציונה 429, ציון המעיד על פיזור רב של הכוח בבית המחוקקים. בקצה המייצג פיזור גבוה של עצמה (יחסיות גבוהה) נמצאות בלגיה, ישראל ופינלנד. בקצה ההפוך נמצאות יפן וטייוואן, ובמקום האחרון – דרום אפריקה. תרשים 6 (להלן) מציג את הדומיננטיות המפלגתית בישראל במרוצת השנים ומצביע על עלייה ביחסיות (וירידה בדומיננטיות) בשנת 2009 לעומת בחירות 2003 (316) ובחירות 2006 (414). זוהי רמת היחסיות הגבוהה ביותר מאז השיא שנרשם ב־1999 (462). בהשוואה בין-לאומית, ישראל נותרה במקום השני מתוך 36 המדינות, מקום שבו הייתה גם בבחירות 2006. העלייה בייצוגיות עקב הדומיננטיות המפלגתית הנמוכה מעידה על ירידת כוחן של המפלגות הגדולות בישראל בעשרות השנים האחרונות ועל פיזור רב יותר של הקולות בין כלל המפלגות.

(2) ייצוגיות

ייצוגיות פירושה המידה שבה העדפות הציבור מקבלות ביטוי במוסדות הנבחרים.²⁷ שני מדדים מרכזיים משמשים בספרות המחקרית לבחינת הייצוגיות של המערכת הפוליטית: מידת הסטייה מעקרון היחסיות ומידת הדומיננטיות של המפלגה הגדולה ביותר.

מידת הסטייה מעקרון היחסיות (disproportionality). במונח "יחסיות" הכוונה למתאם בין שיעור הקולות שקיבלה המפלגה בבחירות לבין שיעור המושבים שקיבלה בפרלמנט. ככל שהמתאם גבוה יותר, הפרלמנט נחשב ייצוגי יותר. **במדד הדמוקרטיה** אנו נוהגים להשתמש ב"מדד הריבועים הפחותים" (LSq; Least Squares Index) של גלגר (Gallagher).²⁸ הממד נע בין 0 – ביטוי ליחסיות מושלמת, לבין 100 – ביטוי להיעדר יחסיות.

נתוניה של ישראל חושבו על פי תוצאות הבחירות לכנסת מ־10 בפברואר 2009; נתוני שאר המדינות במדד התקבלו ממאגר המדדים הדמוקרטיים של גלגר.²⁹ במדד היחסיות ממוקמת ישראל במקום הרביעי במדרג של 36 מדינות. ציונה – 1.61 – מעיד על יחסיות גבוהה מאוד של תוצאות הבחירות (תרשים 5 להלן). היחסיות הגבוהה ביותר נרשמת בדרום אפריקה, דנמרק והולנד. יחסיות נמוכה ביותר נרשמת ביפן ובבריטניה; וטייוואן במקום האחרון. היחסיות שנרשמה בבחירות האחרונות בישראל היא הגבוהה מאז 1973, ובהשוואה לאורך השנים נרשמה עלייה לעומת בחירות 2003 (2.52) ובחירות 2006 (2.49).

מדד הדומיננטיות המפלגתית (party dominance). מדד זה משקף באיזו מידה מספר מצומצם של מפלגות שולט

R. Rose, 1983. "Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives," in: V. Bogdanor and D. Butler (eds.), *Democracy and Elections*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 34

28 להסבר על הממד ראו *Electoral Studies*, 10 (1), pp. 33–51

29 להרחבה ראו מאגר המדדים הדמוקרטיים של גלגר:

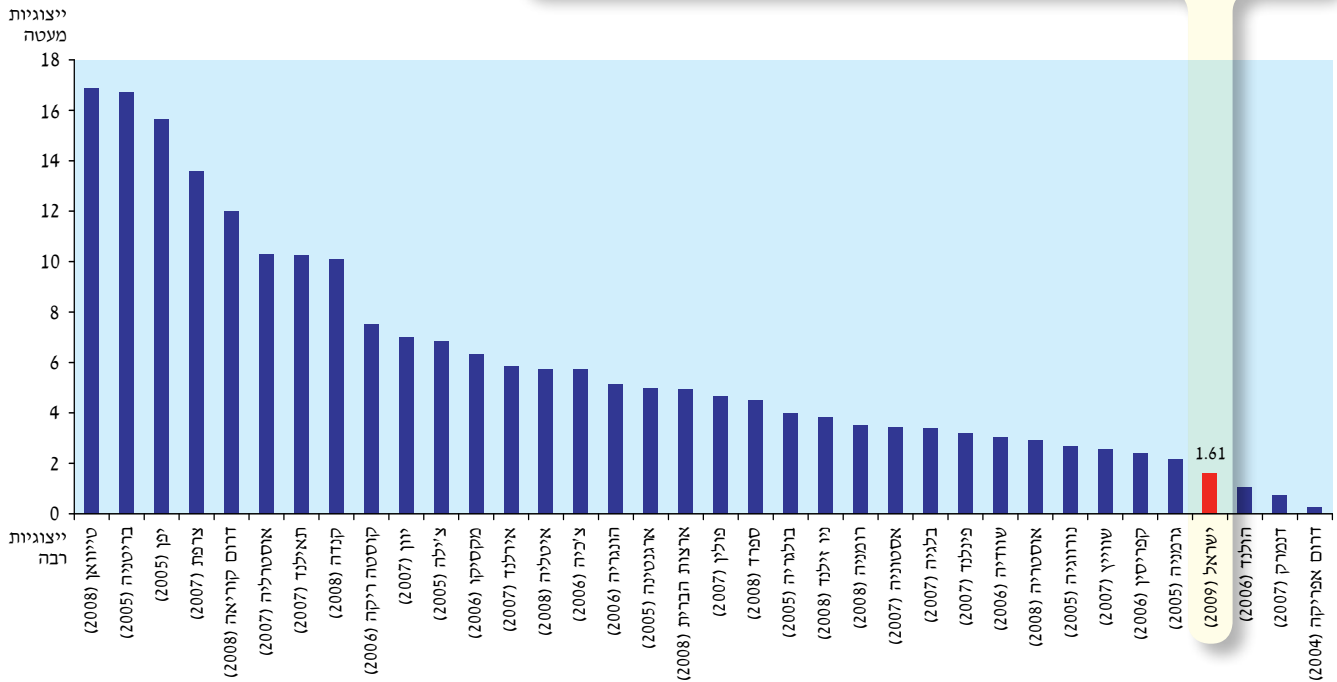
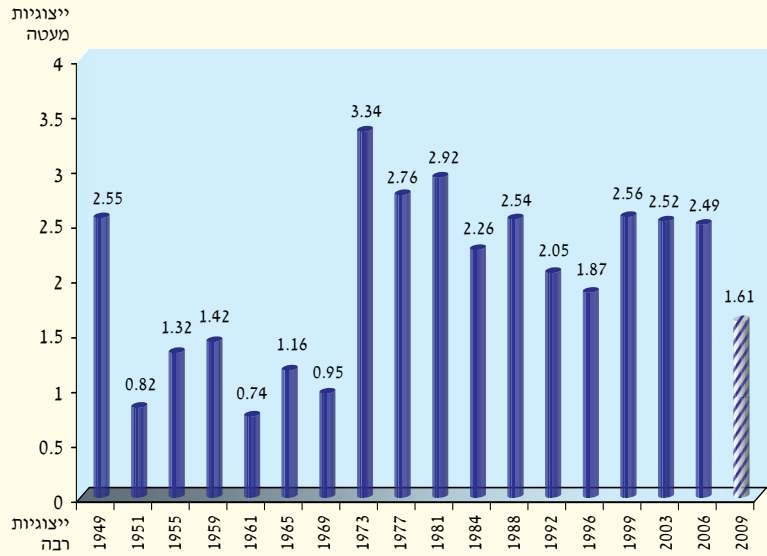
www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/ElSystems/Docts/ElectionIndices.pdf

30 הנוסחה המקורית היא חלוקת גודל הפרלמנט במספר המושבים של המפלגה הגדולה ביותר. **במדד הדמוקרטיה** אנו מכפילים את המנה ב־100 כדי להציג את התוצאות בבירור ובנוחיות המרבית. להרחבה על הממד ראו J. Foweraker and R. Krznic, 2001. "How to Construct a Database of Liberal Democratic Performance," *Democratization* 8 (3), p. 13

31 הנתונים על תוצאות הבחירות נלקחו ממקורות אלו: www.parties-and-elections.de/index.html; www.electionresources.org; www.electionworld.org

תרשים 5

ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית ובישראל
סטייה מעקרון היחסיות

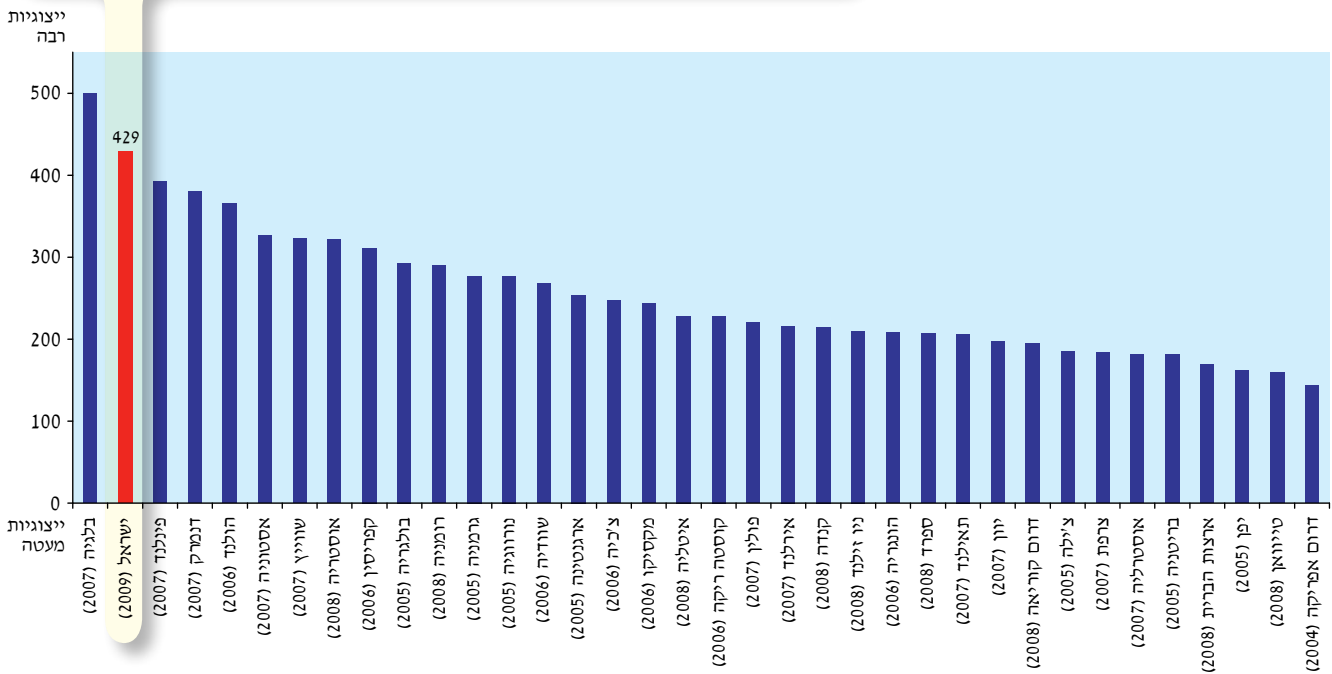
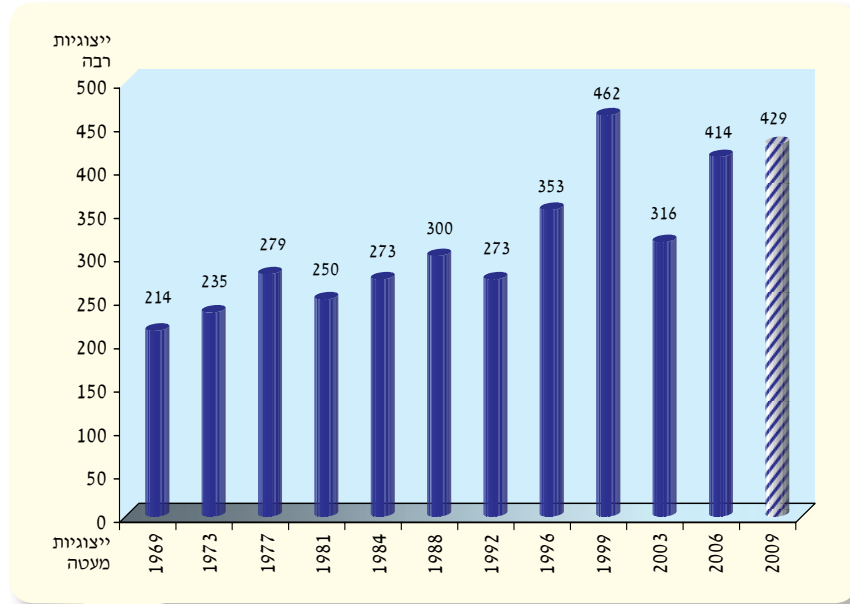

המערכת הפוליטית בישראל. ייצוגיות גבוהה פירושה פיצול רב במערכת המפלגתית. בבחירות 2009 התמודדו 33 רשימות, ורק 12 מהן עברו את אחוז החסימה (2%) וזכו בייצוג בכנסת. שתי המפלגות הגדולות קיבלו 28 ו-27 מנדטים. המשמעות היא שבהרכבת הקואליציה,

בהשוואה בין-לאומית ניצבת ישראל במקום גבוה יחסית בשני המדדים – מדד הסטייה מעקרון היחסיות ומדד הדומיננטיות המפלגתית. שניהם מצביעים על רמת ייצוגיות גבוהה של הפרלמנט בישראל, אלא שהצד השני של הייצוגיות הגבוהה הוא חוסר היציבות של

תרשים 6

ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית ובישראל
מדד הדומיננטיות המפלגתית

ואולם יציבותה של קואליציה כזו אינה מובטחת, והיא עלולה לסבול מבעיות משילות, שכן עתידה תלוי בשותפים רבים, ולכל אחד ואחד מהם זכות וטו על המדיניות בתחום זה או אחר.

שצריכה לזכות באמון של 61 חברי כנסת, המפלגה השלטת זקוקה לשותפות קואליציוניות רבות. קואליציה מרובת משתתפים מאפשרת לקבוצות רבות בחברה לזכות בייצוג לא רק בפרלמנט, אלא גם ברשות המבצעת.

(3) שחיתות פוליטית

ההגדרה המקובלת של שחיתות פוליטית היא ניצול לרעה של משרה ציבורית כדי להשיג טובות הנאה או רווח אישי. שחיתות פוליטית עומדת בסתירה לעקרונות הבסיסיים של הדמוקרטיה, ובייחוד לעקרון שלטון החוק. העיסוק בשחיתות פוליטית תופס מקום מרכזי בשיח הציבורי בישראל בשנים האחרונות. מדידת היקף השחיתות הפוליטית בעייתית, כיוון שבכל מדינה נהוגות הגדרות משלה. בכל זאת, בעולם נעשה ניסיון להתמודד עם האתגר ולבחון את סוגיית השחיתות בחינה השוואתית. במדד הדמוקרטיה אנו משתמשים בשני מדדים כדי לאמוד את היקף תופעת השחיתות הפוליטית בעשרות מדינות בעולם:

המדד הבין-לאומי לתפיסת השחיתות (Corruption Perception Index) מפורסם מטעם ארגון השקיפות הבין-לאומי, ארגון שפועל נגד תופעות השחיתות, מקדם את השקיפות והישרה ברחבי העולם ופועל להעלות את המודעות הבין-לאומית לנושא. המדד הזה מתפרסם בכל שנה מאז 1995, והוא מבוסס על תפיסותיהם והערכותיהם של מומחים שנקבעות על פי סקרים שנערכים ב-12 מכוני מחקר וארגונים ב-179 מדינות. הציון נע בין 0 ל-10, וככל שהוא גבוה יותר, פירושו הדבר שהמדינה שבה מדובר נחשבת נקייה יותר משחיתות. כפי שאפשר לראות בתרשים 7 (להלן), לפי מדד 2009, ישראל נמצאת במקום ה-22 במדרג 36 המדינות, בין קפריסין לטייוואן, בציון ממוצע 6. את הציונים הגבוהים ביותר מקבלות דנמרק, שוודיה וניו זילנד. כל אחת מהן זוכה בציון 9.3, ואת הציונים הנמוכים מקבלות מקסיקו, תאילנד וארגנטינה.

ראוי לציון את השינוי בתפיסת השחיתות המתחולל בישראל בשנים האחרונות. תרשים 7 מציג את הציון שקיבלה ישראל במדד תפיסת השחיתות בשנים 2001-2008. ככלל נרשמה בפרק זמן זה הידרדרות הדרגתית, מ-7.6 ב-2001, במקום ה-14 מתוך 36 מדינות, ל-6 בשלהי 2008, במקום ה-22 – ירידה ניכרת בהערכתה של ישראל כמדינה נקייה משחיתות.³²

מדד השחיתות של ICRG הוא עדכון השוואתי של מצב השחיתות במדינות הנכללות בסקר. ICRG רואה בשחיתות בעיה שמערערת את הסדר הפוליטי ועלולה במקרים קיצוניים להוביל לנפילת משטר. ב-ICRG אוספים מידע על מצב השחיתות ב-140 מדינות. המדד כולל 7 קטגוריות, והציון בו נע בין 0, לציון שחיתות רבה, ל-6, לציון היעדר שחיתות.³³ במדד זה זוכה ישראל בציון 3, לצד הונגריה ויפן, ונמצאת בין המקום ה-20 למקום ה-23 במדרג של 36 מדינות.³⁴

(ב) היבט הזכויות

עניינו של היבט זה בזכויות פוליטיות, אזרחיות, חברתיות וכלכליות של הפרטים ובשוויון מגדרי בחברה נתונה. הזכויות הפוליטיות הן זכויותיו של אזרח מתוקף השתייכותו למסגרת פוליטית כלשהי, והן מאפשרות לו להשתתף בהליכים הפוליטיים במדינה. הזכויות האזרחיות שומרות על חירויות הפרט. הזכויות החברתיות מוקנות לפרט כדי למלא צרכים בסיסיים ומבטיחות את התפתחותו האישית (כך למשל, הזכות לעבוד, הזכות לחינוך והזכות לבריאות). הזכויות הכלכליות נועדו לשמור על קניינם של הפרטים בחברה. שוויון מגדרי פירושו למעשה היעדר אפליה בזכויות של נשים לעומת זכויות גברים.³⁵

(1) זכויות פוליטיות: מדד חופש העיתונות

הזכויות הפוליטיות מגנות על חירויות החינויות לקיומו של הליך דמוקרטי, תקין ושוויוני, להבטחתן של בחירות חופשיות, הוגנות וחשאיות ולמתן הזדמנויות שוות לאזרחים המבקשים להשתתף בתהליכים הפוליטיים. כדי לברר מה מצבן אנו בוחנים מדי שנה בשנה את **מדד חופש העיתונות** (Freedom of the Press Index) שפיתח ארגון Freedom House ב-1979. הארגון מפיץ שאלון בקרב מומחים ומדרג 195 מדינות ברחבי העולם לפי חופש העיתונות בהן – "חופשית", "חופשית למחצה" או "לא חופשית". בקביעת הציון הארגון מתחשב בסביבה החוקתית שבה העיתונות פועלת, בלחצים פוליטיים על עיתונאים ובגורמים כלכליים המשפיעים על הנגישות

32 להרחבה ראו www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi

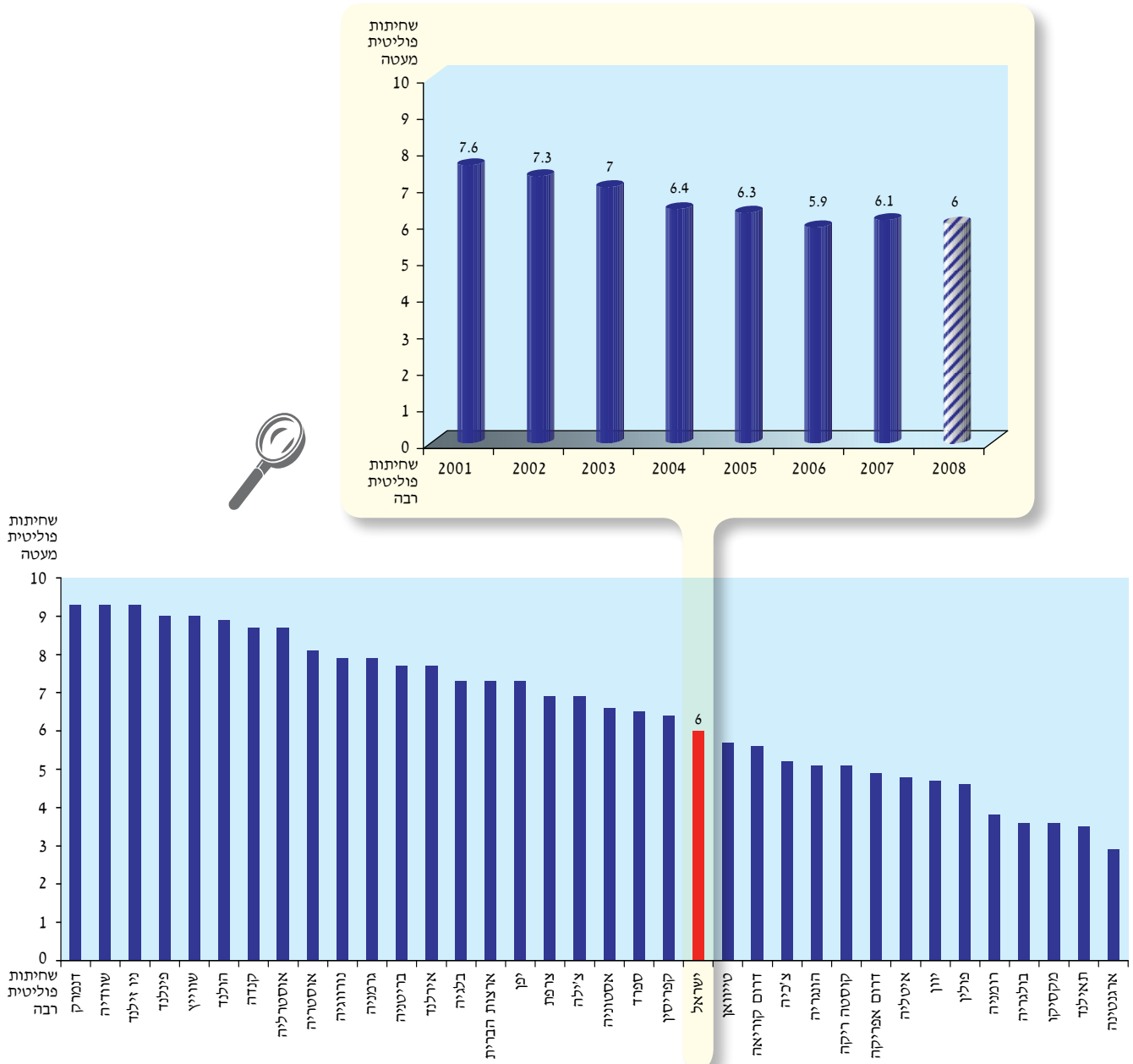
33 להרחבה ראו www.prsrgroup.com/ICRG_Methodology.aspx#PolRiskRating

34 לארבע מדינות ציון זהה.

35 להרחבה בעניין הזכויות ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1).

תרשים 7

שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית ובישראל

חופשית למחצה, ומדינות שציוניהן מעל 61 מוגדרות "מדינות שאין בהן עיתונות חופשית".³⁶

למידע. הציונים נעים בין 0 (חופש מלא של העיתונות) ל-100 (היעדר חופש עיתונות). ציון בין 0 ל-30 מעיד על עיתונות חופשית, ציון בין 31 ל-60 מעיד על עיתונות

ישראל זוכה במדד זה בציון 5. ציונה מעיד על קיומה של מערכת אכיפת חוק ממוסדת ומסודרת ועל כיבוד חוק מצד רוב האזרחים. במדרג של 36 המדינות שנבחנו ישראל תופסת את המקום ה-12, 24-40 בדיוק המקום שבו ניצבה בשנים קודמות.

מדד נוסף הבוחן את קשיחותה של מערכת אכיפת החוק הוא **מספר האסירים ל-100,000 נפש**. ההנחה היא שבשיעור אסירים גבוה ביחס לכלל האוכלוסייה יש כדי להצביע על נוקשות יתר ועל הגבלות מצד מערכת אכיפת החוק על חירות הפרט. זו אינדיקציה נוספת לשמירה על זכויות האזרח במדינה. במדידת שיעור האסירים בישראל נהוג להבחין בין כלל האסירים לבין אסירים ביטחוניים (תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה). בשנת 2008 היו כלואים בישראל 22,778 אסירים, מהם 9,068 אסירים ביטחוניים. שיעור האסירים ל-100,000 תושבים (ובהם אסירים ביטחוניים) עמד על 326. שיעור האסירים ל-100,000 תושבים בלי אסירים ביטחוניים עמד על 196 אסירים. נתון זה מייצג עלייה לעומת 158 אסירים ב-2007 ו-165 בתחילת 2008. בתרשים 9 (להלן) אפשר לראות שבהשוואה בין-לאומית ישראל נמצאת במקום ה-27 מתוך 36 מדינות שנבחנו.⁴¹ בראש רשימת המדינות בעלות מספר האסירים הגבוה ביותר ל-100,000 איש ניצבות ארצות הברית (756), דרום אפריקה (334) וצילה (306). המדינות שמספר האסירים בהן הוא הנמוך ביותר הן יפן (63), דנמרק (63) ופינלנד (64).

(3) זכויות כלכליות

לצורך אומדן השמירה על זכויות כלכליות (חופש הקניין) בחרנו להשתמש במדד **החופש הכלכלי** שפותח בקרן הריטג' (Heritage Foundation) ובודק את אופייה של הסביבה המוסדית שבה מתקיימת הפעילות הכלכלית בכל מדינה. קרן הריטג' תומכת במוצהר בעקרונות

תרשים 8 (להלן) מציג מדרג של 36 מדינות דמוקרטיות המשתתפות במחקר על פי הציון שקיבלו במדד חופש העיתונות. ישראל קיבלה את הציון 31, והיא ניצבת במקום ה-31 מתוך 36 המדינות שנבדקו. לראשונה מאז החלו פרסומי המדד, ישראל נכללת בקטגוריה של המדינות שבהן חופש העיתונות הוא חופשי למחצה. בראש המדינות בעלות חופש העיתונות הרב ביותר נמצאות פינלנד, נורווגיה ודנמרק, וציוניהן הם 10 ו-11; ארגנטינה, מקסיקו ותאילנד הן המדינות שבהן חופש העיתונות הוא הנמוך ביותר במדגם. בדומה לישראל שלושתן כלולות בקטגוריה של מדינות חופשיות למחצה. מקומה של ישראל בין דרום קוריאה לבולגריה. ציונה (31) רע מבשנה הקודמת (28). את הדירוג הנמוך יחסית של ישראל אפשר להסביר במצב הביטחוני הגורר הגבלות על העיתונות מצד הממשלה וזרועות הביטחון.³⁷ דוח הארגון מציין שישראל ירדה בדירוג בשל הסכסוך המזוין בעזה בסוף דצמבר 2008. במהלך הסכסוך הטילה הממשלה הגבלות תנועה על עיתונאים; נעשו ניסיונות רשמיים להשפיע על אופן הסיקור התקשורתי; והתקשורת הישראלית נקטה צנזורה עצמית ודיווחה היה מוטא.³⁸

(2) זכויות אזרחיות: חוק וסדר, שלטון החוק ושיעור

האסירים באוכלוסייה

מדד החוק והסדר של ICRG (Law and Order Index) מחולק לשתי קטגוריות משנה. כל אחת מהן זוכה בשלוש נקודות. קטגוריית המשנה "החוק" בוחנת את עצמתה ואי-תלותה של המערכת המשפטית במדינה. קטגוריית המשנה "הסדר" בוחנת את הנראות הציבורית של החוק במדינה, כלומר את מידת הציות של האזרחים לחוק. הציון הכללי נע בין 0 (היעדר חוק וסדר) ל-6 (רמה גבוהה של שמירה על חוק וסדר).³⁹

37 עם הקמת המדינה אומצה במסגרת תקנות ההגנה לשעת חירום סמכות כמעט בלתי מוגבלת לצנזור הראשי "לאסור פרסום דברים אשר לדעתו יפגעו או עלולים לפגוע בהגנת הארץ, בשלום הציבור או בסדר הציבורי". תקנות ההגנה לשעת חירום מ-1945 תקפות עד היום, והן נועדו להגן על ביטחון האזור ולשמור על הסדר הציבורי.

38 K. D. Karlekar, 2009. "Press Freedom in 2008: Restrictive Laws and Physical Attacks Fuel Further Declines," p. 7: www.freedomhouse.org/uploads/fop/2009/FreedomofthePress2009_OverviewEssay.pdf

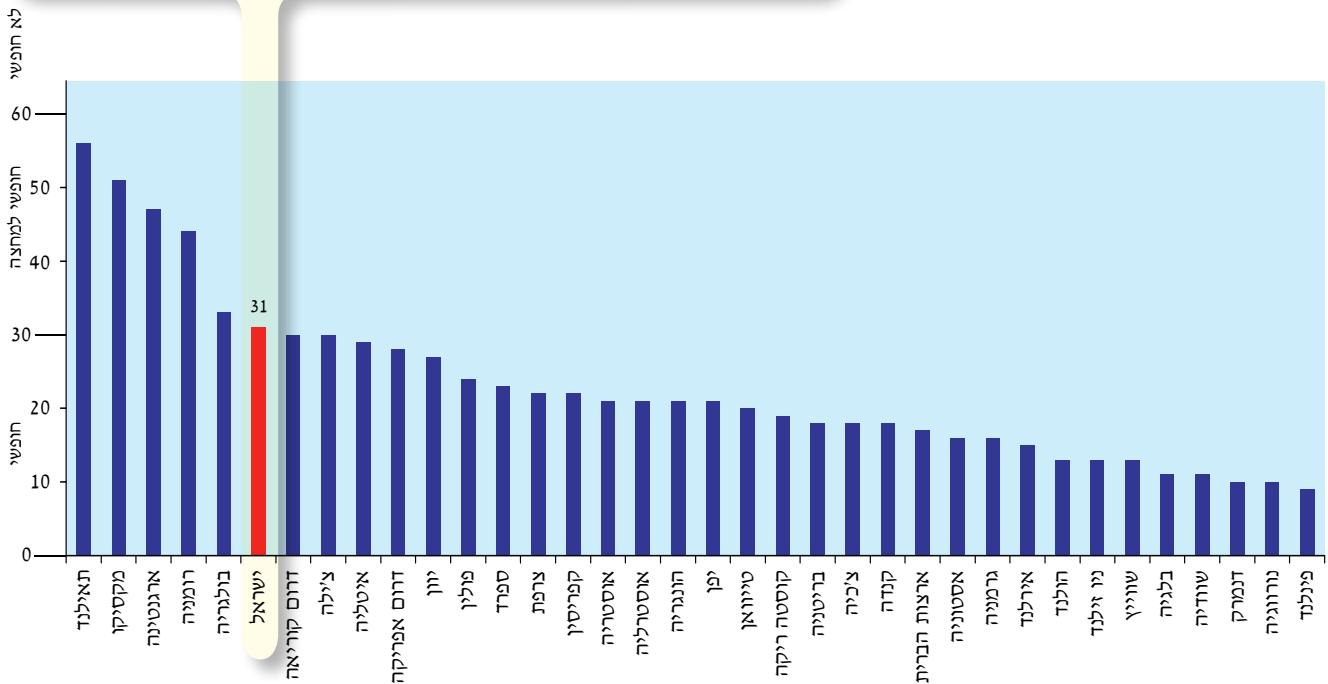
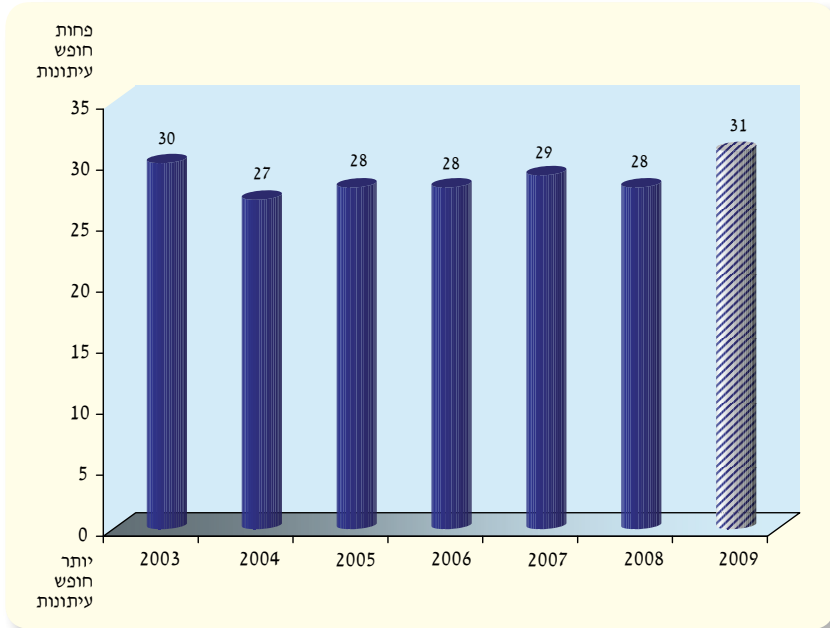
39 להרחבה ראו www.prsgrgroup.com/ICRG_Methodology.aspx#PolRiskRating

40 במדד זה יש ל-13 מדינות ציון זהה.

41 מקומה של ישראל נקבע לפי שיעור האסירים, בלי האסירים הביטחוניים. אם מחשבים את כלל האסירים, ובהם האסירים הביטחוניים, ישראל מגיעה למקום ה-34 מתוך 36 מדינות.

תרשים 8

חופש העיתונות בהשוואה בין-לאומית ובישראל

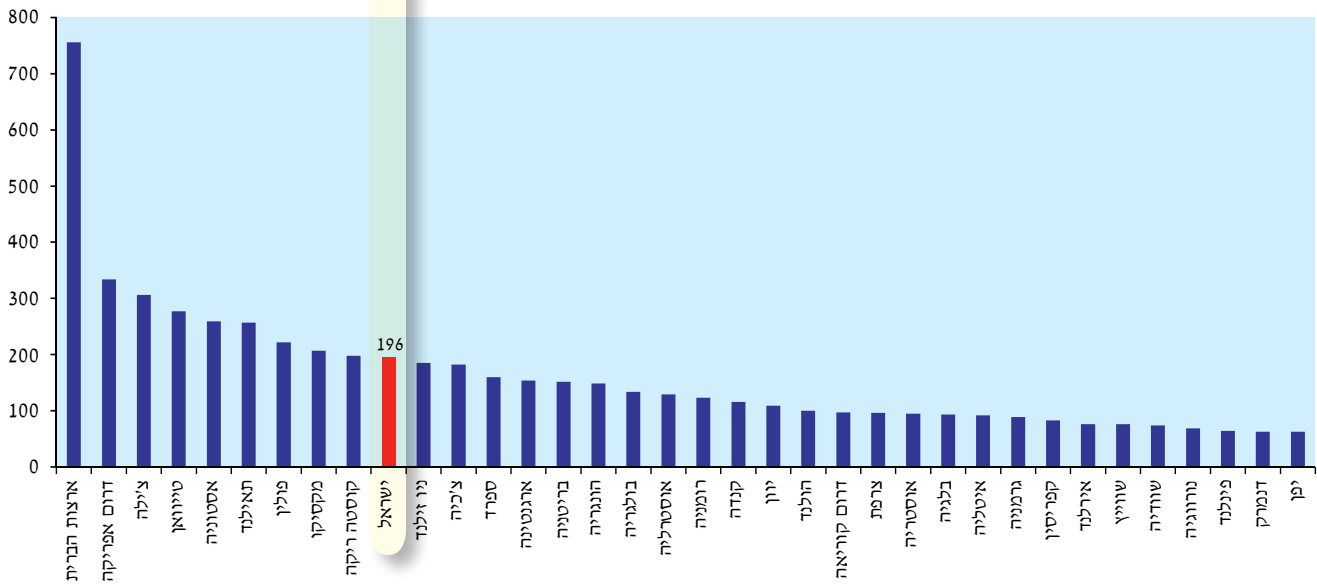
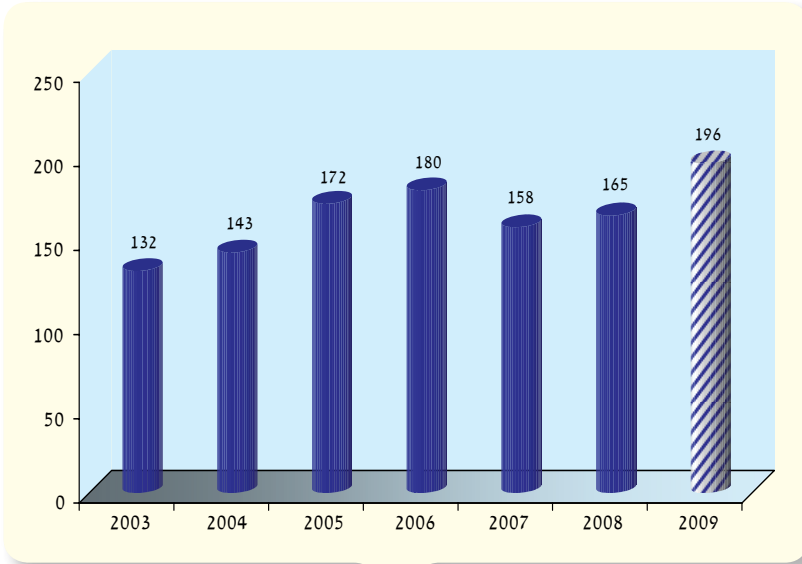

הצריכה של מוצרים ושירותים מעבר לדרוש להגנה על החירות עצמה.

נאו-ליברליים: שוק חופשי והתערבות מינימלית של הממשלה, והגדרתה לחופש כלכלי היא היעדר כפייה או הגבלות ממשלתיות על הייצור, על החלוקה או על

תרשים 9

מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בהשוואה בין-לאומית ובישראל*

* ללא האסירים הביטחוניים.

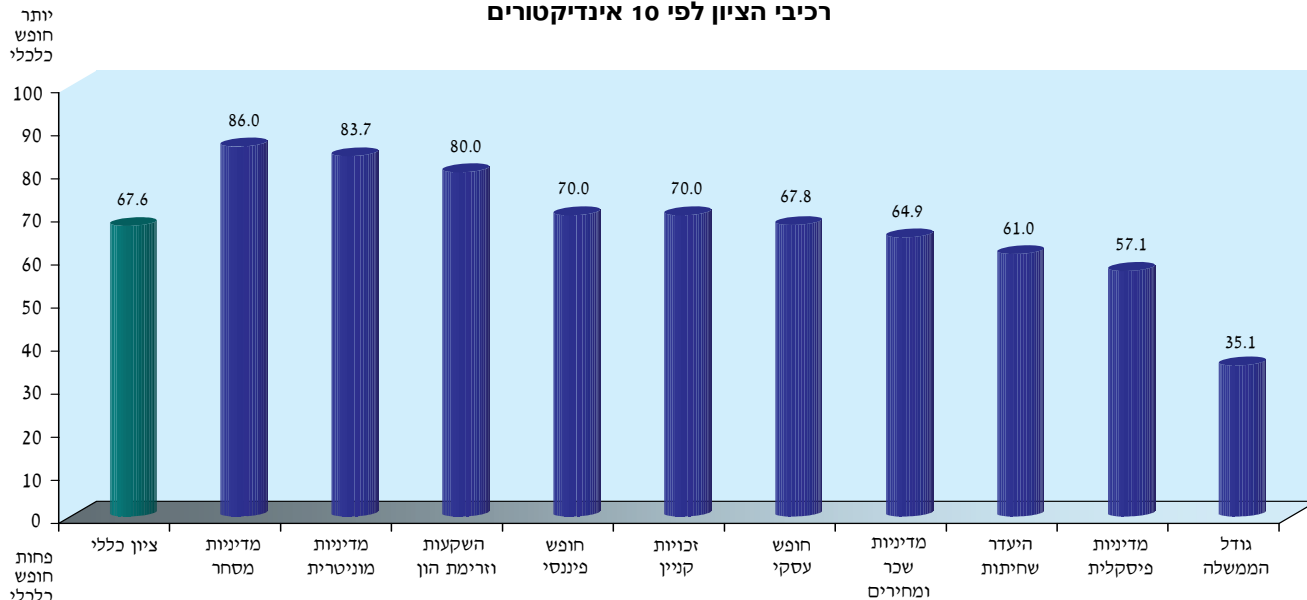
הפיסקלית, גודל הממשלה (ההוצאה הממשלתית), המדיניות המוניטרית, ההשקעות וארימת ההון, החופש הפיננסי (הבנקאות והמימון), זכויות הקניין, היעדר שחיתות כלכלית, מדיניות השכר והמחירים.⁴²

מדד החופש הכלכלי מתפרסם מאז 1995, והשנה הוא סוקר את המצב ב-183 מדינות. הציון שכל מדינה מקבלת מבוסס על צירוף של עשרה אינדיקטורים כלכליים: החופש העסקי, מדיניות הסחר הממשלתית, המדיניות

תרשים 10

חופש כלכלי בישראל*

רכיבי הציון לפי 10 אינדיקטורים

* המונחים בתרשים נלקחו ממדד החופש הכלכלי של קרן הריטג' והותאמו למינוח המקובל בישראל.

לאזרחיה. המדד מבוסס על 12 תחומי תחרותיות הכוללים מוסדות, תשתיות, יציבות מקרו-כלכלית, בריאות וחינוך יסודי, השכלה גבוהה והכשרה מקצועית, יעילות שוק הסחורות, יעילות שוק העבודה, רמת התחכום של השוק הפיננסי, מוכנות טכנולוגית, גודל השוק, תחכום וחדשנות עסקית. המדד מבוסס על סקרי דעת קהל וסקרי מומחים.⁴³

ציוני מדד התחרותיות נעים בין 1 (תחרותיות נמוכה) ל-7 (תחרותיות גבוהה). תרשים 12 (להלן) מראה כי המדינות שבהן רמת התחרותיות היא הגבוהה ביותר הן ארצות הברית (5.74), שווייץ (5.61) ודנמרק (5.58). סוגרות את הרשימה רומניה (4.10), בולגריה (4.03) וארגנטינה (3.87). ב-2009 דורגה ישראל במקום ה-19 במדרג של 36 מדינות (בציון 4.97), בין אירלנד לנוי זילנד. דוח הארגון לשנת 2009 מציינ שנקודות התורפה של ישראל קשורות למוסדותיה הממשלתיים, לדאגה גוברת בקשר לשמירה על זכויות קניין, להוצאות ממשלה לא יעילות ולירידה באמון האזרחים בפוליטיקאים.⁴⁴

מדד החופש הכלכלי שפורסם בינואר 2009 נע בין 0% (היעדר חופש כלכלי) ל-100% (חופש כלכלי מלא). בתרשים 10 (לעיל) מוצגים הציונים שישראל מקבלת בכל אחד מעשרת האינדיקטורים. מתרשים 11 (להלן) עולה שהמדינות החופשיות ביותר הן אוסטרליה (82.6%), אירלנד (82.2%) וניו זילנד (82%). ואילו יוון (60.8%), פולין (60.3%) וארגנטינה (52.3%) סוגרות את הרשימה ומוגדרות "מדינות לא חופשיות". ב-2009 דורגה ישראל במקום ה-24 במדרג של 36 מדינות (בציון 67.6%), בין דרום קוריאה להונגריה. מדובר בעלייה מסוימת לעומת 2008. אז דורגה ישראל במקום ה-25. מהשוואה לנתוני העבר עולה שישראל לא חזרה לדירוגה מ-2003, אז דורגה במקום ה-17.

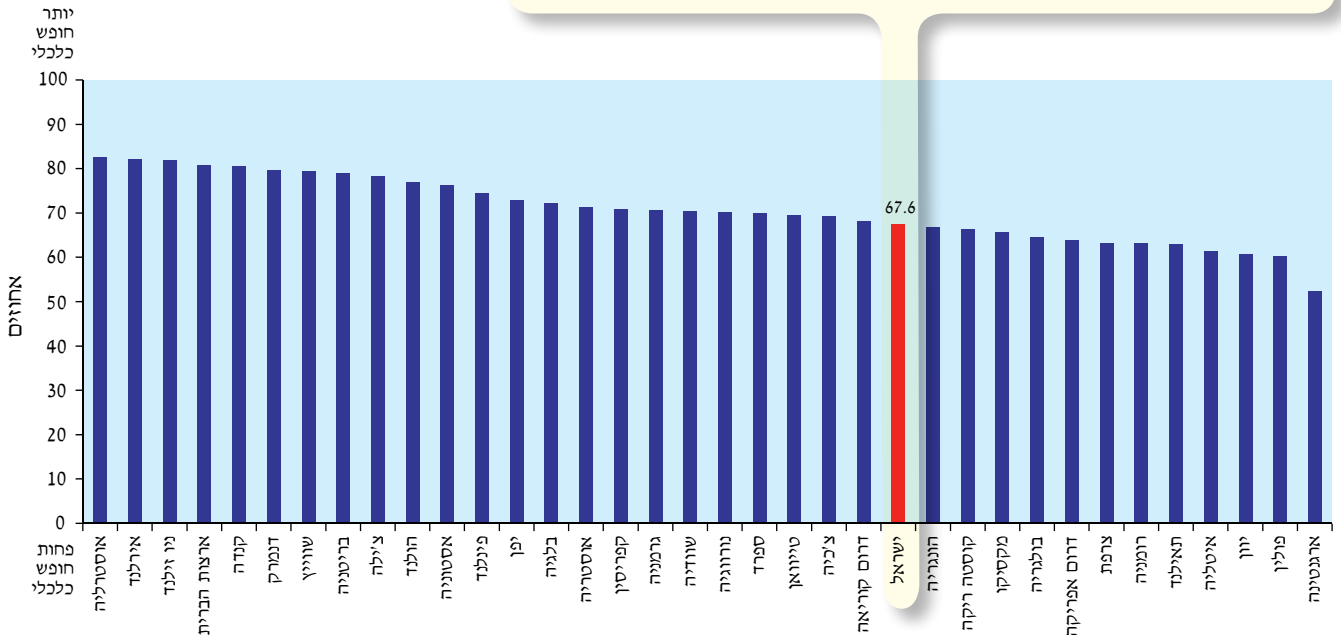
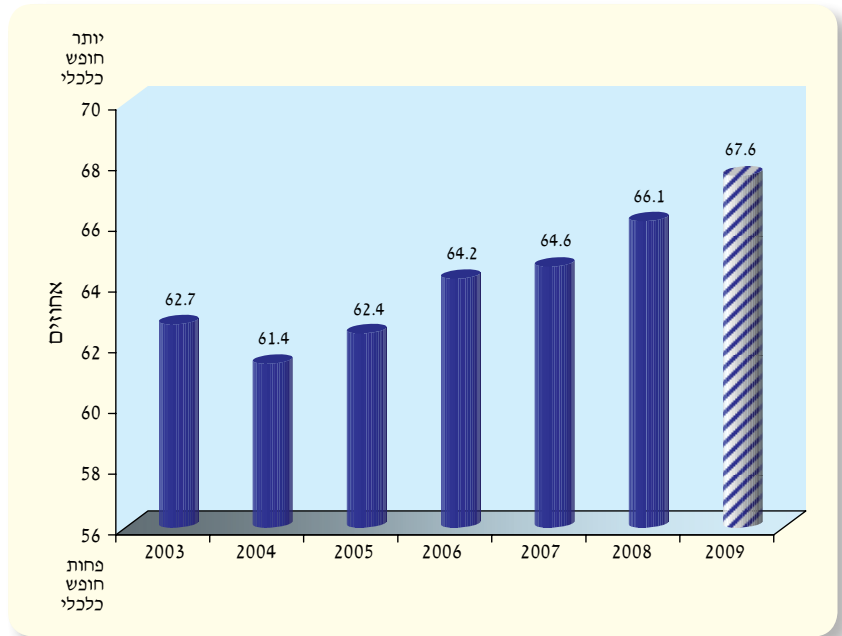
מדד נוסף שמעיד על מצב הזכויות הכלכליות הוא מדד חדש, **המדד הגלובלי לתחרותיות** (Global Competitiveness Index), שהפורום הכלכלי העולמי מפרסם. מדד זה פותח ב-2004, והוא בוחן 134 מדינות. רמת התחרותיות בכלכלה משקפת את המידה שבה מדינה מסוגלת להבטיח שגשוג ושוויון הזדמנויות

43 להרחבה ראו www.weforum.org/en/media/Latest%20Press%20Releases/PR_GCR082

44 להרחבה ראו www.weforum.org/documents/GCR0809/index.html

תרשים 11

חופש כלכלי בהשוואה בין־לאומית ובישראל (באחוזים)

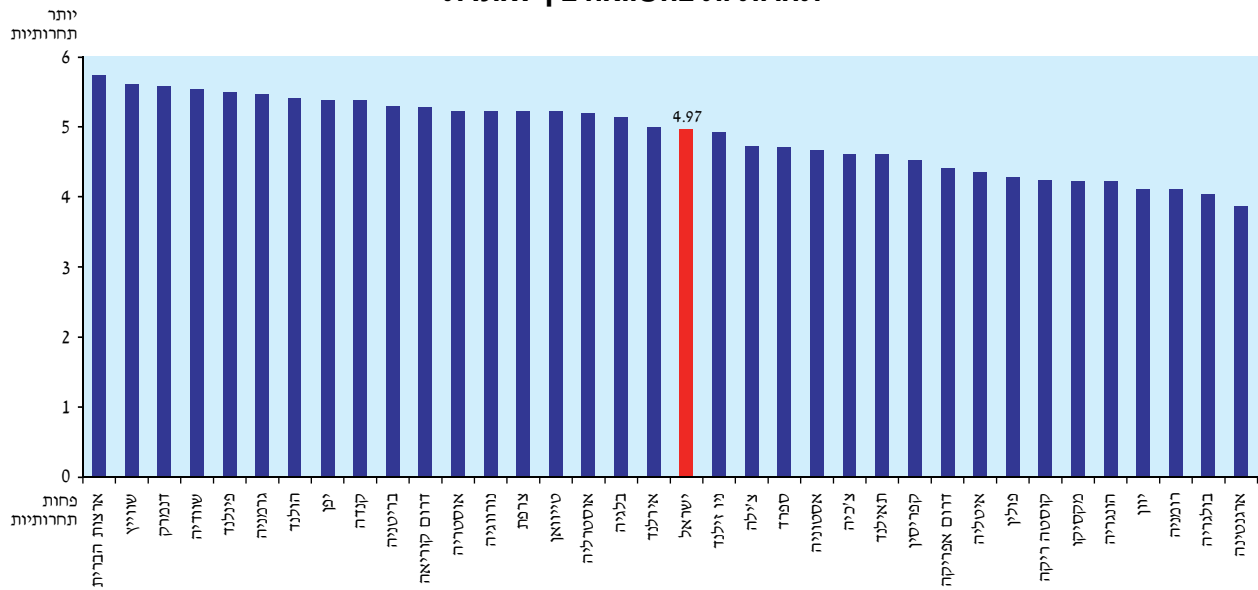
(4) שוויון מגדרי

האישוויון בין המינים והשינויים החלים בו לאורך זמן ב־160 מדינות. המדד מתמקד בפערים מגדריים בתחומי הפוליטיקה, הכלכלה, החינוך והבריאות. שלוש הנחות בבסיסו: ראשית, הוא מתמקד במדידת הפערים בין

השנה בחרנו לבחון את מצב השוויון המגדרי בישראל בעזרת המדד הגלובלי של הפערים המגדריים (Global Gender Gap Index). המדד מתפרסם מאז 2006 מטעם הפורום הכלכלי העולמי ומשמש מסגרת להערכת היקף

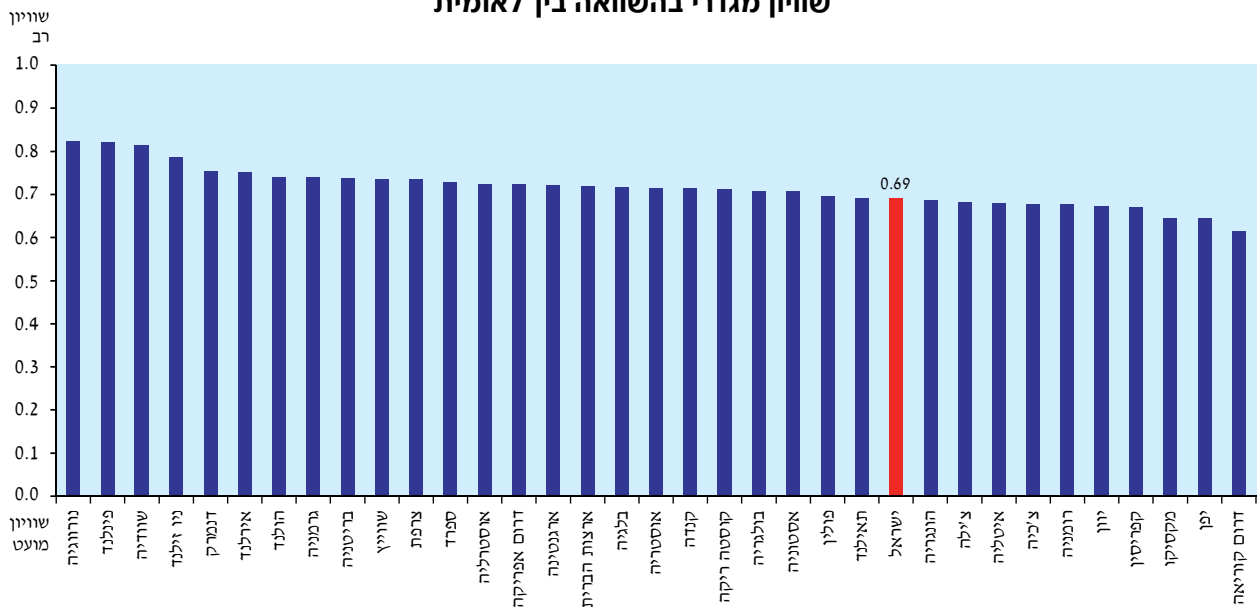
תרשים 12

תחרותיות בהשוואה בין-לאומית

תרשים 13

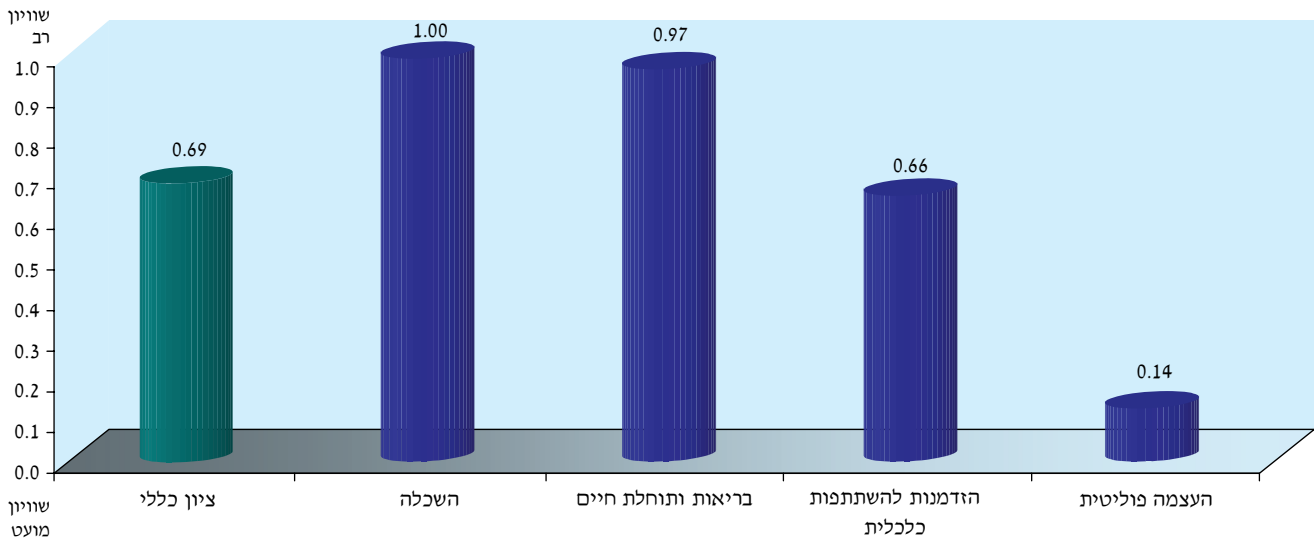
שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית

המינים, ולא במדידת רמות השוויון; שנית, הוא מודד בנתוני התשומות; שלישית, הוא מדרג מדינות לפי שוויון פערים כפי שהם משתקפים בנתוני התפוקות, ולא מגדרי ולא לפי מדדי העצמת הנשים.⁴⁵

תרשים 14

שוויון מגדרי בישראל
רכיבי הצינון לפי 4 אינדיקטורים

הגברים. בבחירות לכנסת ה-18, שנערכו בפברואר 2009, נבחרו 21 נשים, 17.5% מסך חברי הכנסת. האחוז הנמוך של הנשים בכנסת מסביר את הציונים הנמוכים שבהם זוכה ישראל בסעיף ההעצמה הפוליטית במדד הפערים המגדריים של הפורום הכלכלי. חשוב לציין שיש פערים מובהקים בקרב המפלגות בכנסת ה-18: במפלגת קדימה (המפלגה הגדולה בכנסת) יש 7 נשים מתוך 28 חברי הסיעה. הליכוד (המפלגה השנייה בגודלה) כוללת 5 נשים מתוך 27 חברי הסיעה. שיעור הנשים הגבוה ביותר הוא בקרב חברי הכנסת מטעם ישראל ביתנו – 5 מתוך 15. לעומת זאת הרשימות הערביות (חד"ש, בל"ד ורע"מ-תע"ל) הכניסו לכנסת אישה אחת בלבד (מתוך 11 חברי הכנסת של כל הסיעות הללו יחד), וסיעות ש"ס ויהדות התורה נמנעות מלכלול ברשימתן ולו אישה אחת.

(ג) היבט היציבות

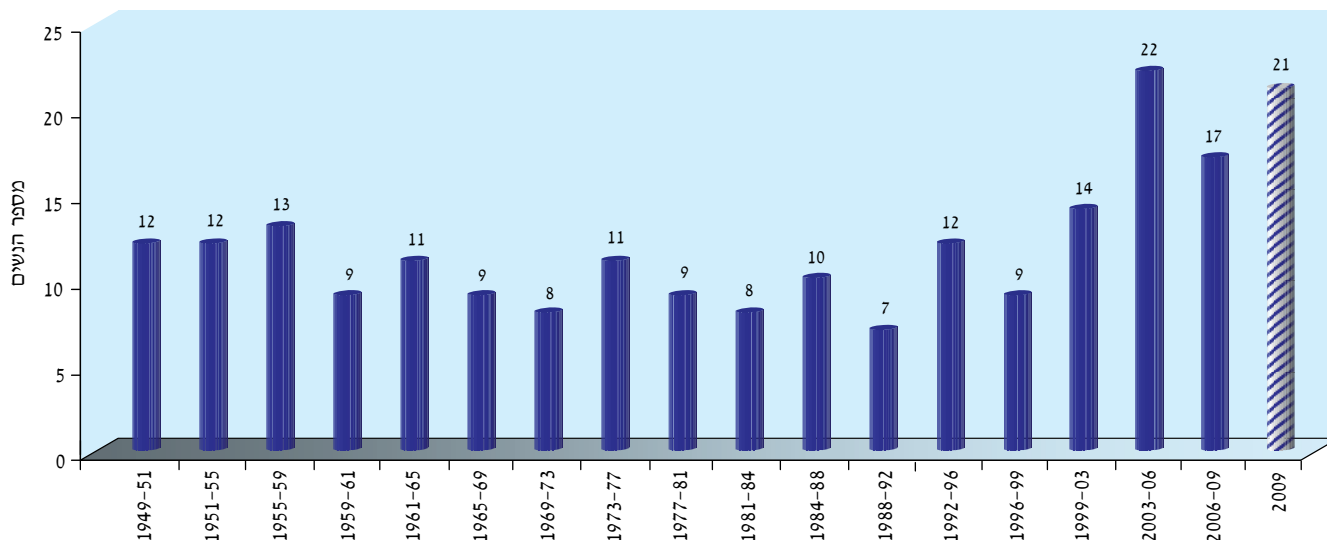
הגדרתה של יציבות פוליטית היא: היעדר שינויים יסודיים או שיבושים מהותיים בתפקודה של המערכת הפוליטית. ככלל, יציבות פוליטית נמדדת במידת האלימות; משך כהונת הממשלה; וברמת המתחים החברתיים/אתניים/פוליטיים במדינה.⁴⁶

ציוני מדד הפערים המגדריים נעים בין 0 (אי-שוויון) ל-1 (שוויון). תרשים 13 (לעיל) מראה כי המדינות שבהן השוויון המגדרי הוא הגבוה ביותר הן נורווגיה (0.82), פינלנד (0.82) ושוודיה (0.81); סוגרות את הרשימה מקסיקו (0.64), יפן (0.64) ודרום קוריאה (0.62). ב-2008 דורגה ישראל במקום ה-25 במדרג של 36 מדינות (בציון 0.69), בין תאילנד להונגריה. דוח הארגון לשנת 2008 מלמד על הרעה במקומה של ישראל לעומת שנים קודמות. נקודות התורפה הן בתחום הכלכלי – ישראל זוכה בו בציון 0.66 – ובתחום הפוליטי – בציון נמוך מאוד, 0.14. מנגד נראה שבתחומי החינוך (ציון 1) והבריאות (ציון 0.97) אין בישראל פערים בין המינים (תרשים 14 לעיל).

אחד המדדים המקובלים בספרות המחקרית לבחינת פערים מגדריים בתחום הפוליטי הוא ההשתתפות הפוליטית כפי שזו באה לביטוי בייצוגן של נשים בפרלמנט (תרשים 15 להלן). לקריטריון זה יש חשיבות בין השאר מפני שהיעדר ייצוג הולם בפוליטיקה מונע מנשים לממש את זכויות האזרח הבסיסיות שלהן. למרות העלייה במספר הנשים הנבחרות לכנסת מאז הכנסת ה-15, מספר הנשים בכנסת ישראל נמוך יחסית למספר

L. Hurwitz, 1973. "Contemporary Approaches to Political Stability," *Comparative Politics* 5 (3), p. 449; J. C. Plano, 46 R. E. Riggs, and H. S. Robin, 1982. *The Dictionary of Political Analysis*, Oxford: ABC: CLIO, p. 149

שיעור הנשים הנבחרות לכנסת ישראל, 1949–2009

נחשבה לציבה יחסית.⁴⁸ גורם נוסף שנחשב למייצב הוא חוק האי-אמון הקונסטרוקטיבי, חוק המקשה על האפוזיציה להפיל את הממשלה. חרף המשברים הפוליטיים ותחלופת השרים במשרדי הממשלה וכן הביקורת הציבורית על תוצאותיה של מלחמת לבנון השנייה נראתה הממשלה יציבה יחסית. ואולם החשדות שהועלו נגד ראש הממשלה אולמרט בדבר מעשי שחיתות הביאו להתפטרותו. ציפי לבני החליפה את אולמרט בראשות קדימה, אך לא הצליחה להרכיב קואליציה בזמן שהוקצה לכך בחוק, והבחירות הוקדמו ל-10 בפברואר 2009.

תרשים 16 (להלן) מציג מדד זה לאורך זמן. בעשור האחרון לא הצליחה שום ממשלה להשלים קדנציה מלאה. ממשלת ברק, הממשלה ה-28 (1999-2001), השלימה רק 38.7% מהקדנציה. הממשלות ה-29 וה-30 בראשותו של אריאל שרון (2001-2006) אמנם החזיקו מעמד תקופה ארוכה יותר, אך הצליחו להשלים רק 74.9% ו-68.1% (בהתאמה) מהזמן שיועד להן. הממשלה האחרונה השלימה 64.9% קדנציה בלבד.

(1) יציבות הממשלה

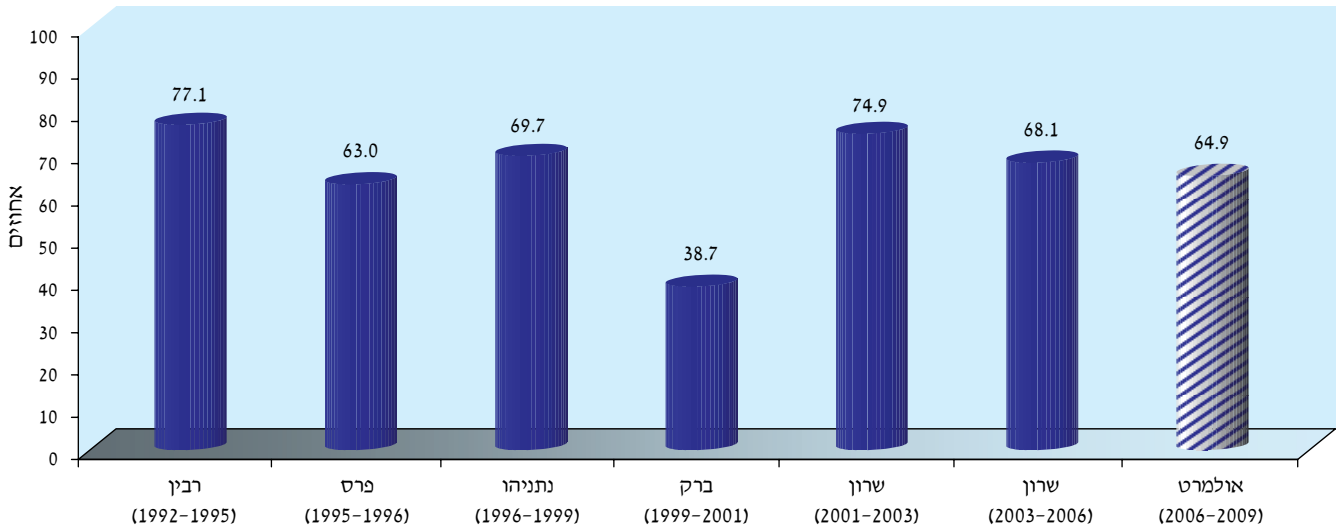
סוגיית יציבות המערכת הפוליטית מעסיקה את החוקרים זמן רב. בעניין זה אנו מודדים את יציבות הממשלה ולא את עצם היציבות של המשטר הדמוקרטי. במסגרת **מדד הדמוקרטיה 2009** אנו נותנים דעתנו למדד אי-השלמת קדנציה, מדד הבוחן את תדירות חילופי השלטון ואת תקופת הכהונה של ממשלה כפי שנקבעה ביום השבעתה. כלומר, אנו בודקים אם ממשלה הצליחה להשלים את כהונתה או שהוחלפה לפני תום תקופת הכהונה שנקבעה לה בחוק. מדד אי-השלמת הקדנציה מחושב על ידי חלוקת משך כהונת הממשלה – מיום השבעתה עד להשבעת הממשלה הבאה אחריה – בתקופת הכהונה שהוקצתה לה מיום השבעתה ועד המועד המתוכנן לבחירות הבאות, על פי הקבוע בחוק יסוד: הכנסת.⁴⁷ מדד זה נע בין 0% ל-100%.

הממשלה ה-32 במספר, בראשותו של אהוד אולמרט, החלה בתפקידה במאי 2006, ובפברואר 2009 התקיימו בחירות חדשות. ממשלת אולמרט התבססה על קואליציה רחבה שכללה 78 חברי כנסת, ועל כן

47 להרחבה ראו www.knesset.gov.il/elections16/heb/laws/yesod2.htm
 48 בקואליציה שקמה לאחר בחירות 2006 היו 78 חברי כנסת, ולאחר פרישתה של סיעת ישראל ביתנו בינואר 2008 היו בה 67 חברי כנסת.

תרשים 16

מדד אי-השלמת קדנציה בישראל (באחוזים)

מתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני (ethnic tensions).

סולם ובו 7 קטגוריות האומד את מידת המתיחות בחברה מחמת שסע אתני, לאומי או לשוני. הסולם נע גם הוא בין 0 (מתיחות גבוהה) ל-6 (מתיחות נמוכה). בישראל מדד זה תקף גם לשסע העדתי הקיים בתוך הקהילה היהודית וגם לשסע הלאומי בין קבוצות לאומיות.

תרשים 17 (להלן) מציג את ממדי המתיחות על רקע דתי ועל רקע עדתי/לאומי/לשוני ב-36 דמוקרטיות בשנת 2009. במדד המתיחות על רק דתי זוכות מדינות רבות בציון המרבי, ואילו במדינות שציון נמוך נמצאות ישראל, הולנד ותאילנד. ציונה של ישראל הוא 2.5, והיא נמצאת במקום ה-34 ל-35 לצד הולנד. במדד המתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני המדינות שזוכות בציון גבוה (כלומר, מתיחות נמוכה) הן ארגנטינה, קוסטה ריקה ופינלנד. מנגד, המדינות שציון בתחום זה נמוך (כלומר, מתיחות גבוהה) הן צרפת, ישראל ותאילנד. ציונה של ישראל הוא 2, כלומר היא נמצאת במקום ה-35 ל-36, לצד תאילנד.

(2) שסעים חברתיים

דפוס היחסים בין הקבוצות בחברה, המתיחות ביניהן, היקף השסעים, אופיים ומידת הבולטות שלהם – כל אלה משפיעים מאוד על יציבותה של המערכת הפוליטית. ליפסט ורוקן (Lipset and Rokkan) מגדירים שסע כך: חלוקה חברתית אשר מפרידה בין קבוצות בחברה על פי מאפיינים כגון תעסוקה, מעמד חברתי, אתניות, דת ועוד.⁴⁹ הניסיון לאמוד כמותית את מצב השסעים החברתיים קשה במיוחד. מאגר המידע של ICRG הוא היחיד המטפל בשאלת השסעים החברתיים בעזרת שני מדדים:

מתיחות על רקע דתי (religious tensions). סולם

ובו 7 קטגוריות האומד את המתיחות בחברה על רקע של שסע דתי. המתיחות הזאת עשויה לבוא לידי ביטוי בניסיון להחליף את החוק האזרחי בחוק דתי, בהדרת קבוצות דתיות מתהליכים פוליטיים או בדיכוי או כפייה שמטרתם ליצור הגמוניה שלטונית דתית. הסולם מתפרש גם הוא בין 0 (מתיחות מעטה) ל-6 (מתיחות גבוהה).⁵⁰

S. M. Lipset and S. Rokkan, 1990. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments," in: P. Mair (ed.), 49 *The West European Party System*, Oxford: Oxford University Press, pp. 91-111

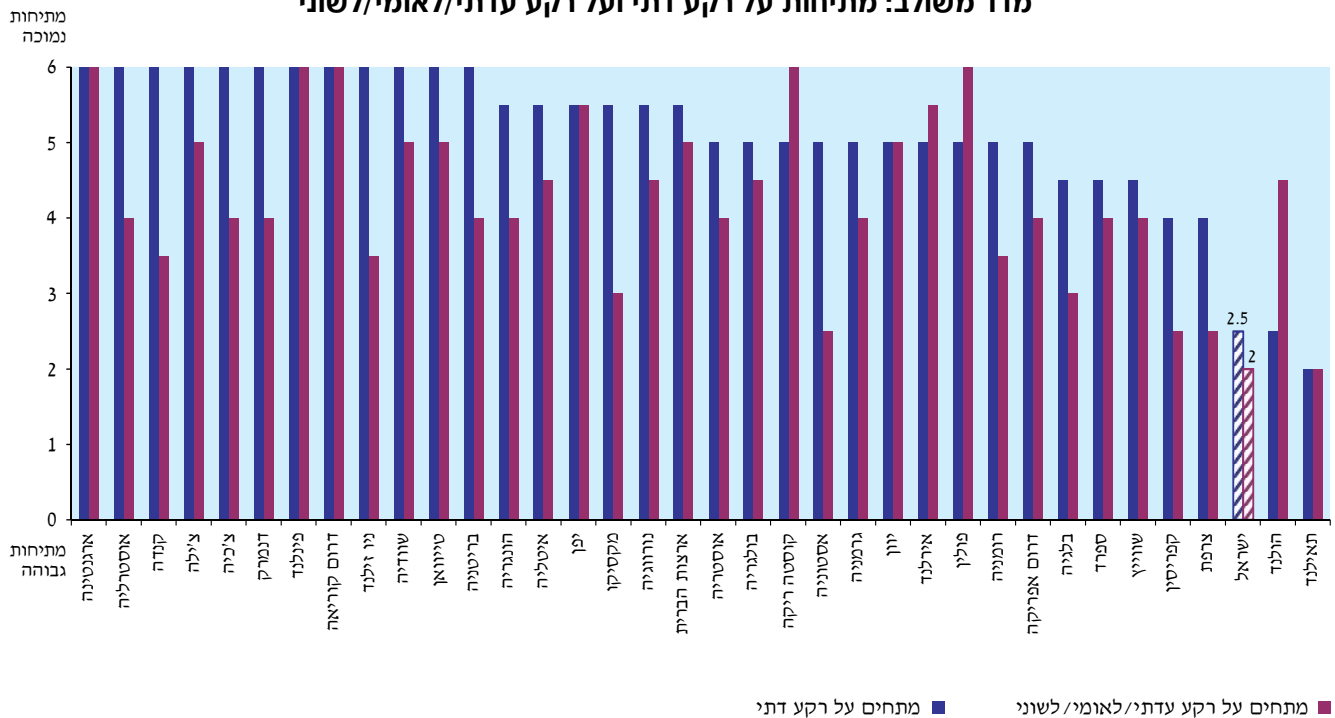
50 להרחבה ראו www.prsgroup.com/ICRG_Methodology.aspx

מבחינה דתית, עדתית, אתנית ולשונית. רוב השסעים בה חופפים, כלומר יש מתאם בין הקבוצות השונות שאדם מגדיר את שייכותו אליהן. בכך יש כדי להחריף את השסעים ואת הסיכוי שהמתרחות בין הקבוצות תתורגם לקונפליקטים גלויים. כך למשל, יש חפיפה בין השסע הלשוני, השסע הלאומי והשסע הדתי. כמו כן יש חפיפה בין השסע הלאומי לשסע הכלכלי, ואף בין השסע העדתי והדתי לשסע הפוליטי בין השמאל לימין.⁵¹

על פי בחינה היסטורית של שני המדדים משנת 1992, שוררת בישראל מתיחות גבוהה לאורך השנים. בשנים 1992-2008 היו ציונה של ישראל בין 2 ל-3 במדד המתחים על רקע דתי, ו-1 ו-2 במדד המתחים על רקע לאומי/עדתי/לשוני. בשנת 2009 לא חל שינוי של ממש לעומת שנים קודמות. שני המדדים מצביעים על מתיחות רבה בין הקבוצות בחברה הישראלית. מתיחות זו נובעת מגורמים אחדים: ישראל היא מדינה הטרוגנית

תרשים 17

מדד משולב: מתיחות על רקע דתי ועל רקע לאומי/לשוני

51 כך למשל, אזרחי ישראל הערבים שייכים ברובם לדת המוסלמית ולמעמד חברתי-כלכלי נמוך. מנגד, אזרחיה היהודים של ישראל שייכים לדת היהודית ולמעמד חברתי-כלכלי גבוה מזה של הערבים. להרחבה בסוגיית השסעים החופפים בישראל ראו ד' הורוביץ ומי' ליסק, 1990. **מצוקות באוטופיה: ישראל - חברה בעומס יתר**, תל אביב: עם עובד; ס', סמוחה, 1993. "שסעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל", בתוך: א' רם (עורך), **החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים**, תל אביב: ברירות, עמ' 172-203; M. Shamir and A. Arian, 1999. "Collective Identity and Electoral Competition in Israel," *The American Political Science Review* 93 (2), pp. 265-277

חלק שני

סקר הדמוקרטיה 2009

הפוליטיות שלהם ותפיסת השפעתם על הפוליטיקה ועל רצונם לחיות בישראל. הפרק השני עוסק בעניין שמדד הדמוקרטיה 2009 יוחד לו – השתלבות העולים בחברה ובכלכלה הישראלית. מוצגות בו הסוגיות הרגישות המלוות את "העלייה הרוסית" והתפיסות של העולים באשר להשתלבותם בחברה הישראלית. חשוב להדגיש שאיננו משווים בין גלי העלייה, אופן קליטתם והשתלבותם בישראל; מחקר זה עוסק בעולים מחבר המדינות בלבד, ומתוכם – בגל העלייה הגדול של שנות התשעים.

אחת המגבלות של מחקר זה קשורה להשוואה בין העולים לבין הישראלים הוותיקים, שכן הקבוצה הוותיקה הומוגנית פחות מקבוצת העולים. גם בקרב העולים ישנה שונות בהון החברתי התלויה בשנת העלייה ובמדינת המוצא, אך רוב העולים באו לישראל בתקופה הקצרה של תחילת שנות התשעים מהערים הגדולות והבינוניות של חבר המדינות.⁵⁴ לעומתם היהודים הוותיקים נראים כפסיפס אתני, דתי ומעמדי מורכב הרבה יותר הכולל חילונים, חרדים, יוצאי עדות המזרח ויוצאי אשכנז.⁵⁵ לפיכך בהשוואה בין התרבויות הפוליטיות של שתי הקבוצות, אם נמצאה שונות פנימית בקבוצת הוותיקים, נעשו בה פילוחים על פי רמת הדתיות והאתניות.

לצד ניתוח המדדים האובייקטיביים הבין-לאומיים בחלק הראשון של מסמך זה נערך סקר דעת קהל במרס 2009 בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית הבוגרת (בני 18 ומעלה), במטרה להעריך את עמדות הציבור הישראלי כלפי הדמוקרטיה הישראלית.⁵² המדגם כלל 1,191 נבדקים אשר רואינו בשלוש שפות: עברית, ערבית ורוסית. אחת מקבוצות האוכלוסייה שהתמקדנו בה היא זו של העולים מחבר המדינות⁵³ שעלו לישראל מ-1989 ואילך. לצורך הניתוחים הסטטיסטיים של קבוצה זו הורחב מדגם העולים ל-408 משיבים (לעומת 180 עולים במדגם הכלל-ארצי). הניתוחים העוסקים בציבור הישראלי מתבססים על המדגם המייצג, ואילו ניתוח קבוצת העולים נעשה על המדגם המורחב, והוא מאפשר ניתוח סטטיסטי מעמיק בקבוצה זו (למשל לפי מידת דתיות וגיל).

חלק זה מחולק לשני פרקים. הפרק הראשון עוסק בעמדות הציבור כלפי הדמוקרטיה הישראלית משלושה היבטים: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות. במהלך הניתוח הושם דגש מיוחד על עמדות העולים מחבר המדינות במטרה לחקור את עמדותיה של קבוצה זו לעומת העמדות של הציבור היהודי הוותיק בישראל. נעסוק בהשתלבות הפוליטית-חברתית של קבוצת העולים בזירה הישראלית על ידי ניתוח העמדות

52 את הסקר ערך מכון "מחשוב". טעות הדגימה המרבית, ברמת ביטחון של 95%, היא ±2.8.
53 מכאן ואילך בכל פעם שאנו משתמשים במונח "עולים" הכוונה היא לעולי חבר המדינות שעלו לישראל מאז 1989; בכל פעם שאנו משתמשים במונח "ותיקים" הכוונה היא ליהודים ישראלים שלא עלו מחבר המדינות.

54 L. Remennick, 2007. *Russian Jews on Three Continents*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, p.59

55 הורוביץ וליסק (לעיל הערה 51).

ב. תפיסות מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי ב-2009

1. ההיבט המוסדי

(א) עניין בפוליטיקה – בישראל ובעולם

הדיון בממצאי הסקר נפתח בשאלות הקשורות בהתעניינות הכללית של אזרחי ישראל בפוליטיקה. ניתוח העניין הציבורי בפוליטיקה מתבסס על עמדתו של דאל, שרואה ב"הבנה משכלת" קריטריון הכרחי לתקינות התהליך הדמוקרטי.⁵⁶ הדעת נותנת שאזרח המתעניין בפוליטיקה ובקי במידע הפוליטי יהיה אזרח פעיל יותר ויחפש דרכים להשפיע על המתרחש במדינה. אזרח המתעניין בפוליטיקה דרך קבע יקבל ביום הבחירות החלטה מחושבת יותר המבוססת על מידע ומחשבה, יהיה מושפע פחות ממהלכים פופוליסטיים של המפלגות וישפוט את פעילותן בפרספקטיבה של זמן.

בהשוואה לאורך השנים אפשר לזהות ירידה מסוימת בהתעניינות הציבור הישראלי בעניינים פוליטיים. ב-2003 גילו 76% מהישראלים עניין בפוליטיקה במידה רבה או מסוימת, לעומת 73% ב-2006 ו-66% ב-2009. שלוש השנים הללו היו שנות בחירות, ולכן יש משמעות להשוואה. ככלל אנו מבחינים בתהליך אטי של התרחקות האזרחים מהתחום הפוליטי. סיבותיו נדונו במדד הדמוקרטיה 2008.⁵⁷ הערבים אזרחי ישראל הם הקבוצה המרוחקת ביותר מהפוליטיקה הישראלית: 39% בלבד מהם מעידים על התעניינות בפוליטיקה.⁵⁸ ההשוואה הבין-לאומית מראה כי הישראלי הממוצע מתעניין בפוליטיקה יותר מאזרחי מרבית המדינות הדמוקרטיות האחרות: רק ב-2 מדינות מתוך 32 המדינות שנדגמו שיעור ההתעניינות בפוליטיקה גבוה מזה בישראל (תרשים 18 להלן).⁵⁹ בישראל 2009 78% מהנשאלים מתעדכנים בנעשה בפוליטיקה מדי יום או פעמים אחדות בשבוע. חשוב לציין שהסקר נעשה סמוך

למערכת הבחירות והרכבת הממשלה. מקצת המשיבים מבחינים בין ההתעניינות בפוליטיקה לנטייה להתעדכן בנושאים פוליטיים. שיעור ה"מתעדכנים" גבוה במידה רבה מן ה"מתעניינים" (תרשים 19 להלן). נראה כי קבלת מידע על פוליטיקה היא צורך בסיסי לרוב האזרחים בישראל.

נמצא שהקבוצה המתעניינת ביותר בנושאים פוליטיים היא המבוגרים, ואילו הישראלים הצעירים נוטים פחות להתעניין בפוליטיקה: 50% בלבד מהקבוצה הצעירה ביותר מתעניינים בפוליטיקה (תרשים 19). ב-2003 עמד השיעור הזה על 68%, כלומר מדובר בירידה של 18 נקודות אחוז בשש השנים האחרונות.

(ב) תחושת השפעה על המתרחש במדינה

זה שנים מתנהל בין המומחים במדע המדינה ויכוח בעניין חיוניות ההשתתפות של האזרח בפוליטיקה לצורך ניהול התקין של התהליך הדמוקרטי. ישנם חוקרים הטוענים כי השפעה אקטיבית של החברה האזרחית עלולה להחליש את יציבות המשטר ואף לפגוע בתפקוד הדמוקרטיה.⁶⁰ במחקר זה אנו מאמצים הנחה אחרת: האזרחות האקטיבית (active citizenship) היא אחד התנאים החשובים ביותר בתרבות הפוליטית של מדינה דמוקרטית. התעניינות האזרחים בפוליטיקה היא תנאי הכרחי, אך לא מספיק, לניהול תהליך דמוקרטי תקין. רק השילוב בין יכולתו של האזרח להשפיע על הפוליטיקה לבין רצונו לעשות זאת הוא שיוצר תשומות למערכת, וכך היא מחזירה לאזרחיה תפוקות ראויות.⁶¹ במדינות שבהן אזרחים או קבוצות מסוימות חסרים את היכולת להשפיע על מדיניות הממשלה נפגע אחד העקרונות הבסיסיים של הדמוקרטיה – עקרון הייצוגיות.

56 ר"א דאל, 2002. על הדמוקרטיה, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 41.

57 להרחבה ראו אריאן, הרמן, אטמור, הדר, ליבל וצבן (לעיל הערה 7).

58 מכאן ואילך בכל פעם שאנו מציינים הבדלים, מדובר בהבדלים ברמת מובהקות: $P < 0.05$ או $P < 0.01$.

59 הנתונים חושבו על פי הממצאים של סקרי 2007-2005: *World Values Survey*: www.worldvaluessurvey.org;

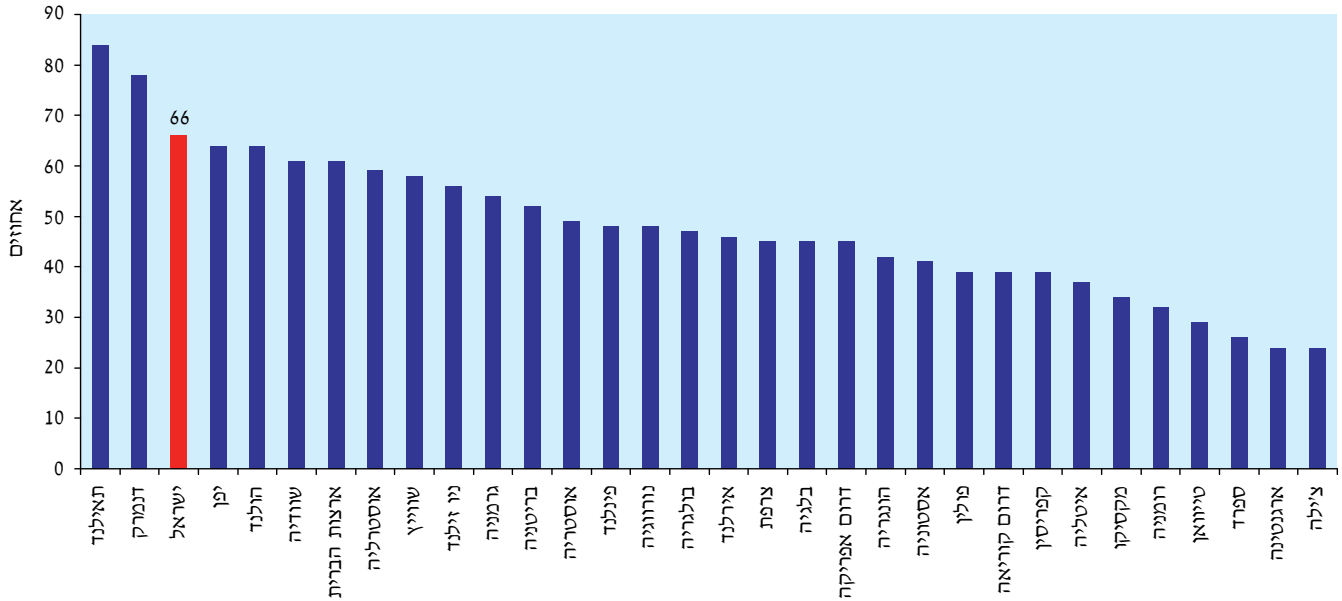
European Social Survey 2006: <http://ess.nnsd.uib.no/ESS>

60 ג' שומפטר, תשל"ו. "תיאוריה אחרת על הדמוקרטיה", בתוך: ש"נ איזנשטדט, ע' גוטמן וי' עצמון (עורכים), *מדינה וחברה*, תל אביב: עם עובד, עמ' 229-240.

61 D. Easton, 1957. "An Approach to the Analysis of Political Systems," *World Politics* IX, pp. 393-400; G. A. Almond and S. Verba, 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, NJ: Princeton University Press

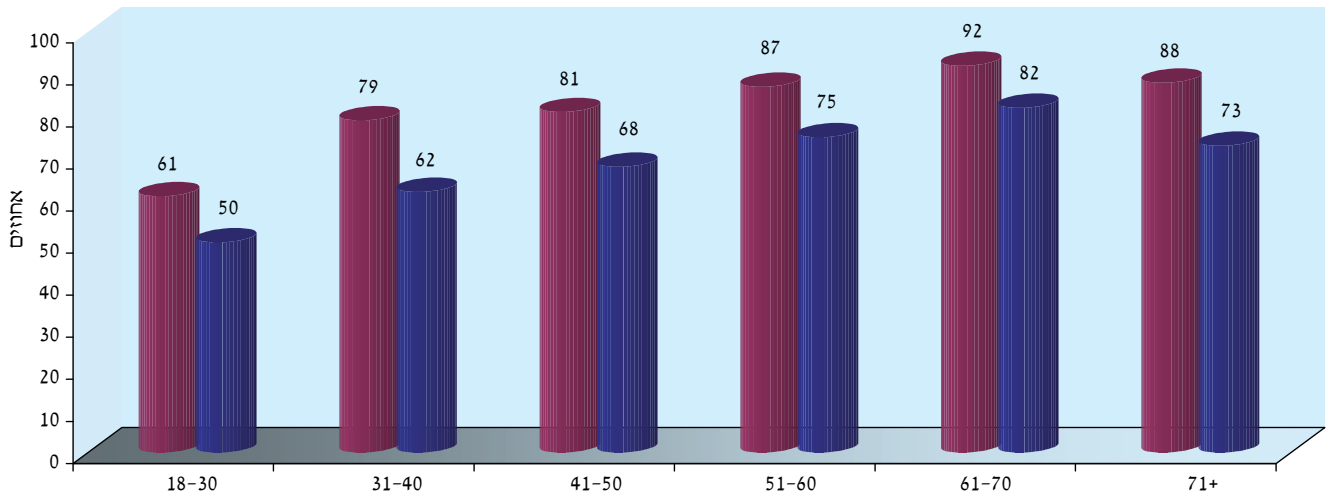
תרשים 18

עניין בפוליטיקה בהשוואה בין-לאומית
“באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?”
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

תרשים 19

עניין בפוליטיקה
“באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?”
במידה רבה ובמידה מסוימת
“כל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה?”
כל יום וכמה פעמים בשבוע
(לפי גילים; באחוזים)

■ מתעניינים בפוליטיקה במידה רבה או מסוימת ■ מתעדכנים בנעשה בפוליטיקה בתדירות גבוהה

רוב האזרחים סבורים שאין להם יכולת השפעה. בניגוד לכך, במסגרת הצבאית, במוסד הלימודים, במקום העבודה וביישוב המגורים מרבית האזרחים חשים שהם יכולים להשפיע על המתרחש. בחינת ההבדלים בין הקבוצות בחברה מראה שהעולים מחבר המדינות הם הקבוצה בעלת התפיסה הפסיבית ביותר. כמחצית מחבריה אינם חשים יכולת השפעה בשום תחום. ההסבר לכך מתקשר לשני היבטים – זה של ההגירה וזה של התרבות הפוליטית. נראה שהעולים לישראל מחבר המדינות טרם היו לשותפים מלאים ברשתות החברתיות, והם מכירים פחות את מנגנוני ההשפעה בחברה (חוקים, תקנות בירוקרטיות ועוד). נוסף על כך ייתכן שהעולים מביאים לישראל תפיסה של ריחוק בין האזרח לבין המדינה שעיקרה – אגל למדינה להתערב בחיי האזרחים, ולהפך. סביר להניח שהאינדווידואליזם ההישודותי החיוני כל כך בחברה סגורה במשטר טוטליטרי, כמו זו שבה גדלו העולים, משפיע על עמדתם בכל הקשור לתפקידם ויכולתם בתור אזרחים גם בישראל.

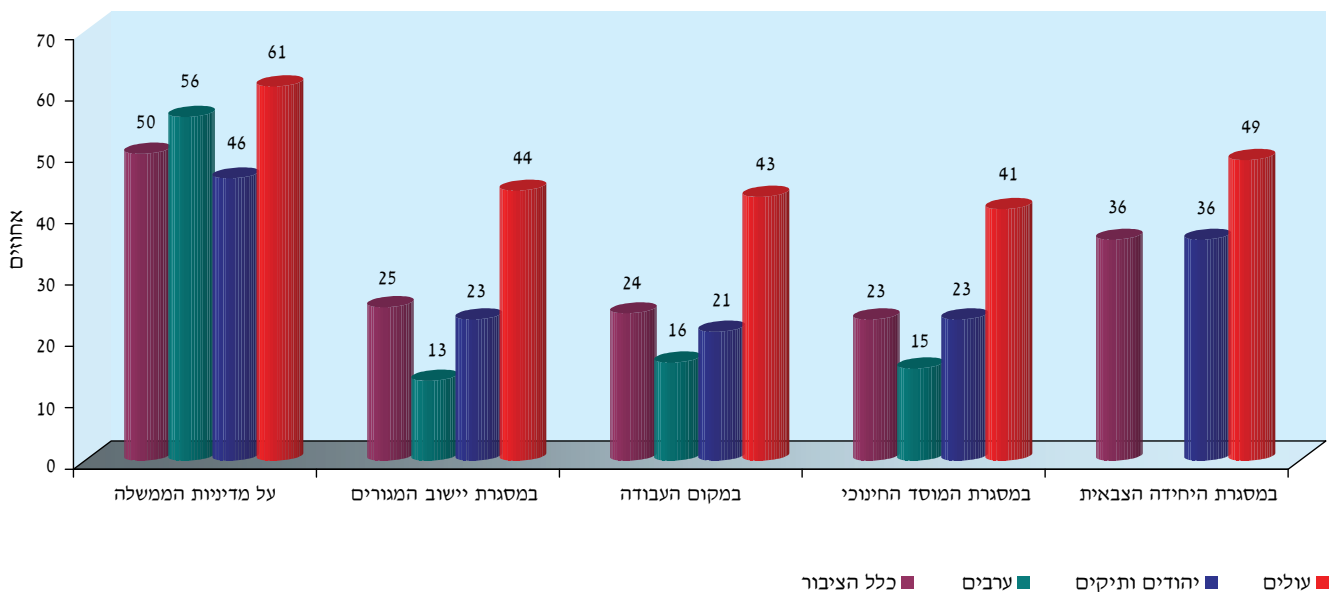
בחינת תפיסות האזרחים העלתה שרק 18% מהציבור הישראלי חשים כי יש להם יכולת רבה או מסוימת להשפיע על עמדות הממשלה. נתון זה אינו משתנה כבר שנים אחדות. כ־50% מהציבור חשים שאין להם שום יכולת להשפיע (תרשים 20). בנתון זה יש כדי להדאיג, בייחוד בתקופת מערכת בחירות. פילוח תשובות הנשאלים לפי הקבוצות מצביע על שונות גבוהה בין המגורים. העולים מחבר המדינות הם הקבוצה שמרגישה שרמת יכולת ההשפעה שלה היא הנמוכה ביותר.

אף שהציבור הישראלי ככלל חש שהוא אינו יכול להשפיע על מדיניות הממשלה, 50% מהישראלים סבורים שההשתתפות בפוליטיקה של האזרחים בישראל עולה על זו המקובלת במדינות דמוקרטיות אחרות. מדובר בעלייה של ממש בהערכת רמת ההשתתפות בישראל לעומת השנה שעברה, אז סברו רק 32% שההשתתפות בפוליטיקה בישראל עולה על זו שבמדינות אחרות.

כדי לחדד את סוגיית האזרחות האקטיבית בדקנו באילו מסגרות אזרחי ישראל סבורים שיש להם יכולת להשפיע ובאילו לא. נמצא שבמסגרת המדינית-פוליטית

תרשים 20

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי*
"לי ולאזרח כמוני אין שום השפעה על מדיניות הממשלה"
 (לפי מגזרים; באחוזים)

* השאלה על יכולת ההשפעה במסגרת היחידה הצבאית לא הוצגה במדגם הערבי, כיוון שרוב אזרחי ישראל הערבים אינם משרתים בצה"ל.

מדד אחר משקף קבלת מידע על הפוליטיקה מאמצעי התקשורת. במחקר זה מצאנו ש-39% מהעולים מקבלים את המידע בעיקר מאמצעי התקשורת בעברית, ואילו 56% מקבלים אותו מאמצעי התקשורת ברוסית. יש שוני מהותי בין התכנים בתקשורת ה"רוסית" לבין אלה שבתקשורת בשפה העברית. כך למשל, התקשורת ה"רוסית" מאופיינת במגמה פוליטית ימנית יותר משל כלל התקשורת בישראל.

מכל הקבוצות, הערבים אזרחי ישראל רואים עצמם כבעלי ההשפעה הגבוהה ביותר במסגרת יישוב המגורים, במקום העבודה ובמסגרת המוסד החינוכי (תרשים 20 לעיל). תחושת ההשפעה במגזר הערבי רלוונטית בעיקר לממשל המקומי. גם שיעור ההשתתפות של הערבים אזרחי ישראל בבחירות המקומיות גבוה יותר לעומת זה במישור הלאומי האזרחים הערבים חשים שיש להם השפעה נמוכה יחסית, ושיעור ההשתתפות שלהם בבחירות הכלליות נמוך גם הוא. כך למשל, שיעור ההשתתפות בבחירות הכלליות בקרב הערבים אזרחי ישראל ב-2003 עמד על כ-62%, אבל בבחירות המקומיות באותה שנה הגיע שיעור ההצבעה הממוצע ביישובים הערביים ל-90%.⁶³

בתנו גם את תפיסות האזרחים בנוגע לאחריותם לפעולות הממשלה. תפיסות אלו מעניינות במיוחד בשנת בחירות, שכן הן מראות אם האזרח המצביע בבחירות מרגיש אחריות לבחירתו גם לטווח הארוך. נמצא שבערך חצי מהציבור (47%) מסכים עם הגישה האחרת; 53% סבורים שלאזרח אין אחריות למעשי ממשלתו.

לממצא זה עשוי להיות קשר ליחסו של הציבור לנבחרי. ככלל, הציבור הישראלי הביע בשנים האחרונות ציניות רבה: רק 30% ב-2007 ו-32% ב-2008 סברו שהפוליטיקאים מתחשבים בדעתו של האזרח ברחוב. ב-2009 נרשמה עלייה מסוימת באמון הציבור בפוליטיקאים: 37% סבורים שהפוליטיקאים אכן מקשיבים לאזרח. למרות זאת, 58%

דפוסי ההשתתפות הפוליטית וההשתלבות הפוליטית של העולים מחבר המדינות שונים מהותית מאלו של העלייה ההמונית הקודמת (ה"מזרחים"), זו שבאה מארצות ערב בעיקרה. יוצאי עדות המזרח החלו להפגין מחאה פוליטית שנים אחדות לאחר בואם לישראל (מהומות ואדי סאליב ב-1959) והמשיכו בפעילות פוליטית וחברתית ענפה במטרה להבליט את הבעיות הייחודיות להם בתור קבוצה. במסגרת זו הם הקימו, למשל, את תנועת הפנתרים השחורים (1971) ואת מפלגת ש"ס (1984). גם ב"עלייה הרוסית" החלו להתפתח סימנים להשתתפות פוליטית. ב-1996 הוקמה למשל מפלגת ישראל בעלייה, שייצגה את ציבור העולים וזכתה ב-7 מנדטים בכנסת. ואולם שלא כש"ס, ישראל בעלייה נעלמה מהמפה הפוליטית כעבור שתי קדנציות בלבד. ישראל ביתנו, מפלגה שרבים רואים בה את הממשיכה הטבעית של ישראל בעלייה כיוון שהיא נשענת על קולות העולים, אינה מייצגת כיום את האינטרס של "המגזר הרוסי", על כל פנים לא בבולטות רבה יותר מזו של המפלגות האחרות בכנסת. בבחירות 2009 ניסתה ישראל ביתנו להתרחק מהדימוי המגזרי כדי לזכות בקולות הציבור הוותיק והפיקה תשדירי בחירות בלי "עולים תומכים" ואף פרסמה את עצמה בעברית בלבד. לדעתנו אין לראות בהשתתפות הפעילה של העולים בבחירות ובריבוי חברי הכנסת דוברי הרוסית סימן להשתלבות מלאה של קבוצה זו בפוליטיקה הישראלית. במחקרים קודמים נמצא שאין אישוש לטענה שהעולים השתלבו בחברה הישראלית מבחינה פוליטית, כיוון שדפוסי ההצבעה של העולים ושיקולי ההצבעה שלהם שונים מאלו של כל קבוצות הוותיקים.⁶² כפי שנובע ממחקר זה, גם במדדים אחרים של השתלבות פוליטית – כגון יכולת ההשפעה על מדיניות הממשלה, על הפוליטיקה המקומית ואפילו על הקהילה – העולים אינם חשים שהם יכולים להשפיע.

62 להרחבה ראו ק' גולדשטיין וצ' גיטלמן, 2004. "מ'רוסים' לישראלים?", בתוך: א' אריאן ומ' שמיר (עורכים), **הבחירות בישראל – 2003**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 365; ו' קונסטנטינוב, 2008. "העלייה 'הרוסית' והבחירות מ-1992 עד 2006 – גיבוש ישראל השלישית?", בתוך: א' אריאן ומ' שמיר (עורכים), **הבחירות בישראל – 2006**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 164.

A. Ben-Bassat and M. Dahan, *Social Identity and Voter Turnout*, CESifo Working Paper No. 2331, June 2008, p. 5 63 (מופיע גם אצל א' בן בסט ומ' דהן, [בדפוס]. "זהות חברתית והבחירות לרשויות המקומיות", בתוך: א' בן בסט ומ' דהן (עורכים), **הכלכלה הפוליטית של הרשויות המקומיות**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.)

ובמילים אחרות – ברוב המדינות הדמוקרטיות התמיכה במנהיגות חזקה נמוכה מבישראל (תרשים 21).⁶⁴ זאת ועוד, 40% מהנשאלים בישראל תומכים באמירה "יש להגדיל את סמכויותיו של ראש הממשלה על חשבון הרשויות האחרות במדינה". בהמשך הסקר התבקשו הנשאלים להביע את דעתם על הצעות לארבע צורות שלטון ועל מידת התאמתן למציאות הישראלית: מנהיג חזק שאיננו צריך להתחשב בכנסת או במערכת בחירות; שלטון מומחים; משטר צבאי; ומשטר דמוקרטי. מצאנו שלמרות התמיכה הכללית במנהיגות חזקה, שנראית יעילה יותר מדיונים וחוקים, רוב הישראלים אינם רואים בה חלופה טבעית למשטר הקיים: כ־60% מהציבור תומכים במנהיגות חזקה, אולם כ־42% מוכנים להפוך את ישראל למדינה שלמשטר בה סממנים אוטוריטריים.

למרות המורכבות העולה מעמדות הציבור ואף שמדובר במיעוט יחסי מקרב הישראלים התומכים ברעיון המשטר האוטוריטרי, ממצא זה נראה מדאיג. כאשר בודקים מי התומכים ברעיון "המנהיגות החזקה שאינה צריכה להתחשב בכנסת או במערכת הבחירות", מוצאים שבימין התמיכה ברעיון זה רבה בהרבה מהתמיכה בו בשמאל (43% מתומכי הימין, לעומת 39% מתומכי המרכז הפוליטי ו־29% מתומכי השמאל). כלומר, ככל שאדם ימני יותר, הוא נוטה יותר לתמוך באמירה זו.⁶⁵ גם מידת הדתיות קשורה לתמיכה ברעיון המשטר האוטוריטרי: 51% מקרב החרדים תומכים בו, 49% מקרב המסורתיים, ו־33% מקרב החילוניים. בבדיקת דפוסי ההצבעה למפלגות מתברר כי התמיכה הגבוהה ביותר ברעיון זה היא בקרב מצביעי ש"ס (59%) ומצביעי הליכוד (46%), לעומת כ־40% בקרב מצביעי ישראל ביתנו ושיעור זהה בקרב מצביעי קדימה ו־29% בקרב מצביעי מפלגת העבודה.

אחד הממצאים הבולטים במחקר הוא התמיכה הגבוהה של ציבור העולים מחבר המדינות ב"שלטון מומחים", אנשי מקצוע שהחלטתם נעשית בלי קשר להעדפות הציבור, על בסיס שיקולים מקצועיים. העולים תומכים בשלטון מומחים בשיעור גבוה – 72%

הסכימו ש"הבחירות הן הדרך הטובה לאלץ ממשלות להתייחס לדעתנו של העם". קשה להסיק מסקנות חד־משמעיות מהממצאים האלה, אך אפשר לפרשם כך: יותר מ־50% מהציבור בישראל סבורים שהפוליטיקאים אינם מתחשבים בדעת הציבור, ומכאן שלאזרחים אין אחריות למעשיהם של הנבחרים.

(ג) תמיכה במשטר דמוקרטי וכמיהה למנהיגות חזקה ולשלטון מומחים

תפיסות הציבור בעניין הערכת תפקודה של הדמוקרטיה ב־2009 נראות פסימיות למדי: 61% מכלל הציבור הישראלי אינם מרוצים מאופן תפקודה של הדמוקרטיה הישראלית, ובעניין זה אין הבדל בין יהודים לערבים. 28% מהציבור סבורים שבישראל יש יותר מדי דמוקרטיה, 35% סבורים שישראל דמוקרטית במידה המתאימה, ו־37% סבורים שהדמוקרטיה בישראל אינה מספקת. פילוח הקבוצות מעלה ששתי הקבוצות הפחות מרוצות מהדמוקרטיה הישראלית הן הערבים אזרחי ישראל והעולים מחבר המדינות: 57% מהערבים ו־50% מיוצאי חבר המדינות סבורים שבישראל יש פחות מדי דמוקרטיה; 31% מהיהודים הוותיקים מסכימים עם קביעה זו.

חשוב לציין שישנן רבים מזהים חולשות במשטר הדמוקרטי בישראל וסבורים שיש לייעלו. 61% מהציבור תומכים ברעיון ש"מספר מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים". ניתן לזהות הבדלים בין המגזרים השונים בארץ: ציבור העולים (74%) תומך באמרה זו יותר משאר הישראלים (תרשים 21 להלן). הפערים בין עמדות העולים לעמדות הוותיקים בסוגיית המנהיג החזק נותרו קבועים מאז 2003.

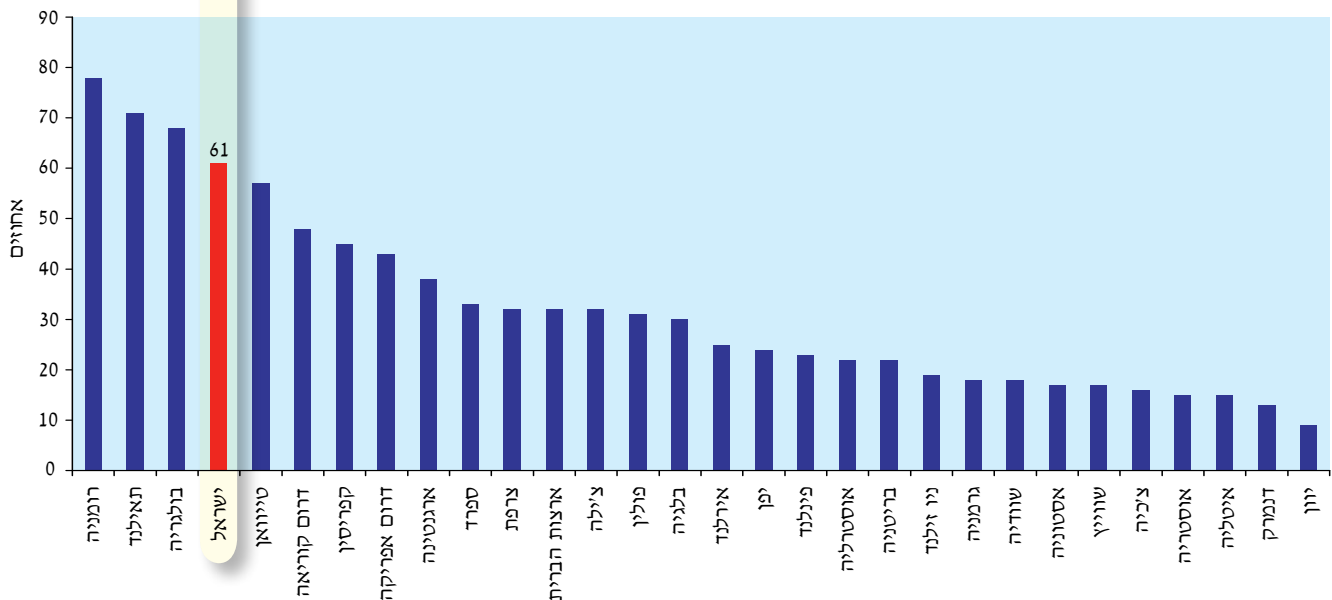
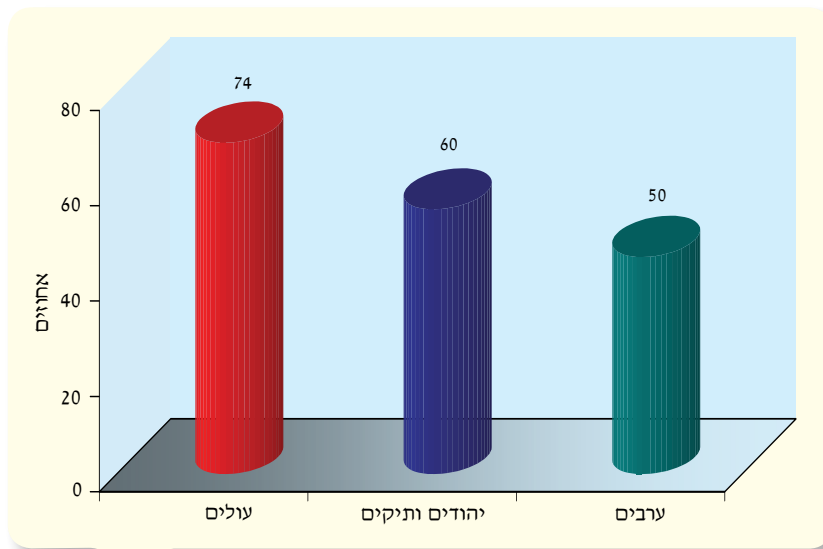
בהשוואה לאורך השנים רואים שדווקא בבחירות 2009, שבהן עלו על סדר היום סוגיות המנהיג החזק וחיזוק הרשות המבצעת (בין היתר העלתה אותן ישראל ביתנו), הגמיש הציבור הישראלי את עמדותיו לעומת השנתיים הקודמות – 61% מתוכו תמכו בעקרון המנהיגות החזקה. בהשוואה בין המדינות, ישראל נמצאת במקום ה־27 מתוך 30 מדינות דמוקרטיות,

דמוקרטיה רבות צורת שלטון זו נראית אטרקטיבית לציבור, ובמרביתן היא זוכה לתמיכה של כמעט מחצית מהנשאלים. במדינות פוסט-קומוניסטיות התמיכה בשלטון מומחים גבוהה במיוחד (תרשים 22 להלן).

לעומת 55% תמיכה בקרב הציבור היהודי הוותיק. אחד ההסברים לכך הוא תחושת הריחוק של העולים מהשלטונות, והיא מצטרפת לגישת האזרחות הפסיבית שמצאנו בקבוצה זו.⁶⁶ כדאי לציין שהתמיכה בשלטון מומחים אינה נחלתה של ישראל בלבד. במדינות

תרשים 21

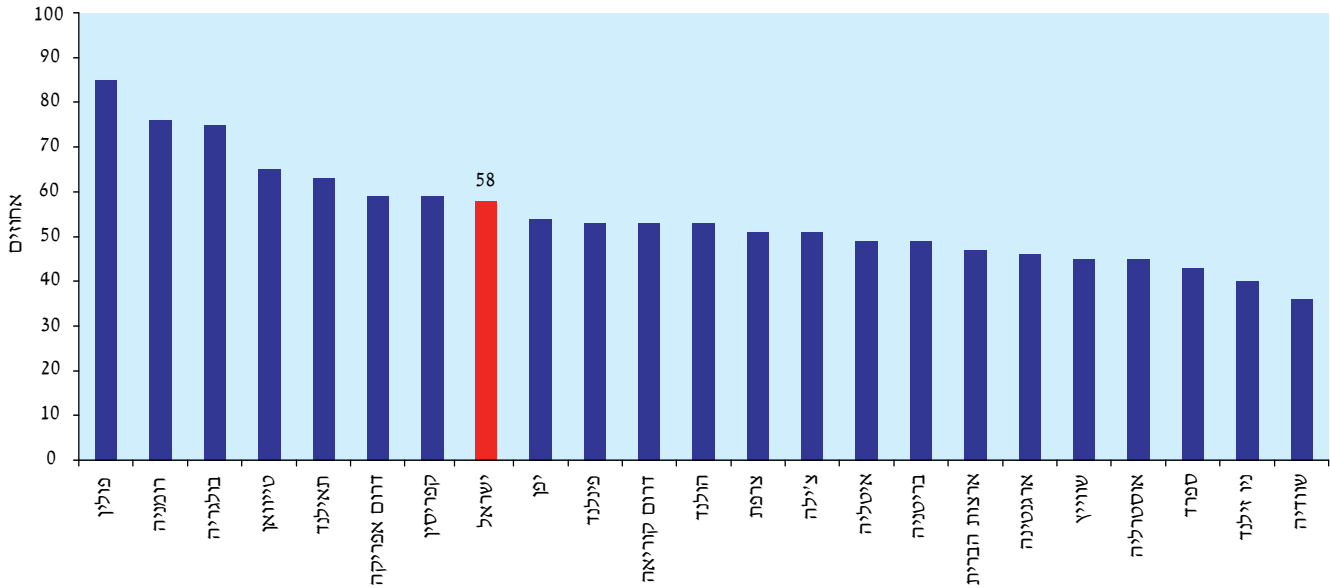
תמיכה במנהיגים חזקים בהשוואה בין-לאומית ובישראל
“מספר מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים”
 מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; באחוזים)

66 J. W. Hahn, 1991. "Continuity and Change in the Russian Political Culture," *British Journal of Political Science* 21 (4), pp. 393-421

תרשים 22

שלטון מומחים כמערכת פוליטית רצויה
רצוי מאוד ורצוי (באחוזים)

עם הטענה, לעומת 39% מקרב היהודים הוותיקים. עם זה, בהשוואה לשנים הקודמות נדמה שהאמון של הציבור הישראלי בפוליטיקאים עולה במעט. ייתכן שתחושה זו קשורה למערכת הבחירות האחרונה, שבה עלתה על סדר היום סוגיית "הפוליטיקה הנקייה" ולכך שהמועמדים לראשות הממשלה לא נקשרו לפרשיות שחיתות בזמן האחרון.

2. היבט הזכויות

(א) חופש הביטוי בישראל

הדיון בהיבט הזכויות נפתח בזכויות הפוליטיות. חופש הביטוי הוא אחד העקרונות המרכזיים בכל דמוקרטיה. בחינת תפיסות הציבור בעניין חופש הביטוי בישראל בהשוואה הבינלאומית מראה שהציבור בישראל אינו חושב שישראל שונה ממדינות אחרות בעולם: 12% בלבד סבורים שבישראל יש פחות חופש ביטוי בממדינות אחרות. זהו נתון חריג לעומת השנים האחרונות: ב-2008 היה שיעור התומכים בטענה הזאת כפול – 24%.

(ד) טוהר מידות ושלטון חוק

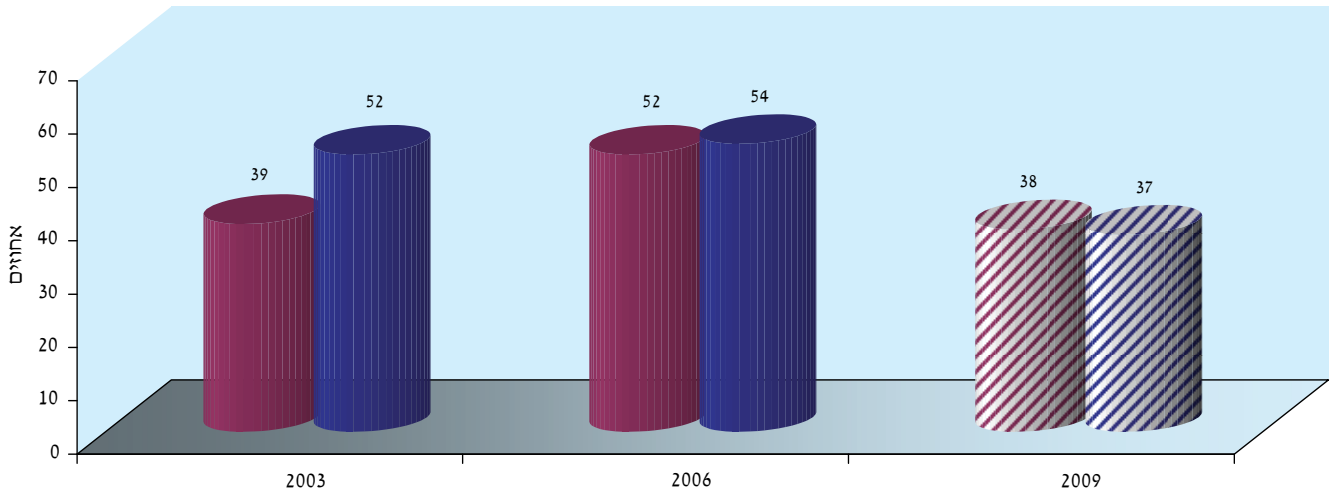
פרשות השחיתות שנתגלו באחרונה במערכת הפוליטית בישראל מוסיפות לעצב את עמדות הציבור בסוגיה זו. רוב הציבור הישראלי סבור שבישראל יש שחיתות (89% הסכימו לקביעה זו), נתון שנותר כמעט קבוע מאז 2003. 37% מהנשאלים סבורים שהשחיתות בישראל רבה בממדינות דמוקרטיות אחרות – ירידה לעומת שנים קודמות (תרשים 23 להלן).⁶⁷

זאת ועוד, חצי מהציבור (50%) (תרשים 24 להלן) סבור שהפוליטיקאים נמצאים בפוליטיקה אך ורק למען רווח אישי. במגזר הערבי הדעות שונות, והרוב (66%) נוטה לחלוק על עמדה זו. עוד סימן לאמון הרב יותר שרווח המגזר הערבי לפוליטיקאים – לעומת שאר הציבור הישראלי – הוא שרק 22% מהערבים אזרחי ישראל מסכימים עם הטענה ש"כדי להגיע לצמרת הפוליטית אדם צריך להיות מושחת". לעומתם, הקבוצה הפסימית ביותר באשר לניקיון הכפיים של פוליטיקאים היא זו של יוצאי חבר המדינות: 47% מהם מסכימים

67 בשנת 2009 נתבקשו המרואיינים להשוות את ישראל לשאר המדינות הדמוקרטיות, ואילו בשנים הקודמות השאלה נשאלה בעניין כלל המדינות בעולם.

תרשים 23

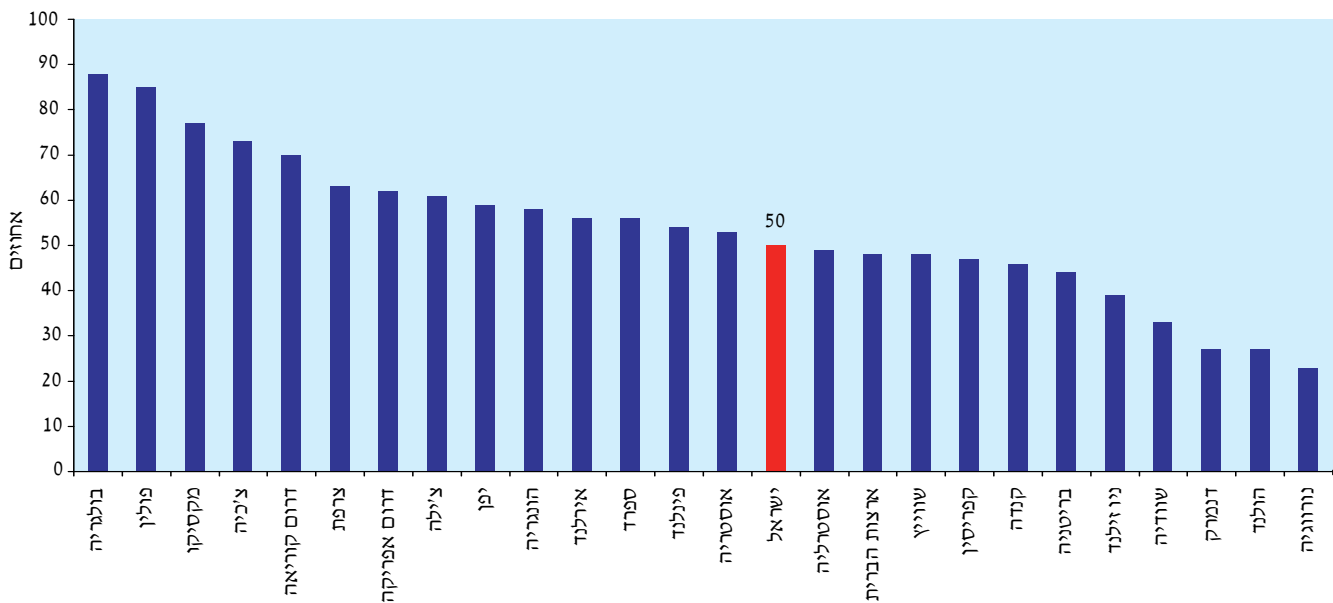
תפיסת השחיתות בישראל, 2003–2009
”כדי להגיע לצמרת הפוליטית אדם צריך להיות מושחת”
”בישראל יש יותר שחיתות משיש במדינות אחרות”
 מסכים ומסכים בהחלט (באחוזים)

■ בישראל יש יותר שחיתות משיש במדינות אחרות ■ כדי להגיע לצמרת הפוליטית אדם צריך להיות מושחת

תרשים 24

אמון בפוליטיקאים
”הפוליטיקאים נמצאים בפוליטיקה רק למען הרווח האישי”
 מסכים ומסכים בהחלט (באחוזים)

רחבה בקרב הציבור בישראל, אך גם גרר ביקורת קשה מאישים ומקבוצות בישראל, ובעיקר ממדינות רבות בעולם. ממצא זה איננו חדש: שמיר וסאליבן מצאו שסובלנות פוליטית נבחנת בהקשר של איום, וישראל היא מדינה הנתונה לאיום ממשי מאז הקמתה.⁶⁸ בסוגיית חופש הביטוי עמדתם של העולים מחבר המדינות נוקשה פחות מזו של היהודים הוותיקים. מחציתם (51%) תומכים באיסור למתוח ביקורת חריפה, לעומת 61% בקרב היהודים הוותיקים. ובכל זאת הדעות בעניין הזכות להביע ביקורת נחלקות בקרב ציבור העולים כמעט שווה בשווה. הסבר אפשרי לתופעה זו הוא הערכים המתנגשים הקשורים לחופש הביטוי בתרבות הפוליטית של יוצאי חבר המדינות: מצד אחד חוו העולים חִבְרוֹת פוליטי בתקופת הפרסטרואיקה, תופעה שהשרישה בקרב רבים את ערכי הגלסנוסט;⁶⁹ מצד שני, ביקורת פומבית על הממסד לא הייתה מקובלת בתרבות הפוליטית הזאת, ובייחוד בעת איום ביטחוני.

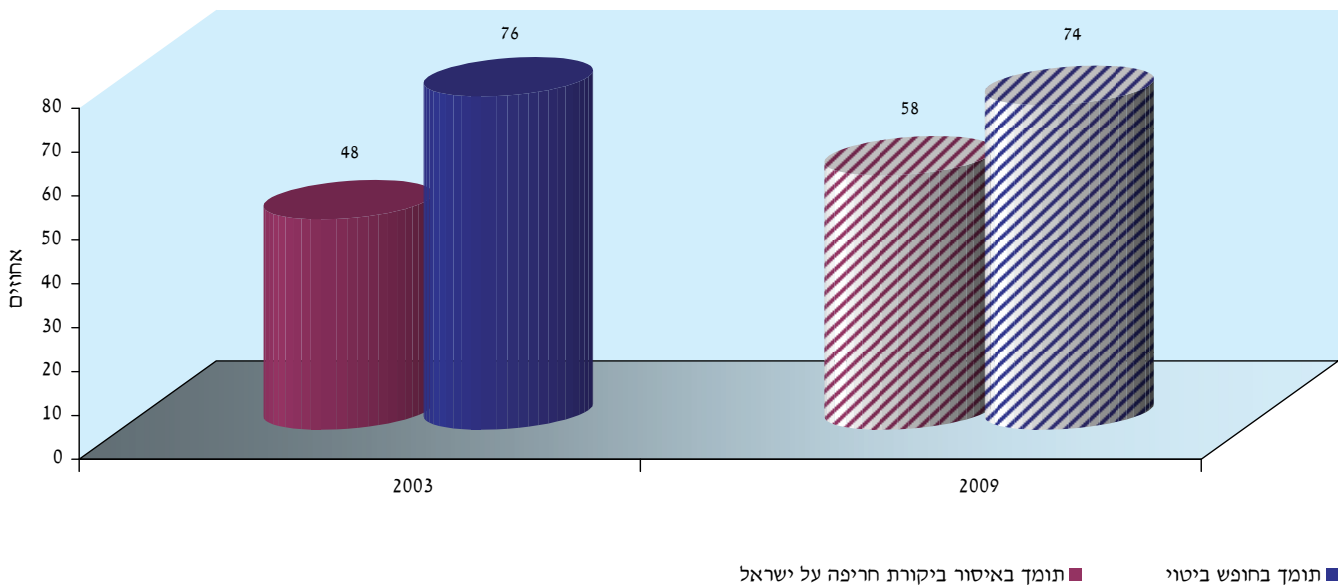
הציבור הישראלי תומך בעיקרון המופשט של חופש ביטוי. 74% תומכים באמירה: "אני תומך בחופש ביטוי לכולם ללא קשר לעמדותיהם". אך אם השאלות עוסקות במישור הממשי ומתקשרות ישירות למציאות הישראלית, נרשם שינוי בולט בעמדות: 58% מסכימים ש"יש לאסור על נואם פוליטי לבטא ביקורת חריפה כלפי מדינת ישראל". נתון זה משקף עלייה של 10 נקודות אחוז לעומת 2003 – אז הסכימו לדברים 48% מהנשאלים (תרשים 25). במילים אחרות, נכון לשנת 2009 הציבור הישראלי מאמין בערכו הכללי של חופש הביטוי, אך מסרב ברובו לאפשר הבעת ביקורת חריפה על המדינה.

ואולם חשוב להדגיש שהבעת ביקורת על הממסד הפוליטי היא חלק בלתי נפרד מחופש הביטוי בדמוקרטיה. ייתכן שההסבר להתנגדות הרחבה לזכות להביע ביקורת חריפה קשור למציאות הביטחונית וההסברתית הקשה של ישראל ב-2009. מבצע עופרת יצוקה זכה לתמיכה

תרשים 25

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: חופש ביטוי

"אני תומך בחופש ביטוי לכל האנשים ללא קשר לעמדותיהם"
"יש לאסור על נואם פוליטי לבטא בפומבי ביקורת חריפה נגד מדינת ישראל"
מסכים ומסכים בהחלט (באחוזים)

68 מ' שמיר וג' סאליבן, 1985. "סובלנות פוליטית בישראל", מגמות כ"ט(2), עמ' 146.
 69 משמעות המונח "גלסנוסט" היא חופש ביטוי.

קשיים על ידי העברת האחריות והאשמה אל ה"אחר" שנחשב עוין. על אלה יש להוסיף את השפעת התקשורת בשפה הרוסית בישראל המעצבת דעות שליליות כלפי הציבור הערבי.⁷¹

באשר לערבים בישראל, עמדותיהם של העולים מחבר המדינות ליברליות פחות מהעמדות של הציבור הוותיק: 33% מהיהודים הוותיקים מוכנים לצירוף מפלגות ערביות לממשלה, לעומת 23% מהעולים (תרשים 27 להלן); 27% מכלל הציבור בלבד (19% מהציבור היהודי) מתנגדים לאמירה ש"יש צורך ברוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה". אנו עדים לעלייה בשיעור היהודים הסבורים שאין לקבל החלטות גורליות למדינה ללא רוב יהודי (ב-2008 התנגדו לאמירה זו 38%). נתונים אלו מלמדים על תמיכה רחבה בשלילת זכויות פוליטיות מהמיעוט הערבי בישראל.

בתפיסות הציבור בקשר למעמדם של האזרחים הערבים ניכרת השנה ירידה לעומת שנים קודמות בשיעור הסבורים ש"הערבים אזרחי ישראל מקופחים לעומת אזרחים יהודים" (42%) (תרשים 28 להלן). 41% מהיהודים הוותיקים גורסים כך, לעומת 28% מהעולים. 26% מהנשאלים סבורים שבישראל יש פחות זכויות אזרח מבמדינות אחרות, ובכך יש המשך מגמה של ירידה: ב-2004 עמד שיעור המסכימים לאמירה זו על קרוב ל-40%.

בהמשך לדיון שעלה במערכת הבחירות 2009 בשאלת הקשר שבין נאמנות האזרחים לאזרחות התבקשו משתתפי הסקר להביע את דעתם על האמירה: "רק אזרחים הנאמנים למדינה זכאים ליהנות מזכויות אזרח". 54% מכלל הציבור מסכימים לאמירה זו (56% מהוותיקים ו-67% מהעולים). 38% מכלל הציבור היהודי סבורים שלאזרחים היהודים צריכות להיות יותר זכויות משיש לאזרחים הלא יהודים (43% מהוותיקים לעומת 23% מהעולים) (תרשים 29 להלן). אחד ההסברים לפער בין המגזרים נעוץ בעובדה שישנם עולים שאינם נחשבים יהודים על פי ההלכה. הם רואים באפשרות של אמירה כזאת פגיעה בזכויותיהם.

(ב) שוויון למיעוטים

אחת הדרכים הטובות לבחון את חוסנה של דמוקרטיה היא לבחון כיצד היא מתמודדת עם הקבוצות בשולי החברה. אין ספק שהמציאות הפוליטית והביטחונית בישראל מקשה במידה רבה על ניתוח זה, שכן השסע הלאומי בין יהודים לערבים בתוך ישראל גופא מתקיים על רקע הסכסוך הערבי-ישראלי הרחב. הפרשנות לדעות של הציבור כלפי המיעוט הערבי מורכבת, והדיון בה מחייב נגיעה בעניינים רבים כגון תפיסות הביטחון, סוגיית הלאומיות והדת.

סוגיית השוויון למיעוטים וזכויות האזרח בישראל עומדת במרכז הדיון הפוליטי ב-2009 ובאה לידי ביטוי במסעות התעמולה של המפלגות בבחירות 2009. מפלגת ישראל ביתנו העלתה על סדר היום את סוגיית הנאמנות למדינה, אשר לדעתה ניתנת למדידה ואמורה להכתיב את יחסו של הממסד לקבוצות בחברה. הדיון בנאמנותם של האזרחים הערבים למדינה אילץ מפלגות רבות (וממילא גם בוחרים רבים) לנסח עמדה בנושא.

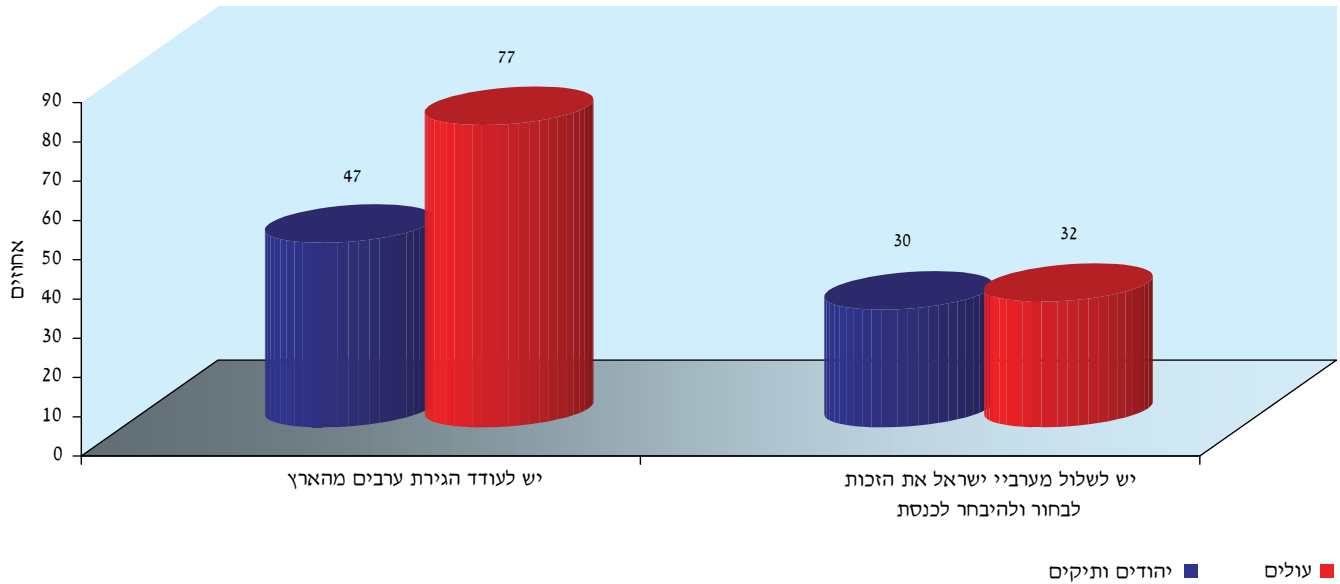
בשנת 2009 שיעור של 53% מהציבור היהודי תומכים בעידוד הגירת ערבים מישראל. בהקשר זה מעניינים הפערים בין היהודים הוותיקים לעולים: 77% מהעולים תומכים בעידוד הגירת ערבים מישראל, לעומת 47% מהציבור הוותיק (תרשים 26 להלן). חשוב להדגיש שפער זה לא השתנה מהותית מאז סקר הדמוקרטיה הראשון ב-2003. ישנם הסברים אחדים לתמיכה הגבוהה של עולים בעידוד הגירת הערבים מהארץ. נראה שבבואם לישראל העולים לומדים שדעות קדומות כלפי ערבים הן עניין רצוי ומקובל בחברה הישראלית ושהערבים הם קבוצה עוינת.⁷² אם ברצונך להיות "ישראל-יהודי אמת", התייצב כנגד האזרחים הערבים. זאת ועוד, בספרות העוסקת בתרבות הפוסט-סובייטית נהוג לדון במושג "דמות האויב". ילידי חבר המדינות מגבשים את דעתם על קבוצות שמחוץ לקונסנוס על ידי שימוש במושג זה. עניינו בנטייה של הפרט לחלק את העולם סביבו ל"טובים" ו"רעים" כדי לפשט את המציאות המורכבת. זהו גם מנגנון פסיכולוגי אשר מקל התמודדות עם

Z. Gitelman, 1995. *Immigration and Identity: The Resettlement and Impact of Soviet Immigrants on Israeli Politics and Society*, Newton Centre, MA: Wilstein Institute Research Report

71 מיכאל פיליפוב, 2008. "עולי שנות התשעים בבחירות 2006 – התגשמות החלומות הפוליטיים של האדם הפוסט-סובייטי?", בתוך: אריאן ושמיר, **הבחירות בישראל – 2006** (לעיל הערה 62), עמ' 173-199; L. L. Fialkova and M. N. Yelenevskaya, 2007. *Ex-Soviets in Israel: From Personal Narratives to a Group Portrait*, Detroit, MI: Wayne State University Press

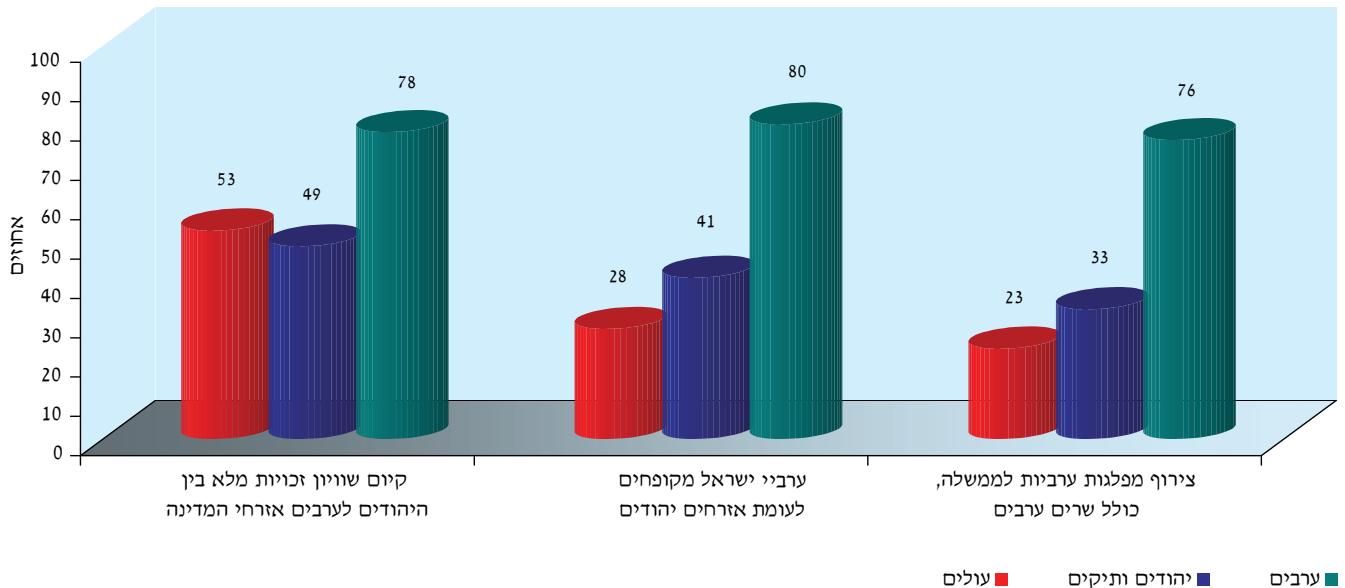
תרשים 26

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון למיעוטים
"יש לשלול מערביי ישראל את הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת"
"על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ"
 מסכים ומסכים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; לפי מגזרים; באחוזים)

תרשים 27

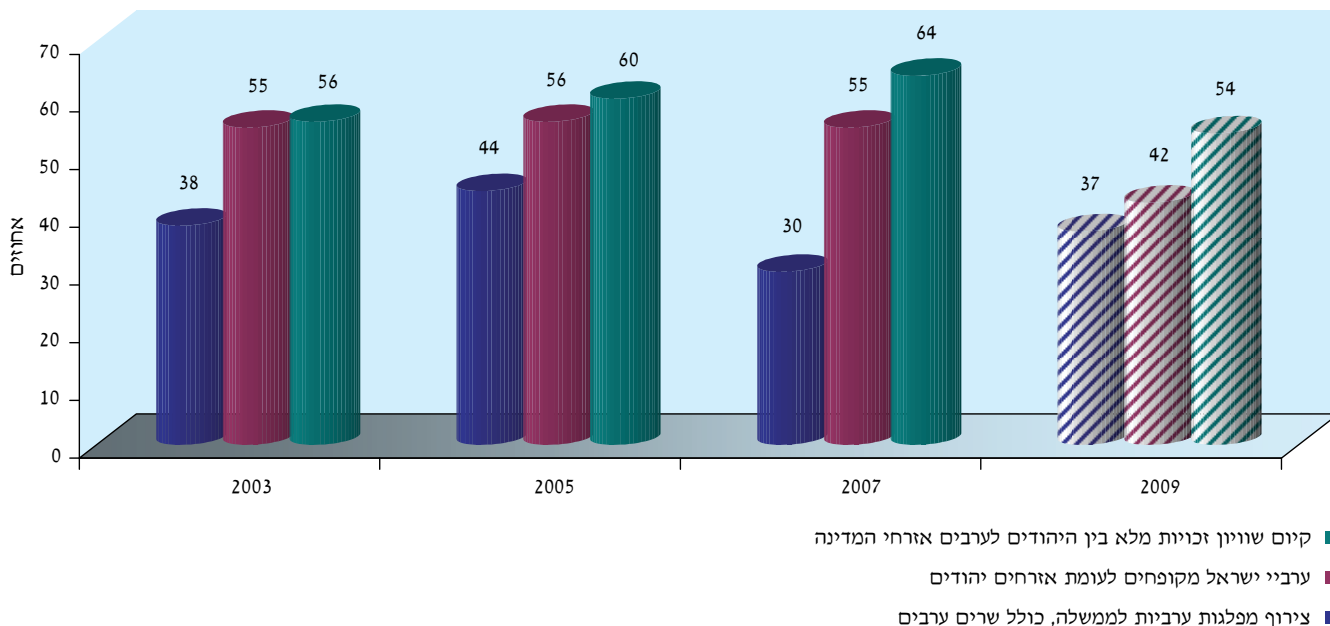
עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: יחס למיעוטים, לפי מגזרים
"ערביי ישראל מקופחים לעומת אזרחים יהודים"
"צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים"
"קיום שוויון זכויות מלא בין היהודים לערבים אזרחי המדינה"
 תומך ותומך מאוד (באחוזים)

תרשים 28

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: יחס למיעוטים, 2003–2009

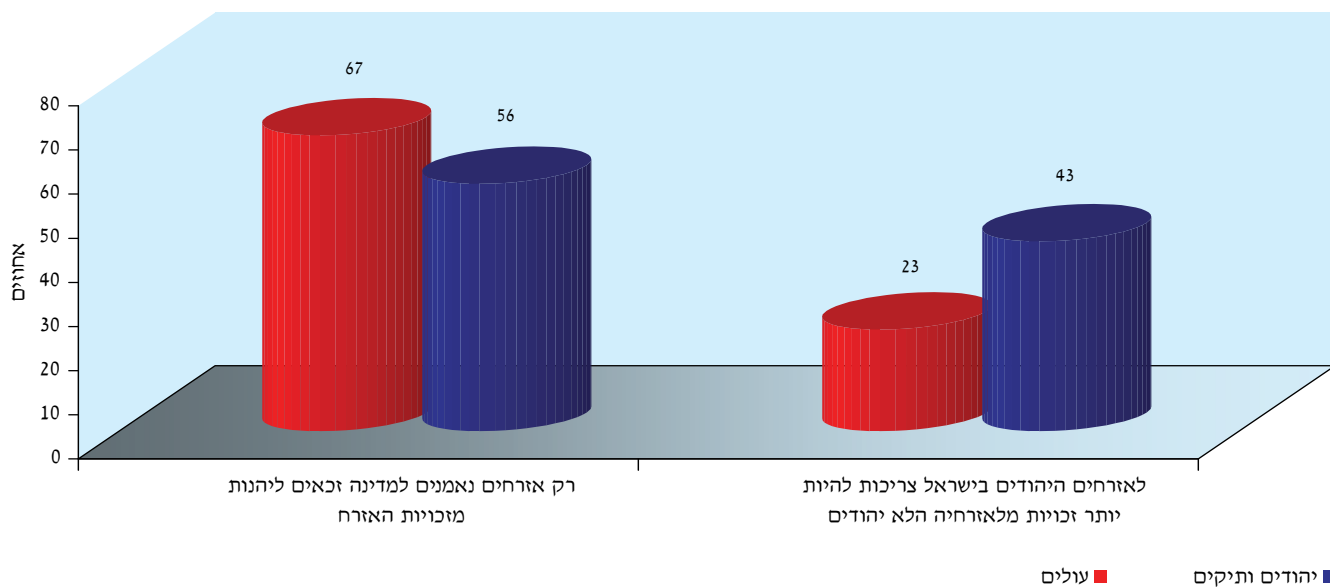
“ערביי ישראל מקופחים לעומת אזרחים יהודים”
“צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים”
“קיום שוויון זכויות מלא בין היהודים לערבים אזרחי המדינה”
מסכים ומסכים בהחלט (באחוזים)

תרשים 29

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: זכויות פוליטיות

“רק אזרחים הנאמנים למדינה זכאים ליהנות מזכויות האזרח”
“לאזרחים היהודים בישראל צריכות להיות יותר זכויות מלאזרחיה הלא יהודים”
מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; באחוזים)

(ג) שוויון מגדרי

עניין נוסף שנבחן במסגרת היבט הזכויות הוא השוויון המגדרי. גם הוא זכה לתשומת לב רבה במערכת הבחירות האחרונה (2009). בבחירות אלו התמודדה אישה לתפקיד ראש הממשלה ואף העמידה את המגדר במקום מרכזי במסע הבחירות שלה. ואכן, מפלגת קדימה בראשות ציפי לבני יצאה מהבחירות כמפלגה הגדולה בישראל. אין פלא אפוא שרוב הציבור מתנגד לאמירה "גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים" (67%). ובכל זאת נמצאו הבדלים בין המגזרים. מאחר שהיחס לאישה מתקשר לסוגיות במסורת הדתית, ניתחנו שאלה זו לפי מידת הדתיות של הנשאלים במגזר היהודי. התמיכה הגבוהה ביותר בטענה שגברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים מנשים נמצאה אצל החרדים הוותיקים – 53%. אך מיד אחריהם באים העולים מחבר המדינות – כ־50% מהם הסכימו עם האמירה. נתון זה מפתיע היות שמדובר בקבוצה חילונית ברובה הגדול; הוא משקף עלייה לעומת השנה

הקודמת, אז הסכימו עם הדברים 41% מקרב העולים (תרשים 30).

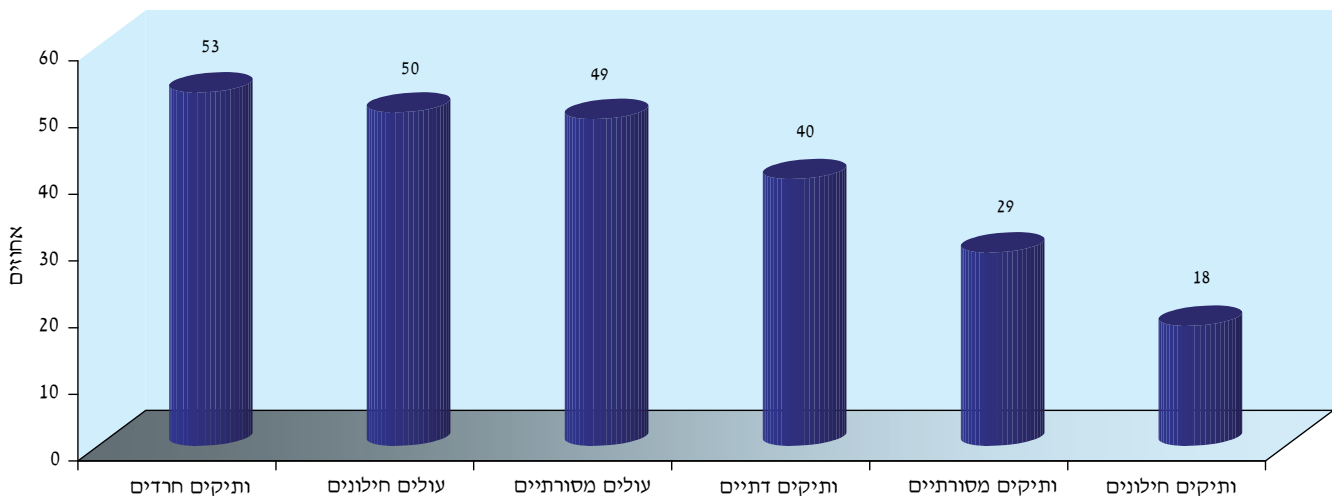
תופעה דומה נרשמה בעמדותיהם של יוצאי חבר המדינות בסוגיות אחרות בתחומי המגדר. אף על פי שרובם המכריע חילונים, הם מחזיקים בעמדות מסורתיות כלפי נשים בשיעור גבוה הרבה יותר מהציבור החילוני, המסורתי והדתי היהודי הוותיק: 9% מהחילונים הוותיקים, 17% מהמסורתיים ו־36% מהדתיים הסכימו ש"טוב יהיה אם הגבר יפרנס בחוץ והאישה תטפל בבית"; לעומתם, מקרב יוצאי חבר המדינות שהגדירו את עצמם חילונים הסכימו לכך 44% (תרשים 31 להלן). ניתוח התשובות של כלל הציבור הראה ש־19% מהיהודים הוותיקים הסכימו עם אמירה זו, לעומת 46% מכלל העולים ו־24% מהערבים. מנגד, בתגובה לאמירה "לאישה ולגבר חשוב באותה מידה לפתח קריירה" לא היו הבדלים של ממש בין העולים לוותיקים (תרשים 32 להלן). 79% מכלל הציבור הסכימו עם אמירה זו.

תרשים 30

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בפוליטיקה

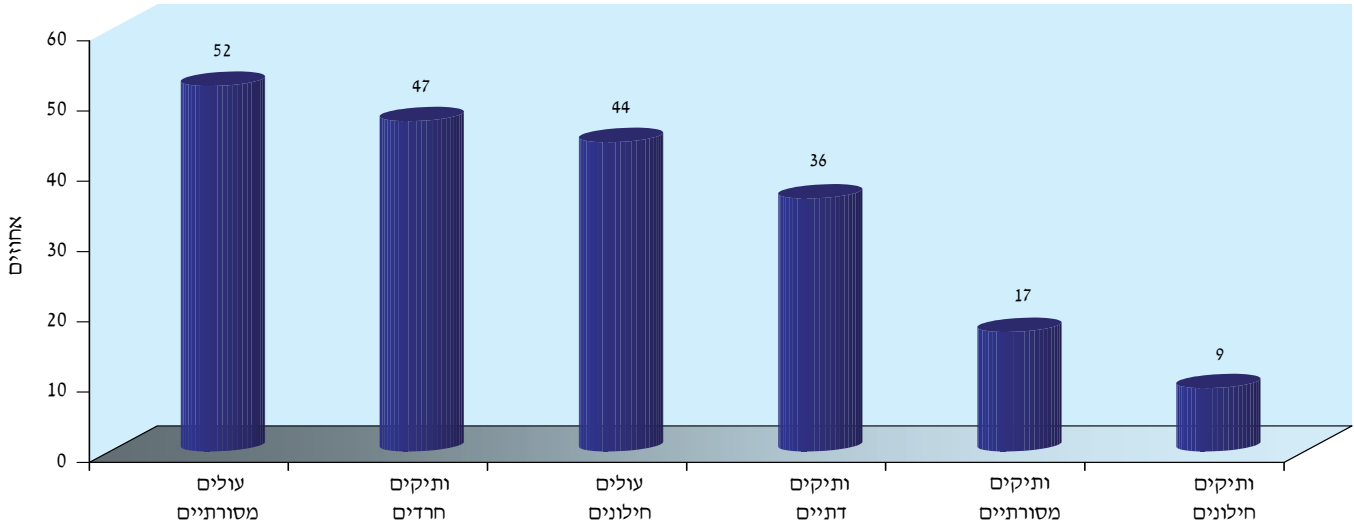
"גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים"

מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; לפי מידת דתיות; באחוזים)

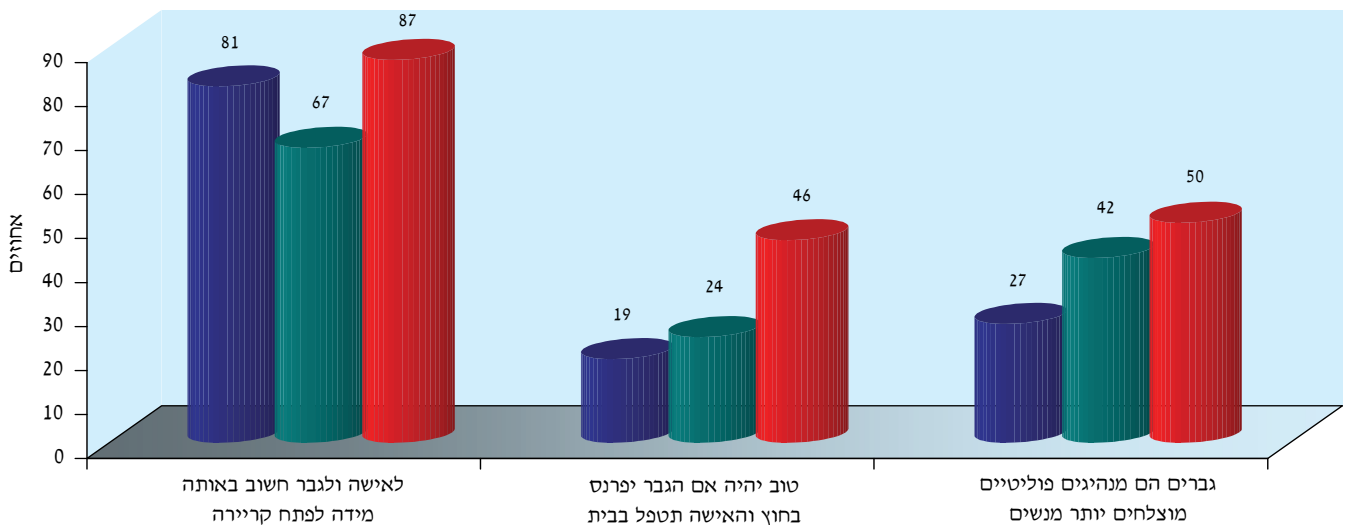
תרשים 31

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי במשפחה
”טוב יהיה אם הגבר יהיה המפרנס מחוץ לבית והאישה תטפל בבית ובמשפחה”
מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; לפי מידת דתיות; באחוזים)

תרשים 32

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בפוליטיקה, במשפחה ובקריירה
”גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים”
”טוב יהיה אם הגבר יהיה המפרנס מחוץ לבית והאישה תטפל בבית ובמשפחה”
”לאישה ולגבר חשוב באותה מידה לפתח קריירה מקצועית”
מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; באחוזים)

יהודים ותיקים ■ ערבים ■ עולים ■

איננה מושרשת בתודעתם, וכמחציתם סבורים שמקומה של האישה בבית ושתפקידה לטפל במשפחה.

3. היבט היציבות

(א) אמון הציבור במוסדות המדינה

בהשוואה ל-2008 נרשמה במדד 2009 עלייה מתונה באמון האזרחים במוסדות המדינה (תרשימים 33-34 להלן). המוסד הנהנה מהאמון הגבוה ביותר הוא צה"ל (79%). מדובר בעלייה של 8 נקודות אחוז לעומת 2008. בקרב הציבור היהודי האמון בצה"ל עומד על 88%. במלחמת לבנון השנייה ספג צה"ל ביקורת ציבורית נוקבת, ולעומת זאת מבצע עופרת יצוקה נחשב להצלחה והוא כנראה ההסבר לעלייה באמון הציבור בצה"ל. גם השנה נמשכת העלייה באמון במוסד הנשיאות (60% לעומת 22% ב-2007). מאז החליף שמעון פרס את משה קצב גבר אמון הציבור במוסד הנשיאות פי שלושה כמעט. גם באמון במוסד הכנסת ובמפלגות נרשמת עלייה. בסקר 2009 התבקשו הנשאלים לדווח על מידת האמון שלהם לא רק במפלגות בכלל, אלא גם במפלגה שבשבילה הם הצביעו. מתברר כי יש פער גדול בין רמת האמון במפלגות (21%) לבין רמת האמון במפלגה הספציפית שהמשיב הצביע בשבילה (62%). האמון בבית המשפט העליון שב ומתחזק השנה (57%). בה בעת המוסדות שרמת האמון בהם נמוכה יחסית הם מוסדות בתוך מערכת אכיפת החוק. מערכת בתי המשפט זוכה בציבור לאמון של 52%; והמשטרה זוכה בציון נמוך יותר, 40% בלבד – ירידה של 26 נקודות אחוז לעומת 2003, אז נהנתה המשטרה מ-66% אמון. גם ההשוואה הבינ-לאומית מראה תמונה עגומה. בישראל האמון במשטרה נמוך בהשוואה למדינות דמוקרטיות אחרות – ישראל נמצאת במקום ה-20 מתוך 24 מדינות, בין רומניה לתאילנד (תרשים 35 להלן).

אחד ההסברים לפערים בין העולים לוותיקים נמצא בערכים שהביאו העולים ממולדתם. החינוך הסובייטי הרשמי דגל בשוויון מלא בין גבר לאישה במדינה הסוציאליסטית (בניגוד לעולם הקפיטליסטי). אישה הייתה אמורה להצטרף לכוח העבודה ממש כמו גבר. עם זאת כבר בבית הספר למדו על חלוקת התפקידים בין הגבר לאישה: האישה עובדת ומטפלת בבית, והגבר עובד ורק עוזר לאישה לטפל בבית. גם במנגנון שוויון ההזדמנויות בין גברים לנשים נמצאו סדקים רבים, ובתחום הפוליטי הוא לא היה קיים כלל. החינוך הסובייטי הציג לתלמידים סטנדרטים, אידאלים ותבניות מוכנות לדמותם של גבר ואישה מודרניים: הגבר אמור להיות חזק, אמיץ ואינטליגנטי, והאישה אמורה להיות רגישה ונאמנה ומסוגלת לאהוב. חלוקה כזאת עודדה חשיבה סטראוטיפית, והיא באה לידי ביטוי בעמדות שאינן ליברליות כלפי שוויון בין המינים שאימצו להם האזרחים הסובייטים.⁷²

לדיון על היחס המסורתי של העולים אל התפקידים המגדריים יש לצרף את המחקר בזירה הישראלית. מחקר זה מדגיש את הקשיים הכלכליים הרבים שעולי חבר המדינות מתמודדים אתם. קשיים אלו מעמיסים על האישה תפקידים בטיפול בדור הצעיר (ילדים ולפעמים נכדים) ובדור המבוגר (ההורים). על אלה נוסף מאמץ אישי וקשה להתבסס כלכלית במדינה החדשה.⁷³ ייתכן כי בכך יש כדי להסביר חלקית את השאיפה של עולים רבים לראות את האישה מטפלת בבית, בלי שתצטרך לעבוד גם מחוצה לו.⁷⁴

לסיכום, רוב העולים מאמינים בססמה הכללית של שוויון מגדרי ותומכים בזכותן של נשים לפתח קריירה, אך ניכר פער של ממש בעמדותיהם בין המישור המופשט, ההצהרתי לבין המציאות. משמעות השוויון

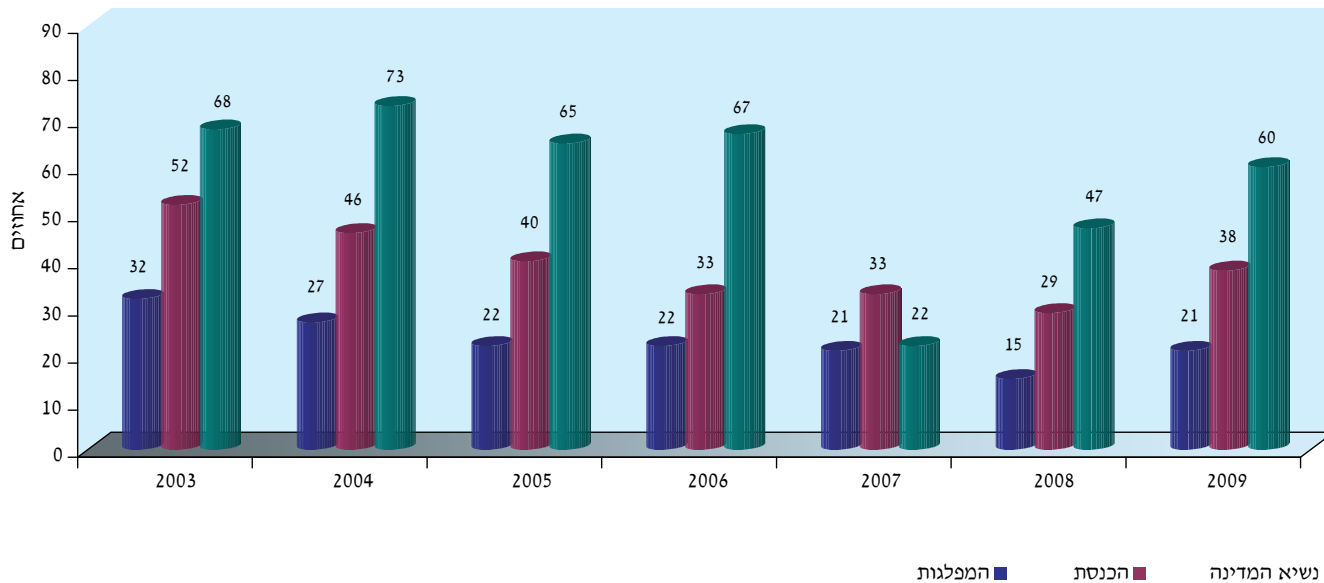
L. Attwood, 1987. "Gender and Soviet Pedagogy," in: G. Avis (ed.), *The Making of the Soviet Citizen*, New York: 72 Croom Helm, p.126

73 רוב הנשים במגזר זה אכן עובדות. שיעור הנשים העובדות בקרב העולים גבוה מבקבוצה הוותיקה. ראו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקר כוח אדם 2006**, 10 ביוני 2008: www.cbs.gov.il

74 ראו למשל L. Remennick, 1999. "Women of the 'Sandwich' Generation and Multiple Roles: The Case of Russian Immigrants of the 1990s in Israel," *Sex Roles* 40 (5-6), pp. 347-378

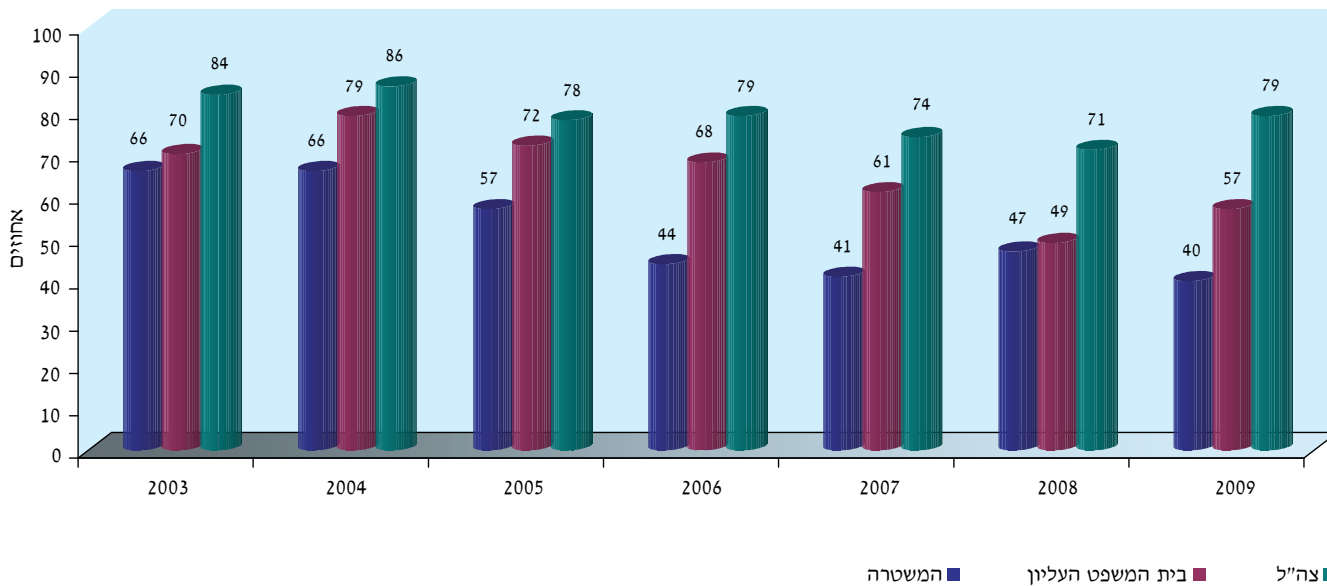
תרשים 33

אמון במוסדות מרכזיים: נשיא המדינה, הכנסת, המפלגות, 2009–2003
“באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאישים או המוסדות האלה?”
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

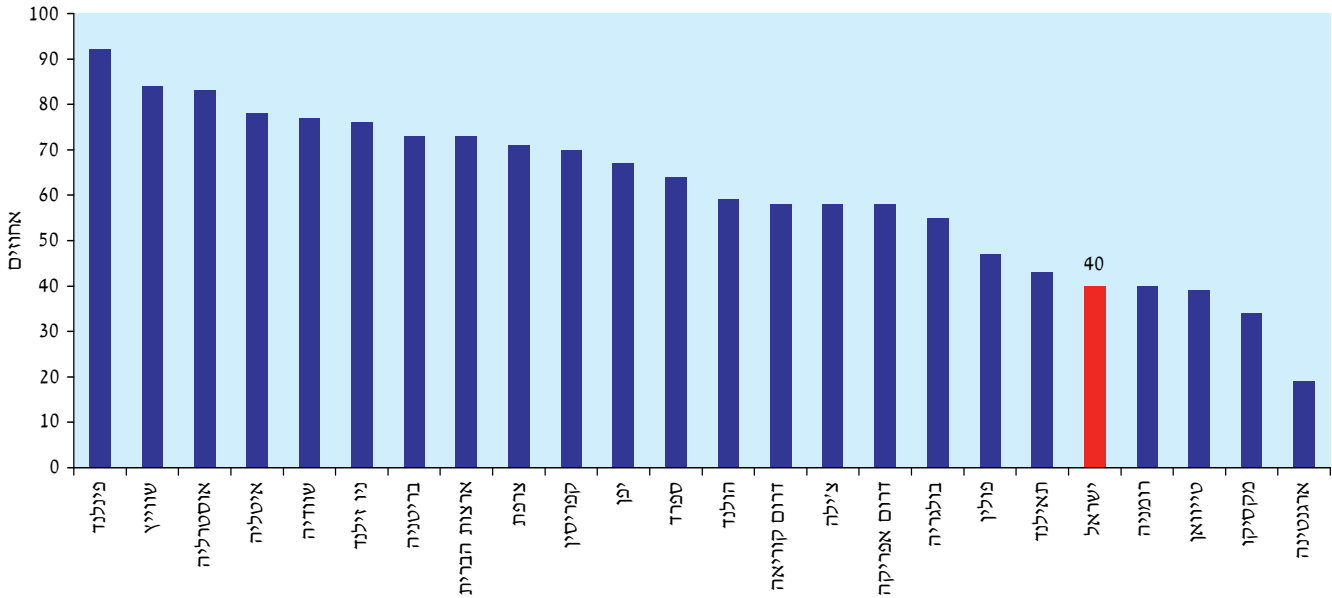
תרשים 34

אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, המשטרה, בית המשפט העליון, 2009–2003
“באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאישים או המוסדות האלה?”
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

תרשים 35

אמון במשטרה בהשוואה בין-לאומית
במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

החשובה לרצון להגר מהארץ, לעומת 59% מהוותיקים. גם כאשר בוחנים את דעותיהם של הנשאלים שהביעו ספקות באשר לרצונם להישאר בארץ, התמונה דומה: העוזבים הפוטנציאליים מקרב העולים מייחסים חשיבות עליונה לבעיות הביטחון כמו גם לרצון לשפר את רמת החיים שלהם. בקרב העוזבים הפוטנציאליים שאינם עולים לא נמצאו הבדלים מהותיים בין שלוש הסיבות שפירטנו. באופן כללי אפשר לומר שהעולים מודעים יותר מהוותיקים לסיבות המביאות אזרחים ישראלים לעזוב את ישראל (תרשימים 38-39 להלן). ממצא זה מתקשר למגמה שאנו עדים לה מאז מלחמת לבנון השנייה: ירידה בשיעור המשוכנעים ברצונם לחיות בארץ בקרב ציבור יוצאי חבר המדינות – 48% מבני 18-40. מגמה זו אפיינה גם את הציבור הוותיק בתום המלחמה, אולם בקבוצת הוותיקים חלה התאוששות מרשימה, ונכון לשנת 2009 היא חזרה לרמה שנרשמה לפני 2006 (80%). בקרב יוצאי חבר המדינות איננו מבחינים במגמת התאוששות דומה (תרשים 40 להלן).

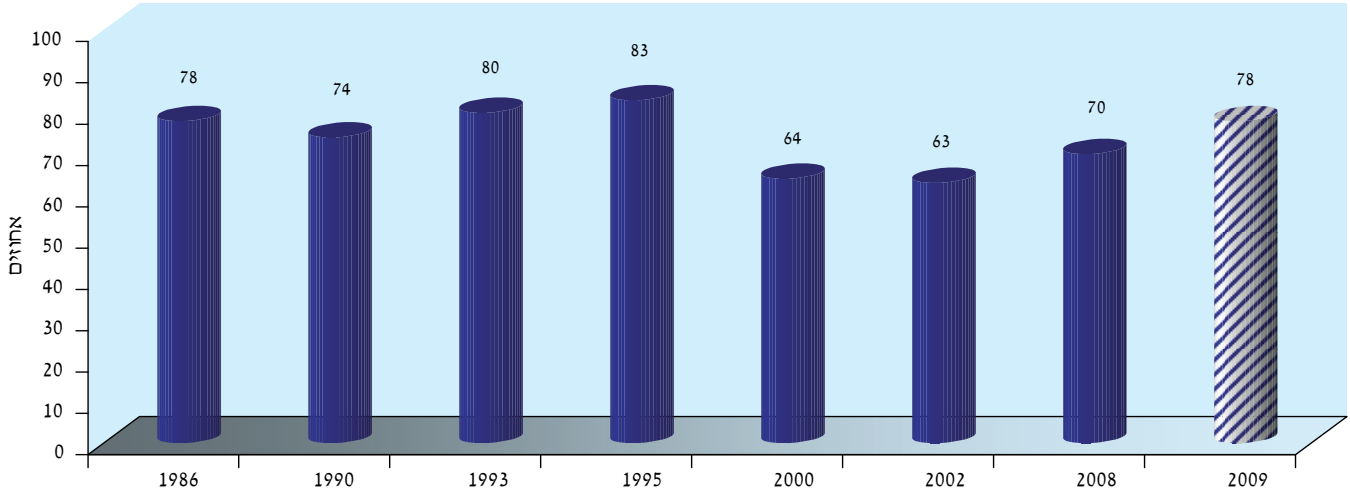
(ב) רצון לחיות בישראל

בשנת 2009 נרשמת עלייה בשיעור הישראלים המשוכנעים ברצונם לחיות בארץ (77%). בקרב הציבור היהודי 78% הביעו רצון דומה (תרשים 36 להלן). בקבוצת יוצאי חבר המדינות שיעור הרוצים לחיות בארץ דומה לזה של הוותיקים, אולם התבוננות בהתפלגות התשובות בקבוצת העולים על פי גילים מראה תמונה מדאיגה. למשל, בקרב העולים בגילים 18-30 שיעור המשוכנעים ברצונם לחיות בארץ נמוך ביחס לקבוצות אחרות ועומד על 50% בלבד, לעומת 77% בקרב הוותיקים בגילים אלו (תרשים 37 להלן).

במדד 2009 בדקנו את הסיבות לרצון להגר מישראל. שני גורמים מרכזיים דומים עולים מתשובות כלל-הציבור: המצב הביטחוני והרצון לשפר את רמת החיים. עם זה, בציבור היהודי מצאנו הבדל בין מידת החשיבות (סיבה חשובה מאוד ודי חשובה) שהעולים מייחסים לגורם הביטחוני לבין מידת החשיבות שהוותיקים מייחסים לו: 81% מהעולים ציינו שהמצב הביטחוני הוא הסיבה

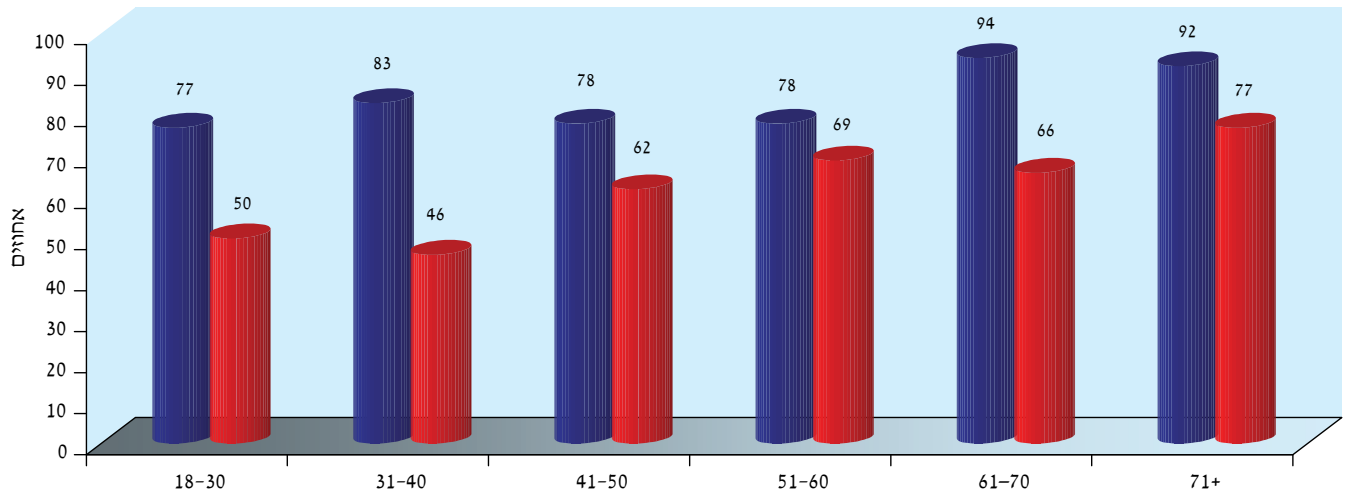
תרשים 36

רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 1986–2009
“האם אתה משוכנע שאתה רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק?”
משוכנע שרוצה (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

תרשים 37

רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק: עולים לעומת ותיקים
“האם אתה משוכנע שאתה רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק?”
משוכנע (לפי מגזרים; לפי גילים; באחוזים)

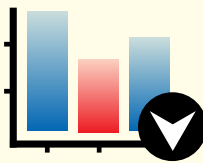
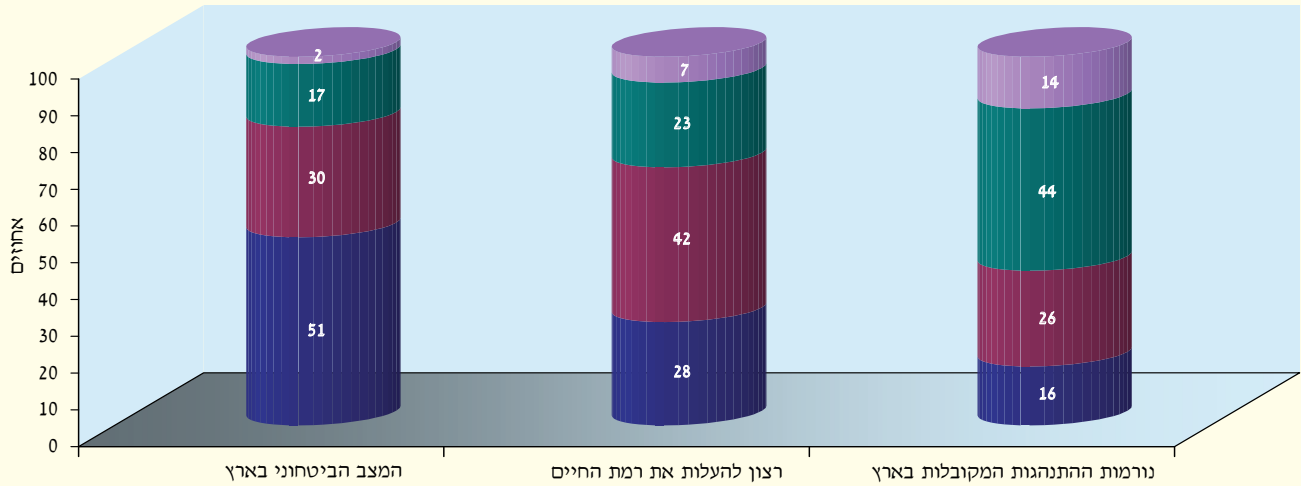
■ עולים ■ יהודים ותיקים

תרשים 38

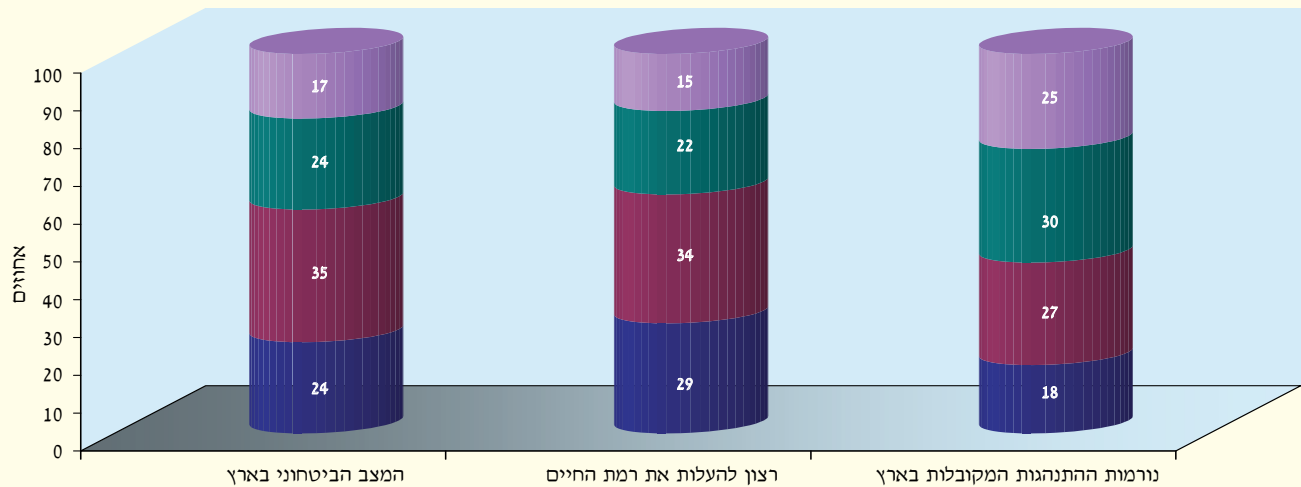
סיבות לרצון לעזוב את ישראל

“באיזו מידה לדעתך כל אחת מהסיבות הבאות גורמת לאנשים לרצות לעזוב את ישראל?”
(בקרר העולים והוותיקים; באחוזים)

עולים

ותיקים

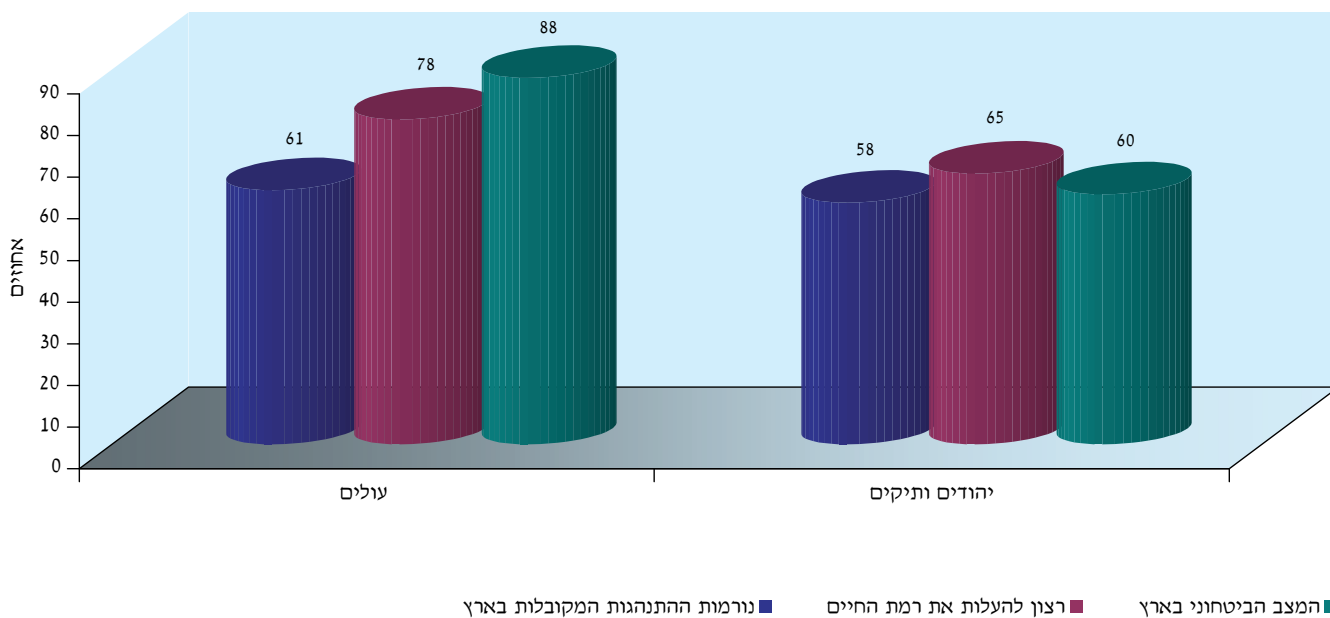

■ סיבה חשובה מאוד ■ סיבה די חשובה ■ סיבה לא כל כך חשובה ■ סיבה כלל לא חשובה

תרשים 39

סיבות עיקריות לרצון לעזוב את ישראל

סיבה די חשובה וסיבה מאוד חשובה (בקרב העוזבים הפוטנציאליים* במדגם יהודי בלבד; באחוזים)

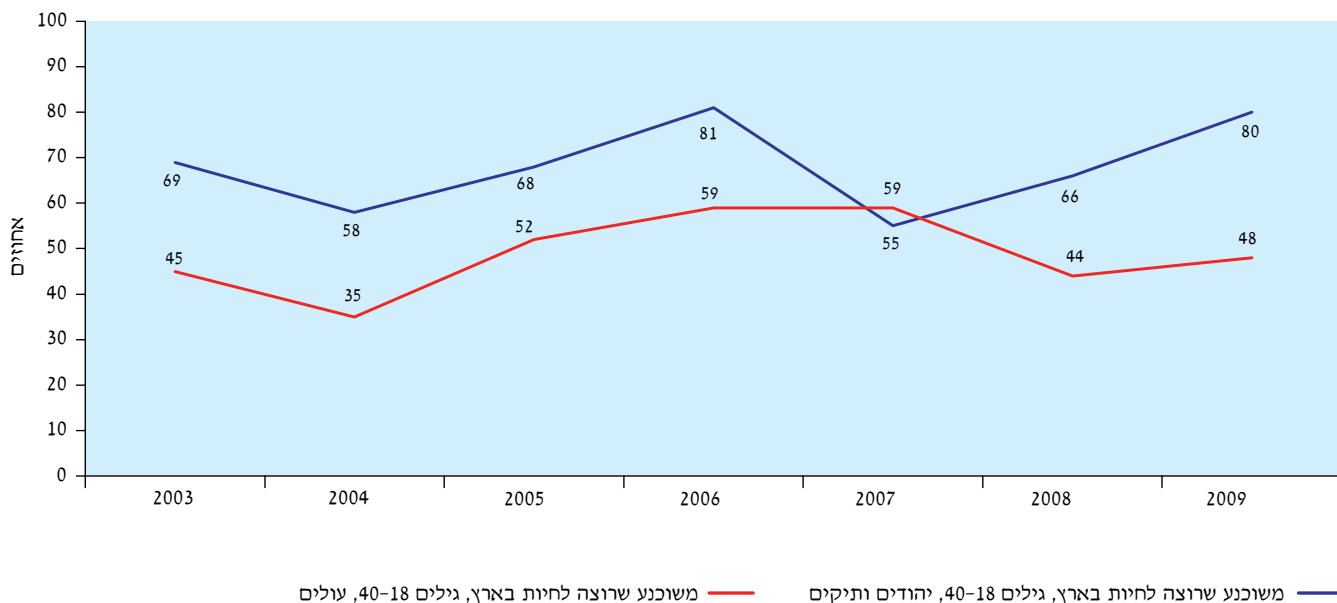
* משיבים שאינם רוצים לחיות בישראל בעתיד או שיש להם ספקות בעניין.

תרשים 40

רצון לחיות בישראל

“האם אתה משוכנע שאתה רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק?”

משוכנע שרוצה (בקרב גילאי 18-40; מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

עלו לארץ וכרבע היגרו למקומות אחרים.⁷⁷ המספר שנקב אדלשטיין היה גבוה מההערכות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שלפיהן עד 2007 עלו לישראל 970,000 עולים ממדינות ברית המועצות לשעבר, וכיום מתגוררים בה כ־795,000⁷⁸ יוצאי חבר המדינות. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מ־1989 עד היום עזבו את ישראל 90,000 עולים.⁷⁹

(ג) שייכות לקהילה

רוב הציבור היהודי (80%) גאה בישראליותו, ובראשו היהודים הוותיקים (88%). הקבוצה שתחושת הגאווה שלה היא החלשה ביותר היא זו של הערבים אזרחי ישראל (38%). ואולם, למרות הגאווה הזאת, כשליש מהציבור אינו חש עצמו חלק מן המדינה ובעיותיה: רק 66% מכלל הציבור חשים שייכות למדינה – 73% מהיהודים הוותיקים, לעומת 59% מיוצאי חבר המדינות ו־33% בלבד מהציבור הערבי (תרשים 42 להלן).

מה גורם לאנשים להיות "ישראלים באמת"? מתרשים 43 (להלן) עולה שהתנאי החשוב ביותר ל"ישראליות" הוא כיבוד חוקי המדינה. עם זה 53% מהישראלים סבורים שהתנאי החשוב להיות "ישראלי באמת" הוא להיוולד בארץ, נתון מפתיע במקצת בארץ קולטת עלייה, או במילים פשוטות יותר – במדינת הגירה. מתברר שבמדינות אחרות בעולם רווחת אף יותר התפיסה שכדי להיות אזרח אמתי אדם חייב להיוולד במדינה. וכך אנו מוצאים מדינות הגירה אחרות כגון ארצות הברית ואוסטרליה המדרגות גבוה מישראל את חשיבות ההיוולדות במדינה כדי להיות אזרח אמתי שלה (תרשים 44 להלן).⁸⁰

על השאלה "האם את/ה רוצה שילדיך או נכדיך יחיו בארץ?" השיבו 92% מהוותיקים בחיוב, לעומת 74% מיוצאי חבר המדינות. פילוח התשובות על פי הקטגוריות מצביע על פערים גדולים בין שתי הקבוצות: למשל, בקבוצת הגיל 31-40 (דהיינו, הורים לילדים עד גיל 18), 80% מהוותיקים בטוחים ברצונם לגדל ילדים בארץ, לעומת 28% בלבד בקרב יוצאי חבר המדינות (תרשים 41 להלן). אחד ההסברים לכך הוא שרבים מיוצאי חבר המדינות מתגוררים ביישובי הפריפריה בצפון המדינה ובדרומה;⁷⁵ יישובים אלו סובלים בשנים האחרונות ממצב ביטחוני רעוע ומתחושת איום גבוהה. תחושת האיום משפיעה מאוד על מידת רצונם לחיות בישראל ולגדל כאן את ילדיהם. הסברים נוספים יכולים להיות קשורים לרצון לשפר את רמת החיים ולהבטיח לילדיהם עתיד כלכלי טוב יותר.

הדיון על הלך הרוח בקרב העולים ויחסם להגירה מישראל לא יהיה שלם בלי לתת את הדעת על המציאות בשטח. שיעור ההגירה מישראל בקרב יוצאי חבר המדינות שעלו לישראל אחרי 1989 גבוה בהרבה משיעור ההגירה בקרב הוותיקים. בדוח שהוגש לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת צוין ש"רבים מהצעירים המשכילים בקרב העולים מחבר המדינות היגרו מישראל לארצות המערב, וכיום יש תופעה נרחבת למדי של הגירה לרוסיה".⁷⁶

אין די נתונים רשמיים לצורך דיון על ההגירה לישראל וממנה בקרב יוצאי חבר המדינות. סגן שר הקליטה בממשלת שרון (ששימש שר הקליטה בפועל) יולי אדלשטיין אמר ב־2002 בריאיון לאתר YNET: "עליית יהודי מדינות חבר העמים איננה בור ללא תחתית. זה הרגע הנכון לומר שב־12 השנים שעברו, כמיליון יהודים

75 כך למשל, הריכוזים הגבוהים ביותר של העולים מתגוררים במחוז דרום (כ־25%) ובמחוז חיפה והצפון (30%). מחוזות אלו סבלו ממצב ביטחוני רעוע בשנים באחרונות. לעומת זאת בקרב כלל האוכלוסייה היהודית כ־15% בלבד מתגוררים במחוז דרום וכ־20% במחוז חיפה והצפון (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון 2008**, לוח 2.8).

76 נ' מיעמי, 2006. **נתונים על הירידה מהארץ**, ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, עמ' 7.

77 ד' בחור, YNET, 21.10.2002: www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-2191554,00.html

78 על פי הנתונים שהתקבלו מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה כ־970,000 עולים הגיעו לישראל עד 2007; כ־95,000 עולים נפטרו בשנים 1989-2007; 90,000 יוצאי חבר המדינות היגרו מישראל עד 2007. כיום מתגוררים בישראל 795,000 יוצאי חבר המדינות (הגיעו לישראל במסגרת חוק השבות). נתון זה אינו כולל ילדים שנולדו בישראל לאימהות יוצאות מדינות חבר המדינות. הנתונים התקבלו מהתכתבות עם פנינה צדקה, מנהלת אגף הדמוגרפיה והמפקד, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 7 במאי 2009.

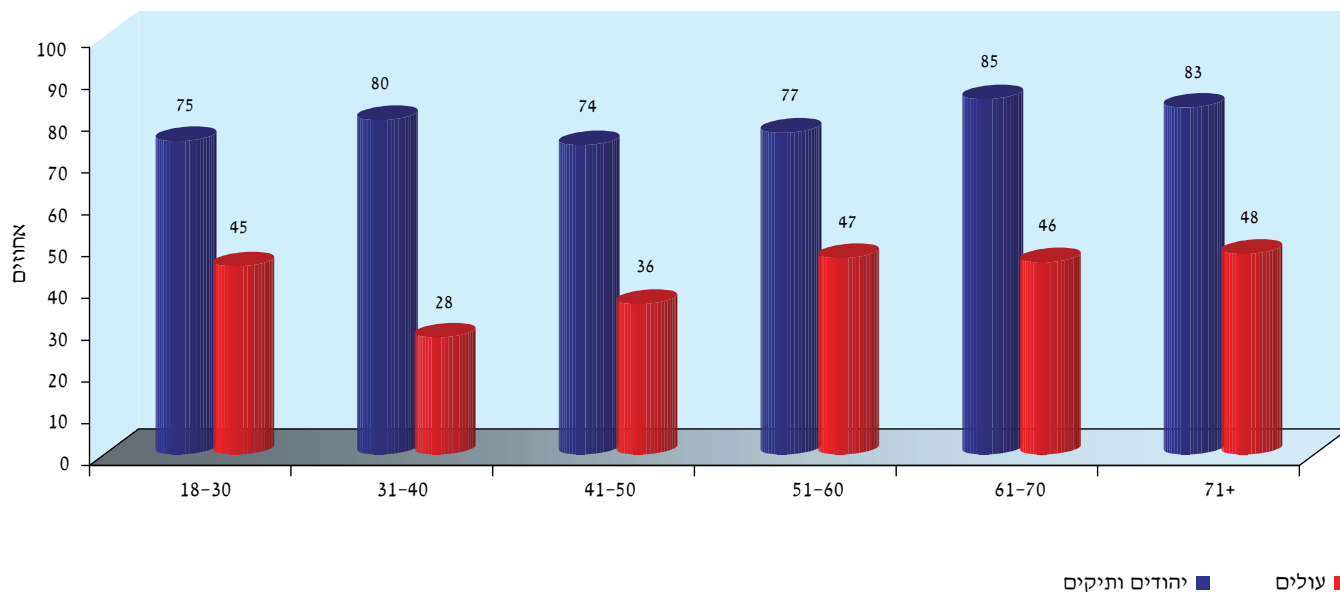
79 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מגדירה "יורד" כל אזרח שעזב את ישראל ולא חזר לבקר בה שנה מיום עזיבתו.

80 ISSP – International Social Survey Programme, 2003: www.issp.org

תרשים 41

דור ההמשך

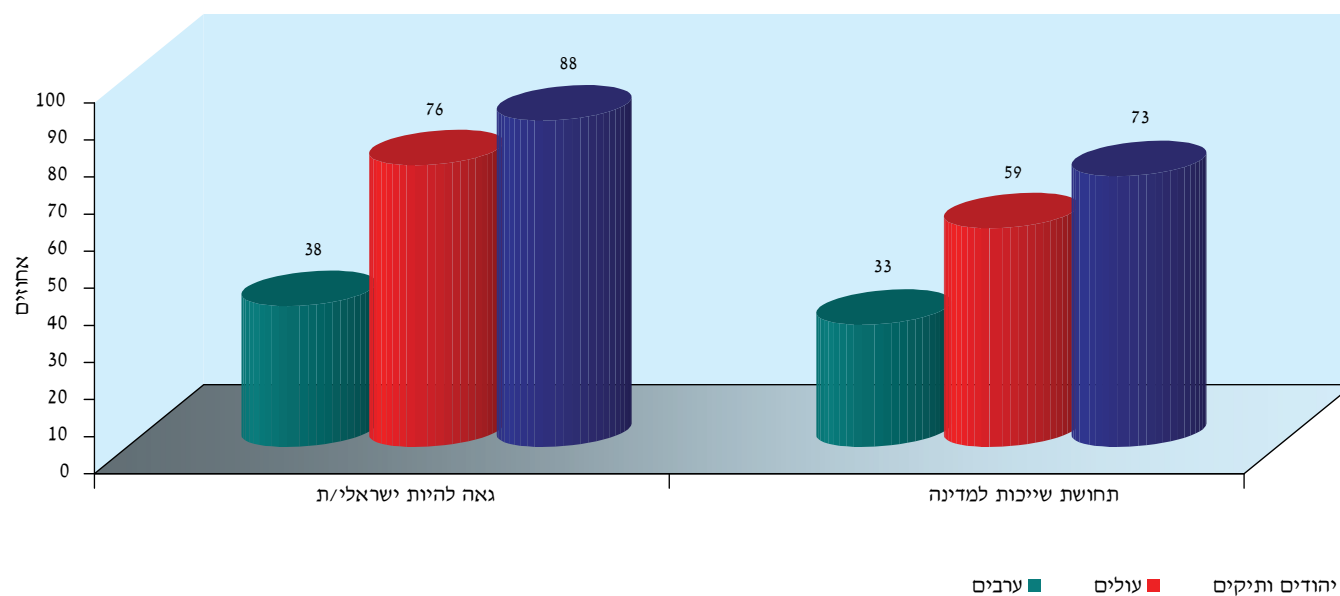
**“האם אתה רוצה שילדיך או נכדיך יחיו בארץ?”
בטוח שכן (לפי מגזרים; לפי גילים; באחוזים)**

תרשים 42

תחושת השייכות למדינה

**“באיזו מידה אתה מרגיש עצמך חלק ממדינת ישראל ובעיותיה?”
“עד כמה אתה גאה בהיותך ישראלי?”
(לפי מגזרים; באחוזים)**

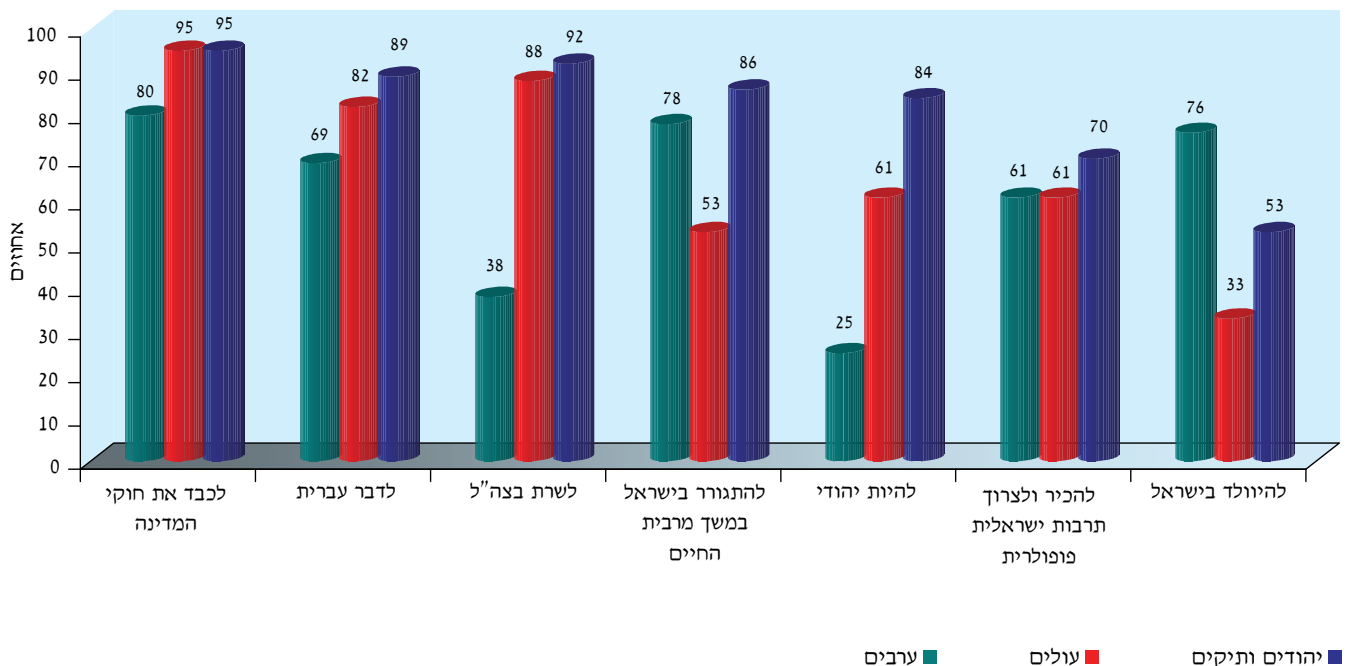
האמון החברתי הוא אחד הרכיבים החשובים בבחינת היחסים בקהילה פוליטית. אינגלהרט מצא במחקרו קשר בין האמון השורר בין הפרטים בחברה לבין מידת הפיתוח הכלכלי של המדינה.⁸¹ האמון החברתי נבחן במחקר זה בשאלה – "האם בדרך כלל צריכים להיות זהירים ביחסים עם אנשים או שאפשר לסמוך על אנשים?". 72% מהציבור בישראל סבורים שבדרך כלל או תמיד יש צורך בזהירות ביחסים עם בני אדם. הקבוצה שנותנת את האמון המועט ביותר בסובבים אותה היא המגזר הערבי (87%); גם העולים מחבר המדינות נותנים בדרך כלל מעט אמון בסביבתם (80%). בבחינת מקומה של ישראל בהשוואה ל-27 מדינות דמוקרטיות אחרות מצאנו שהאמון החברתי בישראל נמוך יחסית, והיא נמצאת במקום ה-24 מתוך 28 מדינות, בין דרום אפריקה לטייוואן (תרשים 45 להלן). אינגלהרט מצא שרמות אמון נמוכות כל כך מאפיינות מדינות אסלאמיות ומדינות פוסט-סובייטיות.

טבעי לצפות שכל קבוצה בחברה מדגישה שהמאפיינים שלה הם ההכרחיים לאזרחות אותנטית. אזרחיה הערבים של ישראל סבורים שאין דבר חשוב מלהיוולד בישראל ולהתגורר בה מרבית החיים. בניתוח עמדותיו של הציבור היהודי נמצאת זהות בין עמדות הוותיקים לעמדות העולים. העולים מחבר המדינות מצטרפים לקונסנזוס היהודי הוותיק כמעט בכל סוגיה, גם אם היא מאפיינת אותם פחות. וכך, רוב העולים משוכנעים שכדי להיות ישראלי באמת אדם חייב לדבר עברית ואף להכיר את התרבות הישראלית הפופולרית. ממצא זה יכול להיות מתורגם לפרשנות אופטימית: גם אם מקצת העולים אינם מדברים עברית בחיי היומיום והם מסתגרים ב"גטו" תרבותי ולשוני, הם קוראים היטב את המציאות הישראלית ומזהים את כרטיסי הכניסה לחברה הישראלית כפי שהם מצטיירים בעיני היהודים הוותיקים.

תרשים 43

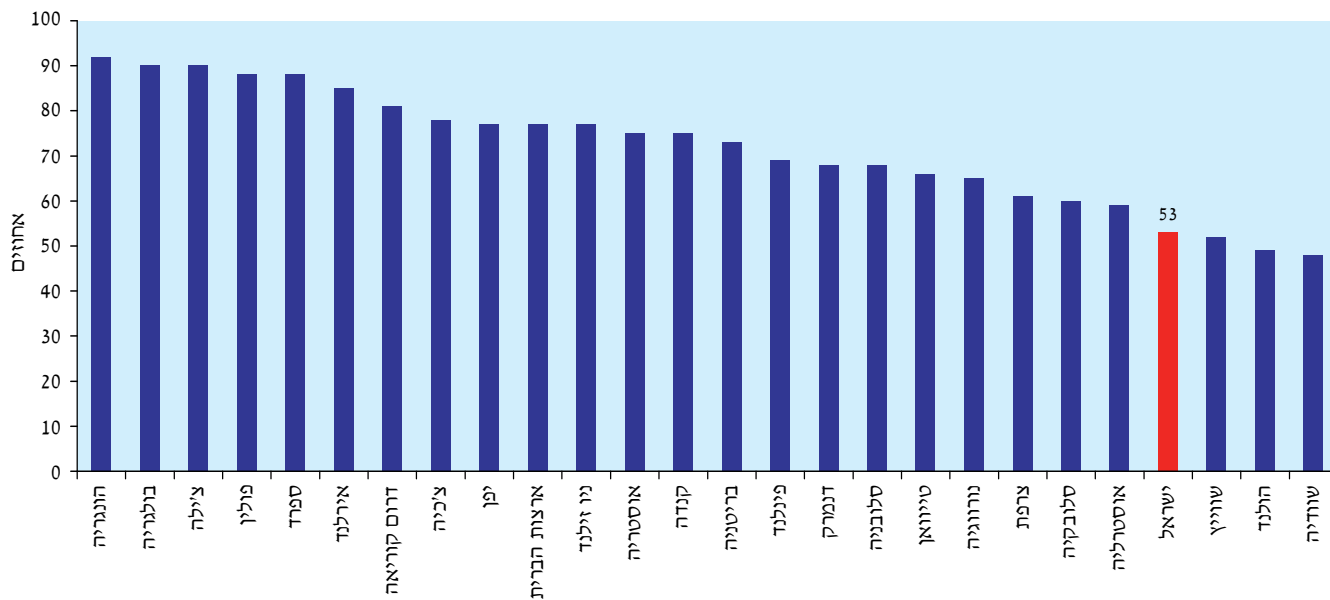
הרכיבים החשובים כדי להיות ישראלי באמת

"יש הטוענים שהדברים הבאים חשובים מאוד על מנת להיות ישראלי באמת. אחרים טוענים שהם אינם חשובים. עד כמה לדעתך הדברים הבאים הם חשובים או אינם חשובים?"
חשוב מאוד וחשוב למדי (לפי מגזרים; באחוזים)

תרשים 44

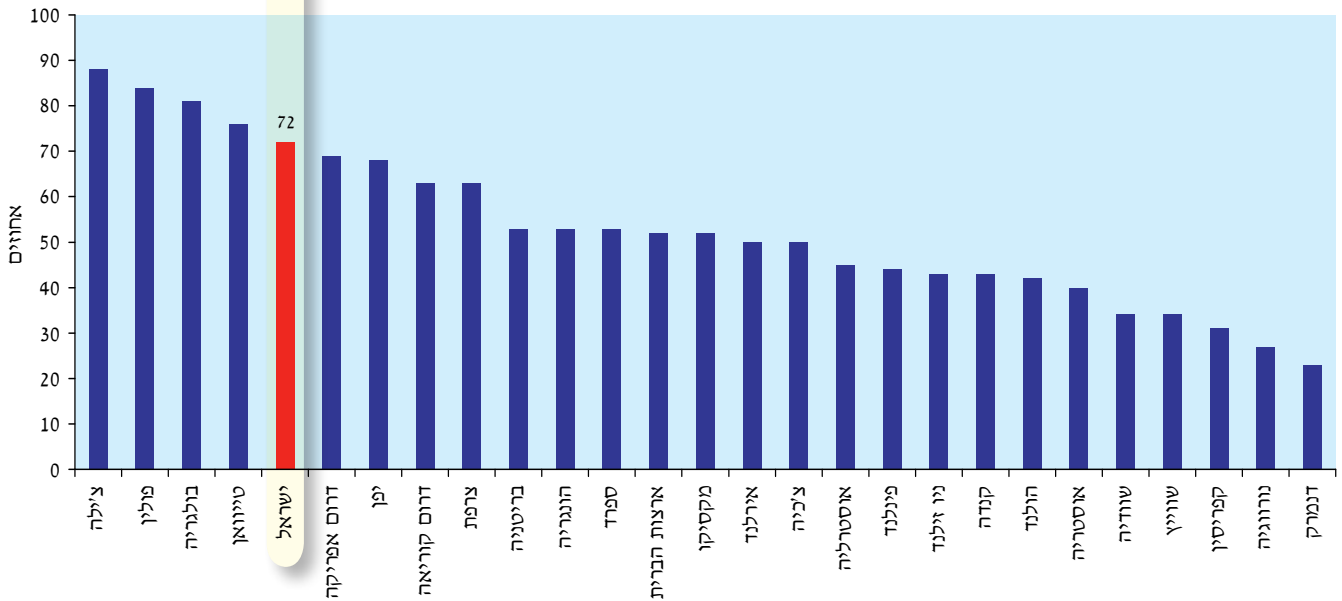
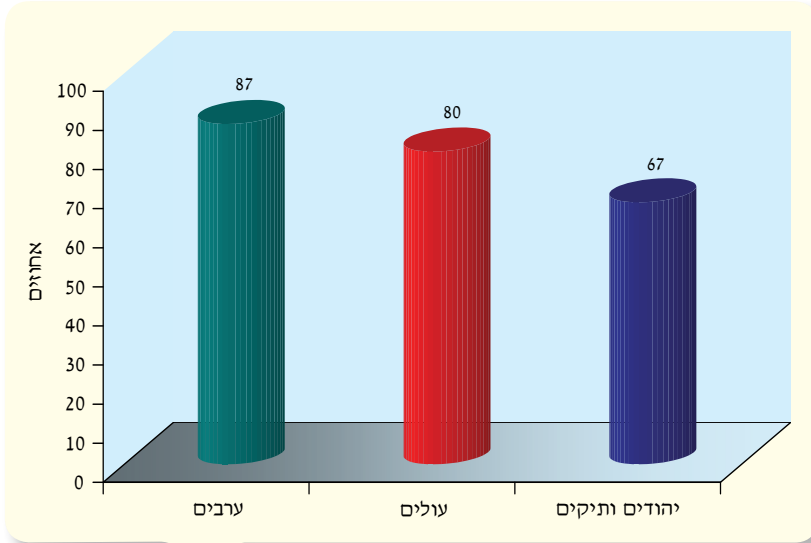
תנאי הכרחי לאזרחות בהשוואה בין-לאומית
“כדי להיות אזרח המדינה באמת, צריך להיוולד במדינה”
חשוב מאוד וחשוב למדי (באחוזים)

תרשים 45

אמון חברתי

“באופן כללי, האם אתה חושב שאפשר לסמוך על אנשים, או שצריך להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים?”
בדרך כלל ותמיד יש להיות זהירים מאוד (באחוזים)

מחקרים קודמים מצביעים על החשיבות של הרצף האידיאולוגי ימין-שמאל בהקשר של התרבות וההתנהגות הפוליטית בישראל.⁸³ לפיכך מיינו את הנשאלים לשלוש קבוצות – ימין, מרכז ושמאל, על פי הגדרתם העצמית.⁸⁴ בתנו גם את העמדות של קבוצת העולים מחבר המדינות, ומצאנו הלימה בין סוג הקבוצה שנבחרה כבלתי אהודה ביותר לבין סוג הקבוצה שבחרה בה. וכך, בקרב המדגם היהודי הכללי, תומכי הימין מביעים יחס שלילי לפעילי השמאל ולהפך; תומכי המרכז הם הקבוצה המתונה ביותר, שהיחס השלילי והחיובי שלה כלפי הקבוצות למיניהן כמעט אינו משתנה מקבוצה לקבוצה; הקבוצה הפחות אהודה על תומכי המרכז היא זו של החרדים (לוח 2). התמונה שונה במקצת בבחינת מדגם העולים: תפיסתם של תומכי הימין והמרכז בקרב העולים (88% מכלל ציבור העולים) את פעילי השמאל היא שלילית, ובקרב העולים תומכי המרכז בולט היחס השלילי כלפי חרדים (לוח 3 להלן). ההבדל העיקרי בין המדגם היהודי הכללי לבין מדגם העולים הוא בקרב תומכי המרכז – העולים מגלים יחס שלילי יותר לקבוצות אחרות מהיחס שמגלה המרכז הכללי-יהודי.

(ד) יחסים בין קבוצות בחברה
 הסובלנות הפוליטית היא רכיב מרכזי בתרבות הדמוקרטית ותנאי הכרחי ליישום ערכי הדמוקרטיה בתחום החברתי והפוליטי. סובלנות הדדית בין קבוצות בחברה משפיעה גם על היחסים החברתיים, על עומק השסעים ועל רמת האמון החברתי. כדי לבחון את היחסים בין הקבוצות בחברה הישראלית ואת עומק השסעים בה ביקשנו מהנשאלים להגדיר את יחסם לכמה קבוצות: קבוצה הקשורה לשסע הלאומי – ערבים אזרחי ישראל; קבוצה הקשורה לשסע הפוליטי – פעילי ימין ופעילי שמאל; קבוצה הקשורה לשסע בין דתיים לחילונים – חרדים; וקבוצה הקשורה ליחסים עם מיעוט מגדרי (בעלי אוריינטציה חד-מינית) – הקהילה ההומו-לסבית. ברשימת הקבוצות הזכות ליחס שלילי מצאנו את הערבים אזרחי ישראל, החרדים ופעילי השמאל. ממצא זה איננו חדש. התנגדותו של הציבור היהודי מתמקדת בערבים אזרחי ישראל, כפי שהיה בשנות השמונים ואחרי פרוץ אנתפאדת אל-אקצה ואירועי אוקטובר 2000.⁸²

לוח 2

יחס לקבוצות בחברה: יהודים

“מהו היחס שלך לקבוצות הבאות”

די שלילי ושלילי מאוד (מדגם בקרב יהודים בלבד; N=958; באחוזים)

קהילה הומו-לסבית	ערבים	חרדים	פעילי ימין	פעילי שמאל
ימין (N=450)	72	44	17	82
מרכז (N=287)	55	61	41	57
שמאל (N=221)	32	72	72	30

82 להרחבה ראו א' אריאן, פ' ברנר, ש' ברנע, ר' ונטורה ומ' שמיר, 2005. מדד הדמוקרטיה הישראלית 2005: לציון עשור לרצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 80-81.

83 M. Shamir and A. Arian, 1999. "Collective Identity and Electoral Competition in Israel," *The American Political Science Review* 93 (2), pp. 265-277

84 המיון לפי ימין-שמאל נעשה על פי מיקום עצמי של הנשאל על סולם שנע בין 1 (ימין) לבין 7 (שמאל): 1-3: תומכי ימין; 4: תומכי מרכז; 5-7: תומכי שמאל.

לוח 3

יחס לקבוצות בחברה: עולים

"מהו היחס שלך לקבוצות הבאות"

די שלילי ושלילי מאוד (בקרב מדגם עולים בלבד; N=336; באחוזים)

קהילה הומו־לסבית	ערבים	חרדים	פעילי ימין	פעילי שמאל
ימין (N=201)	65	78	72	88
מרכז (N=93)	69	58	84	72
שמאל (N=42)	40	59	70	41

התומכים בפתרון המבוסס על פשרה בין שני העמים לבין המתנגדים לוותרים בסוגיה המהותית – עתיד השטחים שמעבר לקו הירוק. כדי לבחון את עמדות הציבור בסוגיית השטחים שאלנו שתי שאלות: האחת עסקה בפינוי יישובים מעבר לקו הירוק במסגרת הסדר קבע, והאחרת בהעברת השכונות הערביות בירושלים לרשות הפלסטינית במסגרת הסדר קבע. את תשובות הנשאלים פילחנו על פי השתייכות אידאולוגית. כמו כן השוינו בין התשובות במדגם היהודי הכללי לבין אלה שבמדגם העולים.

במדגם היהודי הכללי מצאנו הלימה בין האוריינטציה הפוליטית הכללית לבין העמדה בעניין פינוי יישובים והעברת שכונות ערביות במזרח ירושלים (להרחבה ראו לוחות 4 ו-6 להלן). בכלל הציבור היהודי 48% אינם מוכנים לפינוי יישובים במסגרת הסכם קבע, 37% מוכנים לפנות יישובים מבודדים ו-15% מוכנים לפנות את כל היישובים מעבר לקו הירוק. מבחינה של מדגם העולים עולה שעמדותיהם בעניין פינוי יישובים נציות לעומת כלל הציבור היהודי: 64% אינם מוכנים לפנות יישובים במסגרת הסכם קבע, 30% מוכנים לפנות יישובים מבודדים ו-6% מוכנים לפנות את כל היישובים (להרחבה ראו לוח 5 להלן). בסוגיית ירושלים אין כמעט הבדלים בחלוקה לימין ושמאל בקרב העולים. תומכי המרכז והשמאל אינם מציגים עמדות שונות מהותית מעמדות הימין (לוח 7 להלן). אפשר להסיק שקבוצות המרכז והשמאל בקרב העולים מחזיקות בעמדות "נציות" יותר מהמרכז והשמאל בקרב כלל המדגם היהודי.

אחת הדרכים לבחון את עומק השסע ואת הפוטנציאל הטמון בו לאיים על היציבות ולהפוך לקונפליקט חברתי פתוח היא לבחון את מידת הלגיטימיות הניתנת לשימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות. ב-2009 הנתונים הם שוב כפי שרשמו עד 2007: 74% מהציבור תומכים באמירה, "בשום מצב אין להצדיק שימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות", לעומת 61% בלבד בשנה שעברה. אלא שלמרות השיפור במצב והעמדות המתונות יותר שהציבור מציג, יש לאזכור שכרבע מהחברה הישראלית מצדיק שימוש באלימות פוליטית, ובכך יש כדי להדגיש את עומק הבעיה במציאות שבה החלטות פוליטיות רבות הן החלטות שנויות במחלוקת.

בניתוח העמדות בעניין הצדקת השימוש באלימות פוליטית מצאנו שהלגיטימציה הרבה ביותר לשימוש באלימות פוליטית היא בקרב הצעירים בני 18-30 (27%). לדעת 33% מהעולים מחבר המדינות יש לגיטימציה לאלימות פוליטית, לעומת 35% מהערבים אזרחי ישראל ו-22% מהיהודים הוותיקים.

(ה) ויתורים טריטוריאליים

מאז מלחמת ששת הימים סדר היום הפוליטי בישראל מעוצב על פי היחס לוותרים הטריטוריאליים. עם השנים נוצר שסע עמוק המפיל את הציבור לשני מחנות פוליטיים – ימין ושמאל. אמנם ההבחנה בין שני המחנות המכונים "יונים" ו"נצים" היא הבחנה פשטנית, שכן אפשר למצוא בכל מחנה הבדלי גישות וניואנסים, אבל ההבדל העיקרי בתחום זה הוא בין

לוח 4

פינוי יישובים: יהודים

“מה עמדתך לגבי פינוי יישובים יהודיים ביהודה ושומרון במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים?”
(מדגם בקרב יהודים בלבד; N=970; באחוזים)

אין לפנות בשום תנאי	מוכן לפנות את כל היישובים והקטנים והמבודדים	מוכן לפנות את כל היישובים, כולל גושי ההתיישבות הגדולים	
66	29	5	ימין
39	48	14	מרכז
16	44	40	שמאל

לוח 5

פינוי יישובים: עולים

“מה עמדתך לגבי פינוי יישובים יהודיים ביהודה ושומרון במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים?”
(מדגם בקרב עולים בלבד; N=372; באחוזים)

אין לפנות בשום תנאי	מוכן לפנות את כל היישובים והקטנים והמבודדים	מוכן לפנות את כל היישובים, כולל גושי ההתיישבות הגדולים	
70	28	2	ימין
53	36	11	מרכז
49	39	13	שמאל

לוח 6

העברת שכונות ערביות בירושלים: יהודים

“במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים, באיזו מידה תסכים שישראל תעביר לפלסטינים את השכונות הערביות בירושלים?”
(מדגם בקרב יהודים בלבד; N=977; באחוזים)

בהחלט לא מסכים	לא כל כך מסכים	די מסכים	מסכים בהחלט	
58	17	15	10	ימין
38	23	17	22	מרכז
22	16	24	38	שמאל

לוח 7

העברת שכונות ערביות בירושלים: עולים

“במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים, באיזו מידה תסכים שישראל תעביר לפלסטינים את השכונות הערביות בירושלים?”
(מדגם בקרב עולים בלבד; N=390; באחוזים)

בהחלט לא מסכים	לא כל כך מסכים	די מסכים	מסכים בהחלט	
64	17	13	6	ימין
59	20	12	9	מרכז
60	23	13	5	שמאל

4. סקר הדמוקרטיה 2009: סיכום הממצאים הבולטים

הציבור הישראלי מוסיף לגלות עניין רב בפוליטיקה לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות. שני שלישים מהציבור מתעניינים בפוליטיקה במידה רבה או מסוימת. עם זה, רק כמחצית מהישראלים הצעירים מתעניינים בפוליטיקה ברמה דומה. תפיסות הציבור את הדמוקרטיה הישראלית מציגות תמונה בעייתית: כשליש מהישראלים סבורים שבישראל יש פחות מדי דמוקרטיה, ומתוכם יותר ממחצית מהמרואיינים במגזר הערבי ובקרב יוצאי חבר המדינות חושבים שישראל אינה דמוקרטית די הצורך.

הציבור הישראלי מאמין ביעילותו של משטר שבראשו עומד מנהיג חזק (ובכך ישראל נבדלת ממרבית המדינות הדמוקרטיות בעולם), אך נוטה שלא להעניק לראש הממשלה סמכויות נוספות על חשבון הרשות המחוקקת. מתוך כל סוגי המשטרים האלטרנטיביים למשטר הדמוקרטי, הציבור בישראל בוחר בשלטון מומחים שהחלטותיהם נעשות על בסיס תפיסתם האישית המקצועית ובלי להתחשב בעמדות הציבור. 58% מהנשאלים מסכימים שמשטר מסוג זה מתאים לישראל; בקרב העולים עומד שיעורם על 72%.

ישראלים בשנת 2009 חשים שהמדינה נגועה בשחיתות עמוקה. 37% סבורים שהשחיתות בישראל רבה מזו הרווחת במדינות דמוקרטיות אחרות. מעניין לגלות שהדעות בציבור הערבי חיוביות יותר – רק מיעוט מקרבו סבור שהפוליטיקאים בישראל מושחתים. ממצא נוסף המלמד על חוסר שביעות הרצון מתפקודה של הדמוקרטיה הוא שכחצי מהציבור חש שאין לו כל יכולת להשפיע על מדיניות הממשלה. גישה זו מקובלת על 61% מעולי חבר המדינות. אשר ליכולת ההשפעה בתחומי הפוליטיקה המקומית והקהילתית, תחושת הציבור חיובית יותר, אך העולים מחבר המדינות אינם שותפים לתחושה זו. יותר מ-40% מהם אומרים כי אין להם כל אפשרות להשפיע על המתרחש ביישוב מגוריהם, במקום הלימודים ואף במקום עבודתם.

בשנת 2009 חלה עלייה מסוימת באמון הציבור במוסדות השלטון, אך אמון האזרחים במרבית המוסדות, ובעיקר המוסדות הפוליטיים – הכנסת והמפלגות – נמוך. גם האמון במוסדות אכיפת החוק אינו גבוה, ורמת האמון במשטרה היא מן הנמוכות

במדינות הדמוקרטיות: 40% בלבד נותנים אמון במשטרת ישראל.

מדד הדמוקרטיה 2009 מצביע על תופעה מדאיגה: רוב הציבור הישראלי מביע תמיכה כללית בחופש הביטוי, אך בד בבד מתנגד להבעת ביקורת חריפה על המדינה. וכך, 58% תומכים באיסור על הבעת ביקורת חריפה כלפי המדינה, 10 נקודות אחוז יותר מב-2003. גם כלפי המיעוט הערבי אין הציבור היהודי בישראל מגלה עמדות ליברליות, ומגמה זו נמשכת זה שנים אחדות: רק כמחצית מהישראלים תומכים בצורך בשוויון זכויות בין יהודים לערבים בישראל, ורק מיעוט קטן סבור שאפשר לצרף שרים ערבים לממשלה או לשתף ערבים בהחלטות גורליות למדינה. קרוב למחצית מהציבור סבור שיש לעודד הגירת ערבים מהארץ, וכמעט שלישי תומכים בצורך לשלול מערבים אזרחי ישראל את הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת.

אחד העניינים שאנו עוסקים בהם בהרחבה במדד **הדמוקרטיה 2009** הוא סוגיית הסולידריות החברתית והשייכות לקהילה. נמצא שכמו בשנים האחרונות, רוב הציבור גאה בהיותו ישראלי וחש שייכות למדינה ולבעיותיה. יתרה מזו, בשנתיים האחרונות עלה מספר הצעירים המשוכנעים ברצונם להישאר ולחיות בארץ בכ-25 נקודות אחוז, והוא עומד כעת על 80%. לעומת זאת, כמחצית מהעולים הצעירים אינם משוכנעים ברצונם לחיות בישראל. בדקנו את רצונם של העולים והוותיקים לגדל ילדים בארץ ומצאנו שבקבוצת בני ה-31-40, 80% מהוותיקים בטוחים ברצונם לגדל ילדים בישראל, לעומת 28% בלבד מיוצאי חבר המדינות. הוותיקים מנמקים את הרצון לעזוב את ישראל בעיקר בסיבות כלכליות וברצון לשפר את רמת החיים, וסוגיות הביטחון תופסות אצלם את המקום השני לעומתם העולים מדגישים שהסיבה הביטחונית היא הסיבה העיקרית לרצונם לעזוב את המדינה.

העיסוק הנרחב במדד **הדמוקרטיה** הנוכחי בסוגיית ההשתלבות הפוליטית של העולים מאפשר לקבוע שנתון ל-2009 התרבות הפוליטית של עולי חבר המדינות נבדלת מזו של רוב הקבוצות במדינה. בדרך כלל העולים מביעים עמדות פחות ליברליות וסובלניות כמעט בכל תחום ונושא שנבדקו. כך למשל, למרות השכלתם והחילונית שלהם הם מביעים עמדות מסורתיות במה שקשור לערכי המשפחה.

שנידונו בסעיפי **מדד הדמוקרטיה 2009**. יוצאי חבר המדינות מעדיפים מנהיגים חזקים או שלטון מומחים שאינם תלויים במנגנונים הדמוקרטיים. רבים מהם אינם מרוצים מן הדמוקרטיה הישראלית, ושתי שיטות הממשל הללו נראות להם אטרקטיביות, תחליף טוב למשטר הישראלי הנוכחי. מן המדד מתברר שמצב הרוח של ציבור העולים מחבר המדינות קשה יותר מזה של הציבור הישראלי הוותיק, הבעיות שהם סובלים מהן חמורות יותר, ותגובותיהם חריפות יותר. מגזר העולים מביע דאגה רבה יותר מבעיות הביטחון, הוא משוכנע פחות ברצונו לחיות בארץ, והוא אינו בטוח ברצונו לגדל ילדים בישראל. בהמשך הדברים נוסף לנתח את סוגיית ההשתלבות של העולים וננסה להסביר את תחושותיהם.

זאת ועוד, למרות הדעה הרווחת ש"הפוליטיקה הרוסית" נטמעה בישראל, העולים אינם חשים שותפות מלאה במתרחש סביבם. במלאות עשרים שנה לתחילת העלייה מברית המועצות, עולים רבים מביעים עמדות המזכירות את דפוס ההתנהגות הפוליטי במשטר הסובייטי. זוהי עדות להשתלבות פוליטית חלשה מאוד במרחב הדמוקרטיה הישראלי. בבדיקה לאורך שנים לא נראה שינוי בעמדות אלו – עמדות העולים נראות עקיבות וציבות יותר מאלה של הוותיקים. נכון ל-2009, ההשתלבות הפוליטית של העולים חלקית בלבד ומסתכמת בהשתתפות סדירה בבחירות. הם אינם מרגישים שהם יכולים להשפיע על המציאות שבה הם חיים, ותפיסתם האזרחית פסיבית מאוד. תחושות כאלה עלולות לשמר את הבעיות החברתיות-כלכליות

ג. השתלבות חברתית-כלכלית של העולים מחבר המדינות בישראל

1. הקדמה

הפוליטיקאים ומצד האקדמיה בישראל מעולם לא היה אחיד. סמוחה היה רחוק מלהציג את "העלייה הרוסית" באור רומנטי: "ההגירה ההמונית לישראל של יהודים מברית המועצות לשעבר, מאז קיץ 1989, איננה מעידה על שיפור כוח המשיכה של ישראל. יהודי חבר המדינות העצמאיות נעקרים ממקומם בעל כורחם עלידי אנטישמיות גואה, נמנעת מהם הכניסה לארצות הברית (אחרי שזו בלחץ ישראל, חדלה להכיר בהם כפליטים פוליטיים) והם מוצאים את דרכם לארץ בלית ברירה כפליטים בפועל".⁸⁵ נראה שעשור וחצי לאחר מכן מקובלת על הסוציולוגים התפיסה שהעלייה של שנות התשעים היא מקרה קלסי של הגירה, וגורמיה קשורים ישירות לסוגיות כלכליות ולאי-יציבות הפוליטית שאפיינה את ברית המועצות לפני התפרקותה.⁸⁶

ההיסטוריון יעקבסון רואה ב"עלייה הרוסית" את אחד הפרקים החשובים והמוצלחים בתולדות המדינה: "היום כבר אין חידוש גדול בקביעה שסיפור קליטתם של הרוסים הוא בחשבון כולל, למרות ים של קשיים ובעיות, סיפור של הצלחה גדולה. הסקרים מראים שיותר מ-80% מציבור זה (לרבות הלא יהודים שביניהם...) מרוצים מהחלטתם לבוא לארץ ורואים את ישראל כביתם".⁸⁷ עמדה זו מבטאת את הדעה הרווחת בחברה הישראלית. ליעקבסון יש שותפים רבים בקרב כלכלנים וסוציולוגים, הטוענים ש"העלייה הרוסית" קידמה את ישראל בתחום הכלכלי בזכות ההון האנושי הרב, מיעוט הילדים במשפחה והנכונות לעבוד קשה בכל עבודה ולהשקיע בחינוך הילדים.⁸⁸ ואולם, האם אפשר לומר שתהליך השתלבות הוא "הצלחה גדולה"

מתחילת העלייה ההמונית מברית המועצות ב-1989 ועד לשנת 2007 הגיעו לישראל, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 970 אלף עולים.⁸⁵ סגנית שרת הקליטה לשעבר, חברת הכנסת מרינה סולודקין, מתבססת על נתוני משרד הקליטה ומציגה נתונים אחרים, שלפיהם עד 2005 הגיעו לישראל כ-1.1 מיליון עולים.⁸⁶ הפער בנתונים נובע משיטת החישוב של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שאינן כוללות עולים שבאו לישראל לאחר שהתחתנו עם אזרחי המתגורר בארץ.

תהליך ההשתלבות של יוצאי חבר המדינות בחברה הישראלית מורכב וכולל היבטים רבים המקשים לפתח כלים למדידה קלה ואובייקטיבית. פתחנו את הדיון בהשתלבות הפוליטית של העולים, ומצאנו הבדלים ניכרים בין העמדות הפוליטיות של העולים לאלה של הוותיקים. מצאנו גם שהעולים מודאגים מאוד מהמצב הביטחוני בארץ ויש בהם שאינם בטוחים ברצונם לחיות בארץ ולגדל כאן ילדים. נתונים אלו משתלבים היטב עם נתוני ההגירה שלהם מישראל.

יש להדגיש כי מטרת הדיון אינה ליצור מודל למדידת ההשתלבות של העולים בחברה ובכלכלה הישראלית על כל המשתמע מכך. ניסיונות מעניינים כאלה נעשו בעבר.⁸⁷ מטרת המחקר שלנו היא להצביע על נקודות שנראות חשובות לתהליך ההשתלבות החברתית-כלכלית של העולים מחבר המדינות ולבחון את תפיסותיהם באשר להשתלבותם בישראל.

תהליך העלייה של שנות התשעים עורר שאלות רבות כבר בראשיתו, והיחס כלפיו מצד הציבור הרחב, מצד

85 המידע התקבל מפנינה צדקה, מנהלת אגף הדמוגרפיה והמפקד, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 7 במאי 2009.

86 "בעיות אתנו-תרבותיות ובעיות זהות לאומית", M. Solodkin, 2007. "Problemy Etnokulturnoi i Nazionalnoi Identifikazii," in: M. Kenigstein (ed.), "Russkoe" Lizo Izrailya (פניה ה"רוסיות" של ישראל), Jerusalem: Gesharim, p. 52

87 ראו למשל את מדד רופין 2007: www.ruppin.ac.il/download/files/%20דוח%20-%20רופין%20מדד.pdf

88 ס' סמוחה, 1993. "ששעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל", בתוך: א' רם (עורך), החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים, תל אביב: ברירות, עמ' 172-203.

89 ראו למשל י' פלד וגי שפיר, 2005. מיהו ישראלי?, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב; Remennick (לעיל הערה 54).

90 א' יעקבסון [טרם פורסם]. "מתפוררות, שמתפוררות": החברה הישראלית מול הנבואות על התפרקותה (הוצאת המחבר).

91 ראו למשל ק' פלוג וני' קסיר, 2001. על עוני, עבודה ומה שביניהם, סדרת מאמרים לדיון מס' 8, ירושלים: בנק ישראל, מחלקת המחקר; S. Smooha, 2008. "The Mass Immigrations to Israel: A Comparison of the Failure of the Mizrahi Immigrants of the 1950s with the Success of the Russian Immigrants of the 1990s," *The Journal of Israeli History* 27

ולכך יש קשר לירידה היחסית ברמת ההשכלה של העולים הצעירים.⁹⁴ לדעת דובסון, בניגוד למצב בברית המועצות, מקום שהמשטר הסובייטי לא הצליח להפוך את יהדות ברית המועצות למעמד הפועלים, במציאות הישראלית הפכו רבים מהיהודים-הרוסים לפרולטריון קלסי בתוך פרק זמן קצר. גם רמניק השוותה בין ההשתלבות הכלכלית של המהגרים מברית המועצות בישראל לבין השתלבותם במדינות אחרות. היא מצאה ירידה במעמד הכלכלי של המהגרים המשכילים בישראל; לעומת זאת, בארצות הברית, שם נקלט הרכב דומה של מהגרים, הייתה הצלחה כלכלית יחסית של המהגרים הסובייטים, והם השתלבו במהירות יחסית במעמד הביניים האמריקני.⁹⁵

הסיבות לבעיות בתחום התעסוקה בישראל רבות: ההרכב המקצועי של העלייה לא תאם את צורכי המשק הישראלי, וזה התקשה לקלוט מספר רב כל כך של בעלי מקצועות חופשיים. עקב כך חוו עולים רבים ירידה של ממש במעמד התעסוקתי – מעבר ממגזר המקצועות החופשיים והטכניים בברית המועצות למגזר השירותים והעבודה המיומנת והבלתי-מיומנת בישראל.⁹⁶ זאת ועוד, לעומת המשק האמריקני או האירופי, המשק הישראלי קטן ואינו גמיש די הצורך. הניידות החברתית כלפי מעלה מותנית לעתים ברשתות חברתיות הנרכשות רק לאחר שהייה ממושכת במדינה.

אשר לירידה במעמד הכלכלי של המהגרים, אפשר לומר כמובן שהבעיות נוגעות בעיקר לדור המבוגר יותר, ואילו הדור הצעיר משתלב טוב יותר, רוכש השכלה ומצליח בתחום הטכנולוגיות הגבוהות.⁹⁷ ברם ההצלחה (היחסית) של הצעירים כיום אינה מבטלת את הבעיות החמורות של העולים המבוגרים יותר, שהיו הרוב בגל ההגירה של שנות התשעים (זה היה הגל המבוגר ביותר בתולדות המדינה). אפשר להניח במידה רבה של ביטחון

אם יש "ים של קשיים ובעיות"? האם העובדה שהרוב מרוצה מהחלטתו לבוא לישראל ממדינה מתפוררת מעידה בהכרח על השתלבות מוצלחת במדינה החדשה? התשובה על שאלות אלו מורכבת. בתהליך ההשתלבות של העולים יש הצלחות לא מבוטלות, אך גם בעיות בולטות המפורטות במחקר זה.

חשוב להדגיש שהמחקר נעשה עשרים שנה לאחר תחילת העלייה מברית המועצות. גלי העלייה הגדולים הגיעו לישראל כבר בשנות התשעים. יותר מ-90% מהמשתתפים בסקר (מדגם מייצג של העולים) נמצאים בארץ כעשור ויותר. כלומר, רוב הנסקרים חוו תהליכי השתלבות, ועתה אפשר כבר להעריך את מידת הצלחתם של תהליכים אלו ולנסח מסקנות ביניים מהימנות.

2. השתלבות כלכלית: נתונים אובייקטיביים

עשרים שנה לאחר עלייתם ארצה של עולי שנות התשעים, המציאות הכלכלית-חברתית שהם נתונים בה היא מציאות מורכבת. ישנם חוקרים הסבורים שההשתלבות הכלכלית של העולים מחבר המדינות טרם הושלמה. למרות ההון האנושי הרב, העולים לא הצליחו להגיע להשתלבות כלכלית דומה לזו של יוצאי ברית המועצות לשעבר שהגירו בשנות התשעים לארצות הברית. דור האחד וחצי⁹² של העולים גם כן אינו מצליח להשתלב במשק הישראלי.⁹³ סיפורם של עולי שנות התשעים אינו מתיישב עם מודל ההשתלבות של המהגרים – מודל שאפשר לתארו באות U: ירידה במעמד בשלב הראשון (בשל עבודה שאינה תואמת בהכרח את מקצועו של המהגר) וחזרה למעמד המקורי לאחר שנים אחדות. גם אחרי חמש עשרה עד עשרים שנה יוצאי חבר המדינות מקבלים משכורות נמוכות מאלה של ותיקים בתפקידים זהים. אחוז השייכים ל"צווארון הכחול" בקרב המהגרים לא השתנה מתחילת שנות התשעים,

92 הכוונה לעולים שבאו לישראל בגיל בית ספר.

Y. Cohen and Y. Habersfeld, 2007. "Self-Selection and Earning Assimilation: Immigrants from the Former Soviet Union in Israel and the United States," *Demography* 44 (3), p. 665

94 B. Dubson, "Sozialno-Profesionalnaya Mobilnost Immigrantov" (ניידות חברתית-מקצועית של מהגרים), בתוך: Kenigstein (לעיל הערה 86), עמ' 286-287.

95 Remennick (לעיל הערה 54).

96 פלד ושפיר (לעיל הערה 89); Smooha (לעיל הערה 91), עמ' 1-27; "The Immigrants from the FSU in the Israeli Cultural Sphere," in: M. Sicron and E. Leshem, (eds.), *Profile of an Immigration Wave: The Absorption Process of Immigrants from the Former Soviet Union, 1990-1995*, Jerusalem: Magnes Press, pp. 291-333

97 שם, שם.

הדירות של רובם. נראה שחוק הדיור הסוציאלי אשר חוקק בסוף שנות התשעים ואפשר לישראלים רבים לקנות את דירתם (למשל, מעמידר ומעמיגור) במחירים נמוכים, היטיב בעיקר עם האוכלוסייה הוותיקה.¹⁰⁴ בקרב העולים המבוגרים שלא הצליחו לנצל חוק זה, רבים נידונים לחיי עוני וחשופים לסיכונים המתלווים לתנאי דיור ירודים בסביבה קשה.¹⁰⁵

3. השתלבות חברתית

בספרות המקצועית העוסקת בהשתלבותם של העולים עולה טענה שבניגוד להשתלבות הכלכלית המלווה בקשיים רבים, דווקא בהיבט ההשתלבות החברתית נרשמה הצלחה. העולים המגיעים לישראל מקבלים אזרחות אוטומטית, וזו מחזקת את מעמדם החברתי של המהגרים הטרניים. מכאן שאפשר לכאורה לתאר את תהליך הקליטה של המהגרים כירידה במעמד הכלכלי אך לא במעמד החברתי.¹⁰⁶ אך גם כאן אין הבחנה ברורה היות שמצב כלכלי משפיע על תפיסת מעמדו של אדם בחברה, וספק אם השתלבות חברתית מוצלחת יכולה להתקיים בלי הצלחה כלכלית כלשהי. היבט מרכזי של השתלבות חברתית קשור ביחסים בין המהגרים לחברה הקולטת ולהשלכות המפגש הזה. אין כמעט הגירה המונית בהיסטוריה שלא אופיינה במפגש מורכב וקשה בין תושבי המקום למהגרים. בדרך כלל הם שונים אלה מאלה מבחינות רבות ומתחרים ביניהם על משאבי התעסוקה והדיור. נראה שהקונפליקט בין המהגרים לוותיקים הוא קונפליקט בלתי נמנע, והשאלה היא עד כמה חריף וקשה הוא יהיה וכמה זמן ימשך. גם במקרה הישראלי השונות בין המהגרים לוותיקים מכתובה את הקונפליקט המובנה ביניהם: רוב העולים של שנות התשעים מחבר המדינות הם חילונים, וקצתם

שלבעיות הדור המבוגר יהיו השלכות על התקדמות הדור הצעיר,⁹⁸ כיוון שבדרך כלל הורים מורשים את המעמד הכלכלי לילדיהם.⁹⁹

לתהליך הירידה במעמד החברתי יש השלכות קריטיות על העולים – בתחושות של ניכור מהמדינה, בתופעת ההגירה מהארץ, בסיכויי הדור השני שגדל במשפחות עניות להצליח במדינה הקולטת, בירידה במידת האטרקטיביות של ישראל בעיני העולים הפוטנציאליים (59% מיהודי רוסיה ואוקראינה אינם מוכנים היום להגר לישראל עקב החשש מפגיעה במעמדם החברתי כלכלי)¹⁰⁰ ובניצול לא ראוי ולא אפקטיבי של פוטנציאל העובדים העולים במשק הישראלי.

הקשיים בשיפור המעמד הכלכלי של יוצאי חבר המדינות נמדדים לא רק בתחום התעסוקה. גם בתחום הדיור הבעיות חריפות. שיעורי הבעלות על דירות, הצפיפות וערך הדירות הם מדדים טובים לא רק למדידת איכות חיים כללית; הם מתקשרים ישירות גם למעמד הכלכלי-חברתי של הפרט. על פי סמוחה, 75% מיוצאי חבר המדינות מתגוררים בדירה בבעלותם שנרכשה כתוצאה מכך שכמה דורות איחדו את סלי הקליטה¹⁰¹ הכוללים משכנתא מסובסדת שקיבלו מהמדינה.¹⁰² לוינאפשטיין וסמיונוב בחנו את מצבם של מהגרים מבוגרים (בני 50 ומעלה בשנת 2008), והם טוענים שמצבם של יוצאי חבר המדינות בתחום הדיור קשה הרבה יותר מזה של הוותיקים ושל הערבים אזרחי ישראל, למרות הסיוע שקיבלו מהמדינה.¹⁰³ רק 30% מהמהגרים המבוגרים הם בעלי דירה, ואילו הרוב חי בצפיפות ובתנאי דיור ירודים. בניגוד למבוגרים ותיקים, המבוגרים המהגרים משלמים משכנתאות (גם במקרים שהם לא הספיקו להרוויח פנסיה בישראל והתשלום בא על חשבון קצבת הזקנה), והבנקים הם למעשה בעלי

98 Dubson (לעיל הערה 94).

99 סמוחה (לעיל הערה 88), עמ' 172-203.

100 סקר מרכז גוטמן בקרב יהודי רוסיה ואוקראינה (דצמבר וינואר, 2006-2007).

101 גובה סל הקליטה בשנות התשעים עמד על כ־20 אלף ש"ח לזוג מהגרים עם שני ילדים.

102 Smooha (לעיל הערה 91), עמ' 15.

103 נ' לוינאפשטיין ומ' סמיונוב, 2008. "בעלות על דיור ותנאי המגורים של אוכלוסיית בני 50 ומעלה בישראל", ביטחון

סוציאלי 76, עמ' 153-174.

104 ראו למשל 7.08.2008, *Vesti*, ("אל העבדות למען קורת גג"), A. Berman, "V Kabalu Radi Kryshi nad Golovoi"

105 לוינאפשטיין וסמיונוב (לעיל הערה 103), עמ' 153-174.

106 פלד ושפיר (לעיל הערה 89).

לישראל היו בגיל בית הספר התיכון וכאלה שהיו בשנות השלושים לחייהם. כלומר, מדובר בצעירים בעלי יכולת לרכוש כישורי עבודה חדשים ומיומנויות לשון, המסוגלים להשתלב בחברה הישראלית. ואולם נראה שחוסר ההצלחה לנצל את גילם הצעיר להשתלבות במדינה החדשה יצר פער גדול בין הציפיות לבין מיומון בפועל, וזה פשר התסכול העמוק שלהם בהשוואה לקבוצות גיל אחרות. הסבר נוסף קשור בחיפושם של עולים רבים אחר יציבות כלכלית וביטחון בישראל ותנאים טובים לילדיהם, שלא היו מנת חלקם במציאות של המדינה המתפוררת שממנה באו. ייתכן שבמציאות הביטחונית של ישראל הם אינם חשים שהצליחו להשיג יעד זה.

העולים שבאו לישראל משנת 2000 ואילך – קבוצה צעירה יחסית – טוענים ברובם ששאיפותיהם מומשו במידה רבה או מסוימת. ייתכן שהעולים הבאים מחבר המדינות בשנים האחרונות מצוידים יותר מקודמיהם בכלים מערביים להתמודדות עם המשק הכלכלי הקפיטליסטי התחרותי, והדבר מסייע להם להצליח במידה זו או אחרת.

(ב) השתלבות חברתית: המפגש בין החברה

הקולטת לעולים

רוב הציבור היהודי הוותיק (68%) מרוצה מעצם קיומה של העלייה מחבר המדינות ומתנגד לאמירה "טוב היה אילולא באה העלייה כלל". בתוך קבוצת הוותיקים ניכרים הבדלים בעניין זה: הציבור המסורתי והחרדי יותר מביע הסכמה עם אמירה זו בשיעור גבוה מזה של הציבור החילוני (תרשים 47 להלן). נראה שבשאלה זו אין הסכמה בין הקבוצות בחברה. כך למשל, מהמשיבים ששני הוריהם נולדו בארצות האסלאם ("מזרחים") 38% מסכימים שטוב היה אילולא הייתה "העלייה הרוסית" קיימת. ואילו מהמשיבים ששני הוריהם נולדו בארצות המערב ("אשכנזים") הסכימו עם אמירה זו מחצית השיעור הזה – 20%.

אינם יהודים על פי ההלכה. נוסף על כך הנטייה שלהם לשמר ערכים ודפוסי התנהגות שהם מביאים אתם מארץ המוצא מביעה לעתים בעיני החברה הישראלית הקולטת חוסר רצון להשתלב במדינה החדשה.¹⁰⁷ בעקבות העלייה נוצר מצב שקבוצות מסוימות בחברה רואות בעולים קבוצה המתחרה בהם על המשאבים הכלכליים, ויש בכך פוטנציאל ממשי ליצירת שסע חברתי.¹⁰⁸ על כך יש להוסיף את המערכת הרחבה של הסטראוטיפים בקרב הציבור על יוצאי חבר המדינות. הציבור סבור אמנם שרוב העולים אינטליגנטים ומשכילים, אך דמותם מתקשרת גם לתופעות כגון מאפיה רוסית, פשע, גטו רוסי ואלכוהוליזם.¹⁰⁹

4. השתלבות העולים: ממצאי הסקר

(א) השתלבות כללית: השאיפות והציפיות

בפרק זה ברצוננו לבחון באיזו מידה התממשו בישראל השאיפות והציפיות של העולים. בקבוצה הצעירה ביותר של העולים ובקבוצה המבוגרת ביותר דיווחו קרוב לרבע מהנשאלים שלא היו להם שאיפות קודם העלייה לישראל. בשאר הקבוצות שיעור נטולי השאיפות והציפיות עמד על כ-10% בלבד. אנו נתמקד בניתוח מצבם של העולים בעלי השאיפות והציפיות ערב העלייה (תרשים 46 להלן): 70% דיווחו שהשאיפות והציפיות שלהם התגשמו בישראל במידה רבה או במידה מסוימת, לעומת 28% שהשיבו שהן התגשמו במידה רבה.

פילוח על פי קבוצות גיל מעלה תמונה מורכבת: 45% מהעולים שגילם 18-30 השיבו ששאיפותיהם התגשמו במידה רבה, כלומר נראה שהעולים שהגיעו לישראל בילדותם, רכשו את השכלתם בישראל ושירתו בצה"ל הם שהצליחו לממש את שאיפותיהם. אולם כשבוחנים את קבוצות הגיל האחרות מגלים ירידה חדה בשיעור המשיבים ששאיפותיהם התגשמו. הקבוצה הבולטת בעניין זה היא העולים בגילים 31-40: שיעור האנשים שהגשימו את שאיפותיהם במידה רבה בקבוצה זו עומד על 21% בלבד. חשוב לציין שבקבוצה זו עולים שבהגיעם

M. Al-Haj and E. Leshem, 2001. *Immigrants from the Soviet Union in Israel: Ten Years Later*, Haifa: University of 107 Haifa

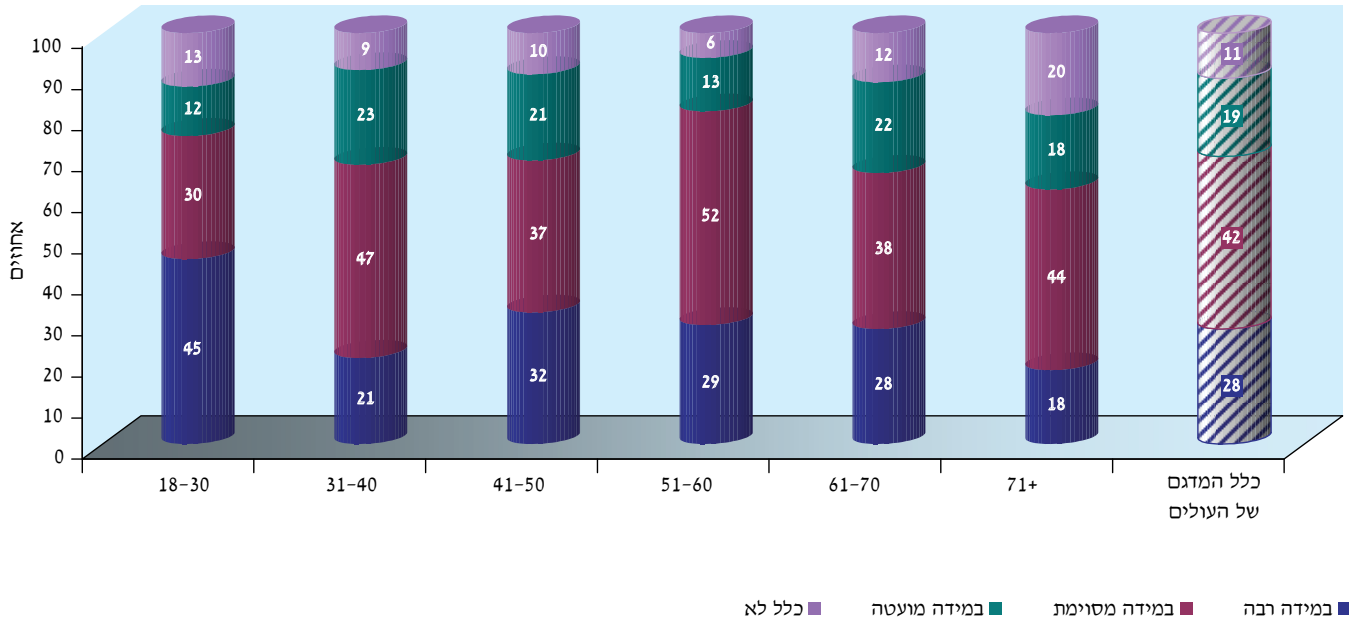
108 סמוחה (לעיל הערה 88), עמ' 172-203.

N. Meyers, 1996. "Is the Israeli Press Defaming Newcomers from FSU?" *Jewish Bulletin of North California*: 109 www.jewishsf.com/bk9609913/ipress.html

תרשים 46

שביעות רצון מהעלייה לישראל

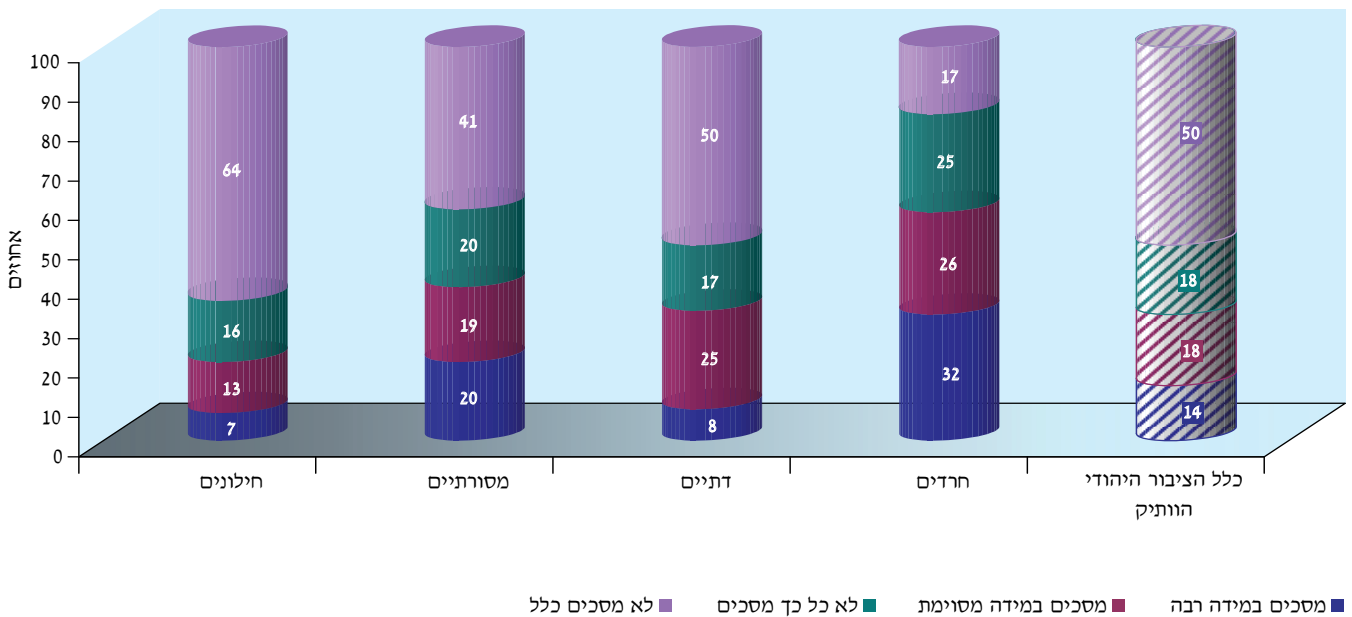
“באיזה מידה השאיפות והציפיות שהיו לך לפני העלייה לישראל התממשו כאן?”
(מדגם בקרב עולים בלבד; לפי גילים; באחוזים)

תרשים 47

יחסם של הוותיקים לעלייה מחבר המדינות

“בדיעבד, טוב היה אילו העלייה מחבר המדינות כלל לא הייתה מתרחשת”
(מדגם בקרב יהודים ותיקים בלבד; לפי מידת דתיות; באחוזים)

החברה הישראלית פיתחה סטראוטיפים חיוביים ושליליים ביחס לעולי חבר המדינות, שלא אחת סותרים זה את זה. מצד אחד בולט הממצא ש־83% מהוותיקים סבורים ש"עולי חבר המדינות הם לרוב אנשים משכילים", כלומר מדובר בדימוי חיובי מאוד של הקבוצה. עם זה 68% מהוותיקים חושבים ש"בעקבות העלייה מחבר המדינות גבר הפשע בישראל" (תרשים 48 להלן). סטראוטיפ אחר נקשר לתפיסת הוותיקים את יחסם של העולים למדינה. למרות העיסוק התקשורתי הנרחב יחסית בתרומת העולים לצה"ל, רק 55% מהישראלים הוותיקים חושבים ש"עולי חבר המדינות הם פטריוטים של המדינה". 45% לא הסכימו עם אמירה זו.

עד כמה תרמה העלייה מחבר המדינות למדינה ביחס לתמורה שהעולים קיבלו ממנה? סוגיה זו נבדקה במדגם של כלל הציבור. מצאנו פער ניכר בין תפיסת החברה הקולטת את תרומתה של העלייה למדינה לבין זו של העולים: 61% מהעולים סברו שהם תורמים למדינה יותר משהם מקבלים ממנה, לעומת 20% שסברו כך בקרב הוותיקים (תרשים 48). זו השאלה שחשפה את הפער הגדול ביותר בין עולים לוותיקים מכל השאלות שהוצגו בסקר. מצד הוותיקים מדובר בעדות לשביעות הרצון מקליטת "העלייה הרוסית". לטענת הוותיקים קיבלה עלייה זו את המגיע לה ותרמה בהתאם. מצד העולים ניכר חוסר שביעות רצון בולט. לדעתם, הם אינם זוכים להערכה מספקת על תרומתם לחברה הישראלית.

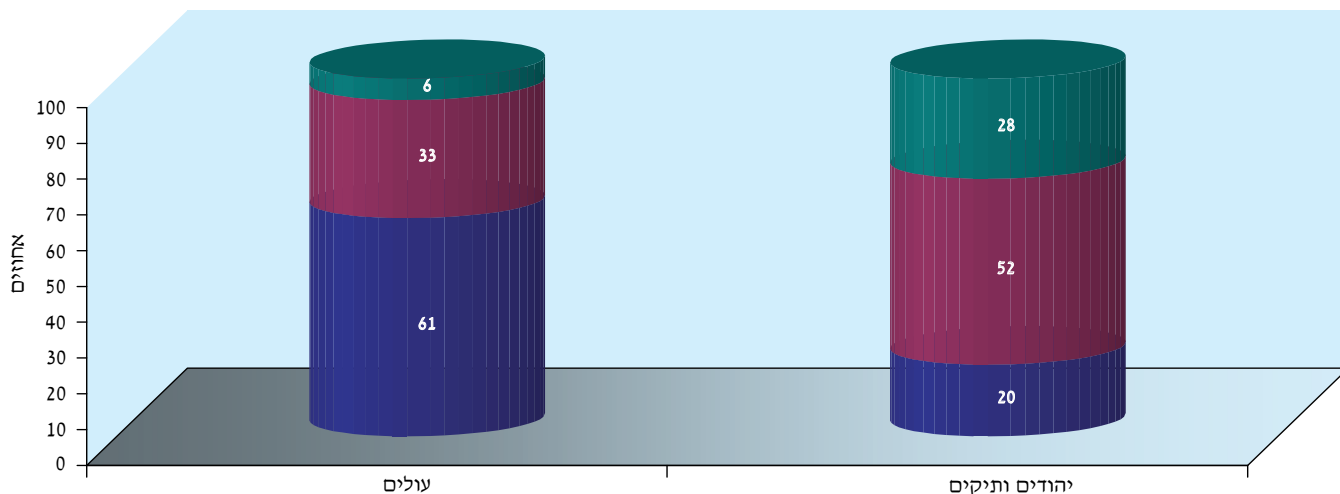
תרשים 48

היחסים בין החברה הקולטת לבין העולים

"אילו התבקשת להעריך באופן כללי את התרומה של העולים מחבר המדינות לחברה הישראלית ולמדינת

ישראל, היית אומר שהעולים –

(באחוזים)

■ תורמים יותר מאשר מקבלים ■ תורמים ומקבלים באופן שווה ■ תורמים פחות מאשר מקבלים

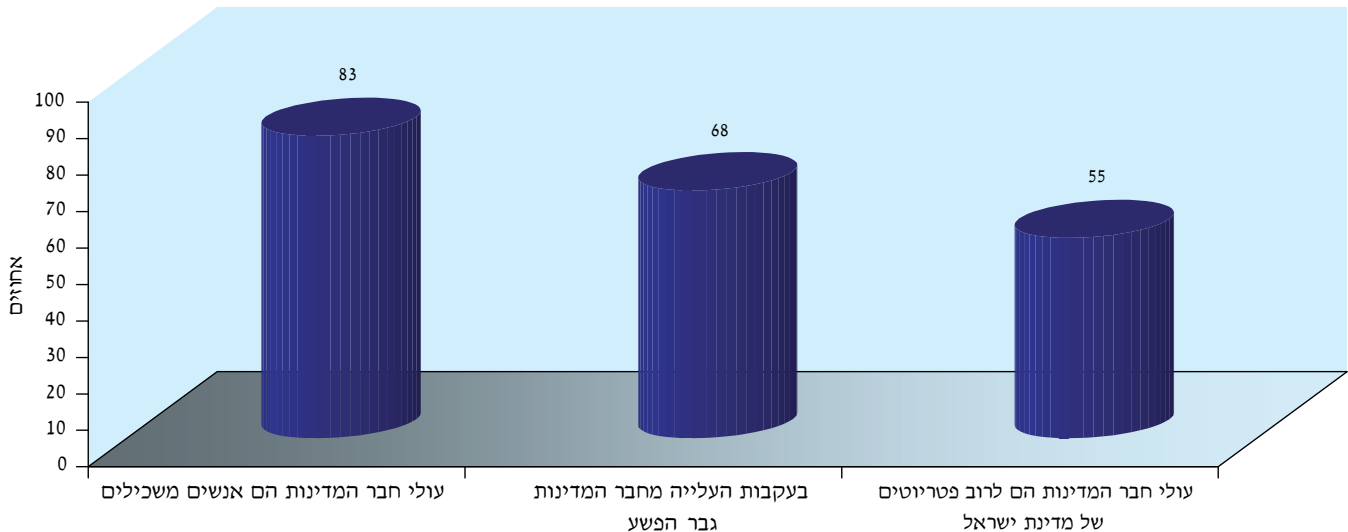
אינה תאורטית. מאות אלפי עולים חיים במדינה יהודית שכשני שלישים מתושביה סבורים שיהודיותם של העולים האלה מוטלת בספק, ושיעור דומה אינם מוכנים ליצור קשרים משפחתיים עם לא יהודים. למצב זה עשויה להיות השפעה על קצב ההשתלבות של קבוצת העולים בחברה דרך קשרי נישואים.

שיעור העולים מחבר המדינות שאינם יהודים על פי ההלכה עמד באמצע העשור הראשון של שנות האלפיים על כ-30% מכלל ציבור העולים.¹¹⁰ העלייה של עשור זה יהודית פחות (על פי ההלכה) מזו של שנות התשעים.¹¹¹ בסקר הנוכחי 74% מיוצאי חבר המדינות הגדירו עצמם "יהודים משני הצדדים", 8% אמרו שהם יהודים מצד האם, 8% מצד האב, ו-10% בלבד הגדירו את עצמם "לא יהודים".

סוג נוסף של סטראוטיפים שעשוי להסביר את יחסן השלילי של קבוצות בישראל לעולים קשור בשאלת הזהות היהודית. בישראל יש מתח תמידי בקשר לפן היהודי והלאומי של המושג "יהדות", ונראה שהזהות היהודית החילונית של מרבית העולים אינה מתקבלת תמיד בברכה בקבוצה הוותיקה. 68% מהוותיקים סבורים ש"יהדותם של רוב העולים מחבר המדינות מוטלת בספק"; 69% מהנשאלים אף אינם מוכנים שמישהו ממשפחתם יינשא לעולה מחבר המדינות שאינו יהודי. לא מדובר בהכרח ביחס שלילי ליוצאי חבר המדינות, אלא בחוסר נכונות לקשר משפחתי עם לא יהודים. וכך, 64% אינם מוכנים שמישהו מבני משפחתם יינשא ללא יהודי, גם אם מדובר באזרח ארצות הברית (תרשים 50 להלן). אלא שבעניינם של יוצאי חבר המדינות הסוגיה

תרשים 49

סטראוטיפים על העלייה מחבר המדינות
"בעקבות העלייה מחבר המדינות גבר הפשע בישראל"
"עולי חבר המדינות הם אנשים משכילים"
"עולי חבר המדינות הם לרוב פטריוטים של מדינת ישראל"
(מדגם בקרב יהודים ותיקים בלבד; באחוזים)

110 י' שלג, 2004. יהודים שלא כהלכה: על סוגיית העולים הלא-יהודים בישראל, מחקר מדיניות 51, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

111 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2002: www.cbs.gov.il/publications/migration_ussr01/word/mavo_02.doc

תרשים 50

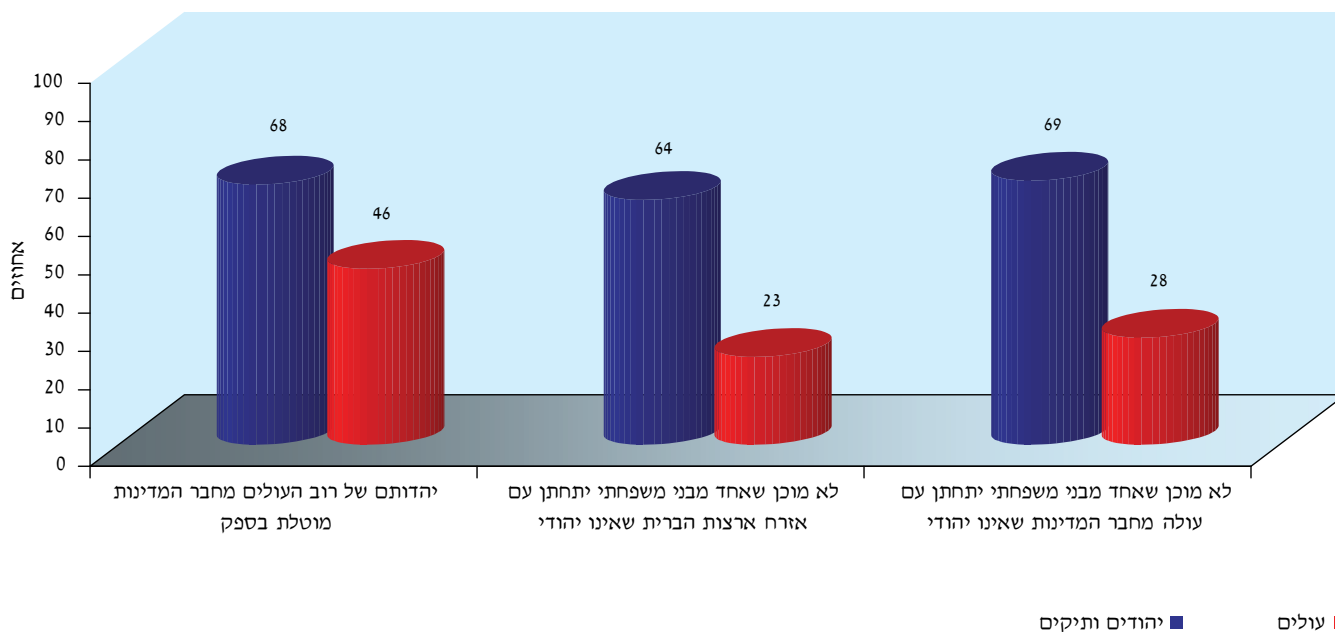
עמדות בתחום היהדות כלפי העלייה מחבר המדינות

“יהדותם של רוב העולים מחבר המדינות מוטלת בספק”

“לא מוכן שאחד מבני משפחתי יתחתן עם אזרח ארצות הברית שאינו יהודי”

“לא מוכן שאחד מבני משפחתי יתחתן עם עולה מחבר המדינות שאינו יהודי”

(באחוזים)

ג) השתלבות כלכלית: עבודה שלא במקצוע גם

בקרב הדור הצעיר

בחינת ההשתלבות הכלכלית של העולים בישראל עוסקת בעניינים כגון מדידה סובייקטיבית של ההצלחה הכלכלית וכן שביעות רצון מהעבודה ומתנאי המגורים. מצאנו שיש פער בין המעמד החברתי שממנו נהנו העולים בארץ מוצאם לבין מעמדם לאחר העלייה לישראל. גילינו שגם עשרים שנה לאחר תחילת העלייה לא הצליחו רוב העולים לחזור למעמד החברתי טרם בואם: 37% מהם הגדירו עצמם שייכים למעמד הגבוה והבינוני-הגבוה לפני העלייה, לעומת 10% בלבד המגדירים עצמם כך לאחר העלייה. מנגד, 14% שייכו את עצמם למעמד הבינוני-הנמוך והנמוך לפני העלייה, לעומת 36% המגדירים עצמם כך לאחר העלייה. בקרב בני המעמד הבינוני הפערים אינם חדים כל כך: 49% הגדירו עצמם שייכים למעמד הבינוני בחבר המדינות, לעומת 54% השייכים למעמד הבינוני בישראל

סוגיית יהדותם של העולים נתונה זה זמן רב בדיון ציבורי. אחד הפתרונות המרכזיים המוצעים לעולים שאינם מוגדרים יהודים על פי ההלכה הוא הגיור. תהליך הגיור, אופיו ותוכנו שנויים במחלוקת, ולמרות זאת אפשר למצוא הסכמה בין הוותיקים לעולים בסוגיה: 56% מהיהודים הוותיקים סבורים שיש לעודד עולים שאינם יהודים לעבור גיור. 60% מהעולים מסכימים עם רעיון זה. ממצא זה מפתיע לנוכח העובדה שרוב העולים חילונים, ותהליך הגיור אינו פשוט להם. נראה שלא כל העולים מודעים לקשיי התהליך, והפסיביות הפוליטית שלהם, לצד תחושתם שאין בכוחם להשפיע על המדיניות, מובילות אותם להסכים ליזמת הממשלה. לעומת זה ייתכן שרגשי הלאומיות של העולים והרצון להשתייך לקבוצת הרוב במדינתם חזקים כל כך, שגם העולים הלא יהודים מוכנים לעשות הכול כדי להרגיש שייכים לקולקטיב היהודי בישראל, ובמקרה הצורך גם להתגייר.

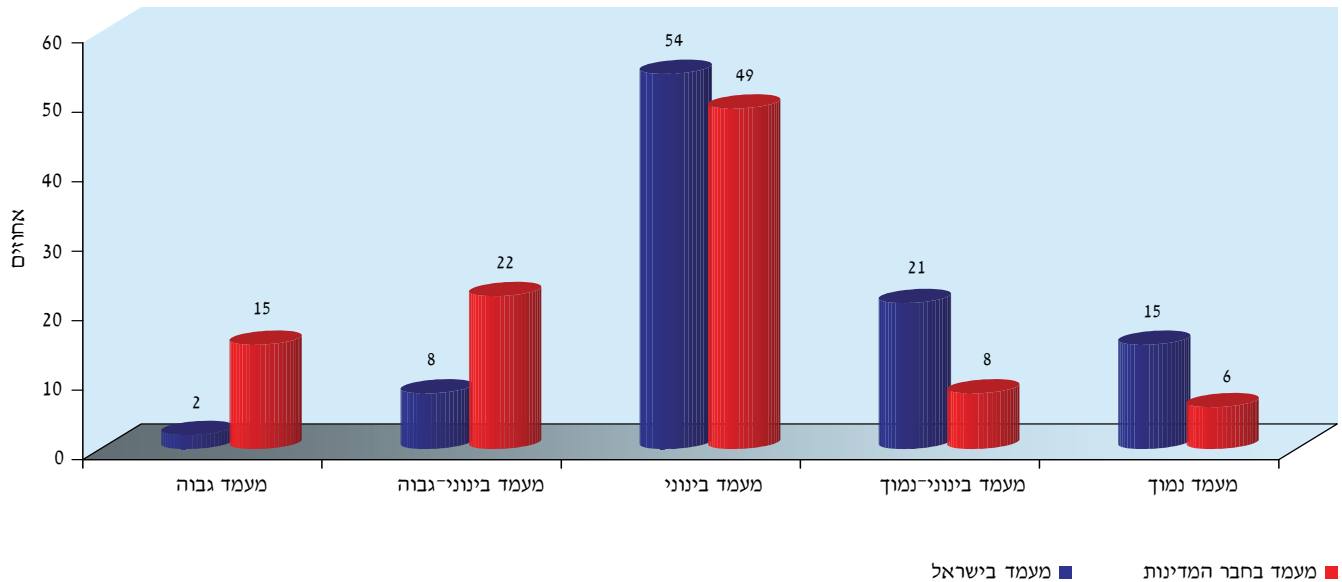
תרשים 51

מעמד חברתי לפני ואחרי העלייה

"לאיזה מעמד חברתי אתה משייך את עצמך?"

"[לעולים בלבד] לאיזה מעמד חברתי הייתה שייכת משפחתך לפני העלייה?"

(מדגם בקרב עולים בלבד; באחוזים)

שעל פיהם בני קבוצה זו לא מימשו את שאיפותיהם ואת ציפיותיהם.

בהשוואה בין תפיסות השייכות המעמדית של קבוצות בישראל, עולים נוטים לשייך את עצמם למעמדות נמוכים מאלה שהמגזר הערבי או המגזר היהודי הוותיק משייכים את עצמם אליהם (תרשים 52 להלן). המעמד הכלכלי נמדד גם במדדים אובייקטיביים יותר: 57% מהעולים אמרו שההוצאה של משפחתם נמוכה מהממוצע,¹¹² לעומת 34% מהוותיקים. לנתון זה יש חשיבות רבה משום ששיעור העולים שהוצאתם כוללת תשלומי משכנתה לדירור גבוה משיעור הוותיקים שהוצאתם כוללת תשלומים אלו (בעיקר בקבוצות המבוגרים).¹¹³

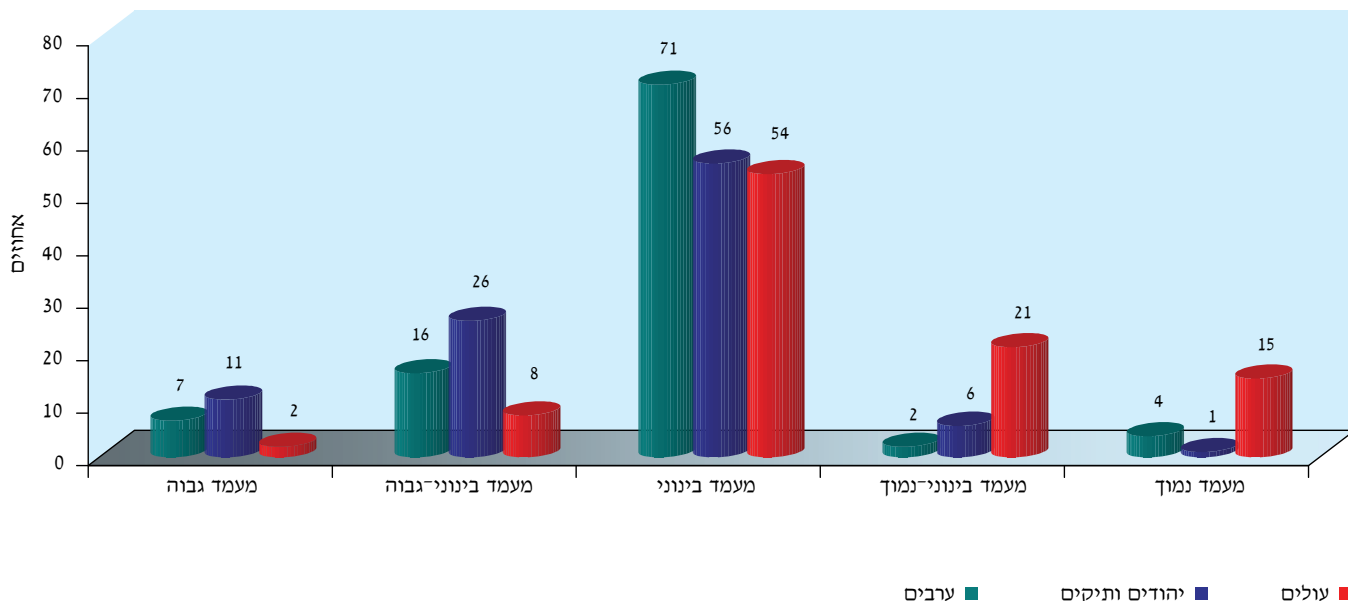
(תרשים 51 לעיל). מדובר בתפיסה סובייקטיבית של השייכות המעמדית, והיא כוללת לא רק הצלחה כלכלית אלא הערכה כוללת של מקומו של האדם בחברה. נראה שהירידה החדה ביותר במעמד החברתי-כלכלי נרשמת אצל העולים המבוגרים. רובם באו לישראל בגיל העבודה אך לא הצליחו לשקם בארץ החדשה את מעמדם (הגבוה יחסית). רק 12% מהקבוצה המבוגרת יותר (בני 70 ומעלה) העריכו את מעמדם הקודם בחבר המדינות כמעמד נמוך או בינוני-נמוך; 57% מבני קבוצה זו מעריכים כך את מעמדם גם בארץ. בהקשר זה בולטת קבוצת בני ה-31-40 שבאה לישראל בגיל צעיר יחסית, ובכל זאת 37% מהם חשים כי מעמדם החברתי במדינה נמוך או בינוני-נמוך. נתון זה מתקשר לממצאים

112 ההוצאה הממוצעת בישראל של משפחה בת ארבע נפשות היא 11,500 ש"ח. הנשאלים התבקשו להעריך את הוצאותיהם על פי נתון זה.

113 רוב עולי שנות התשעים באו לישראל חסרי כול, ולכן שיעור המשכנתה ממחיר הדירה שרכשו היה גבוה במיוחד. בשל כך גם ההחזר החודשי שעולים אלו נדרשו לשלם היה גבוה ומספר התשלומים היה גדול. לעולים ניתנו משכנתאות בלא בדיקה נאותה של יכולתם לעמוד בהחזרים ולהתקיים בכבוד. בין השאר ניתנו משכנתאות למשפחות חד-הוריות ולעולים הקרובים לגיל הפנסיה. להרחבה ראו ר' בר-נתן עבודי, 2004. **מסמך רקע לדיון בנושא קשייהם של גמלאים עולים בהחזר המשכנתא**, דוח לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, עמ' 4.

תרשים 52

שיוך עצמי למעמד חברתי
“לאיזה מעמד חברתי אתה משייך את עצמך?”
 (לפי מגזרים; באחוזים)

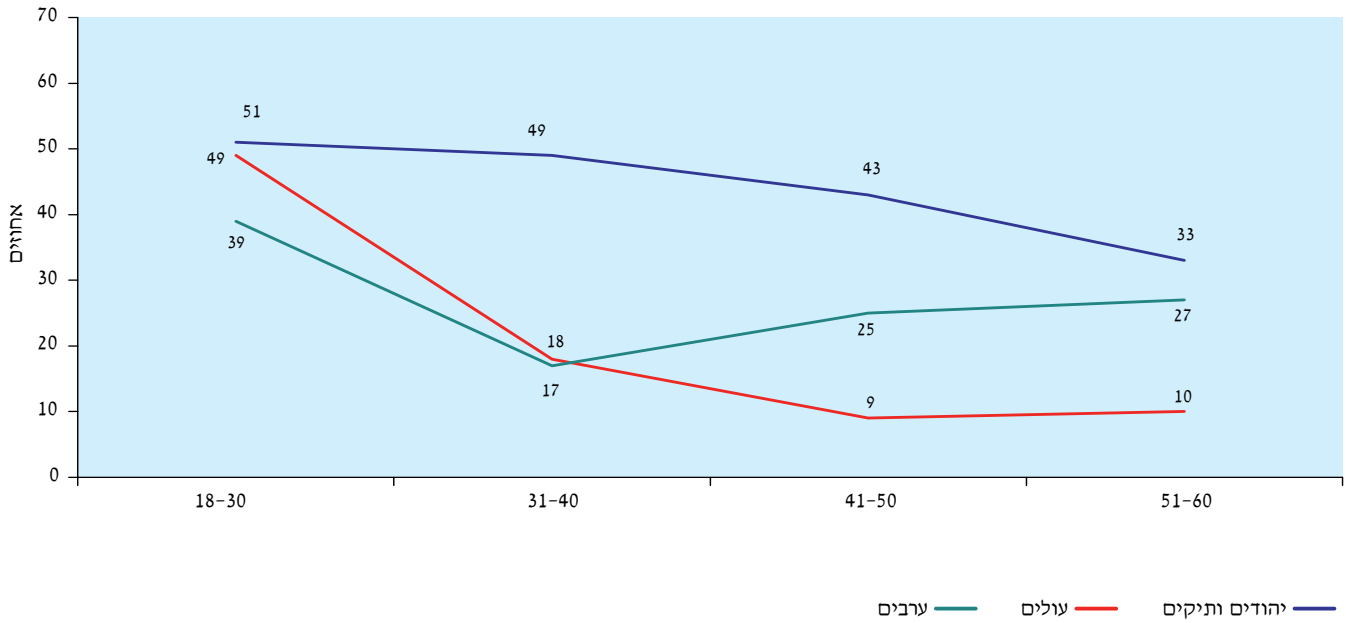
בהמשך נבחנה השתלבות העולים בשוק העבודה. פתחנו בשאלת ההתאמה בין ההשכלה לבין דרישות התפקיד בעבודה. בעניין זה יש פער בין תשובות העולים לתשובות הוותיקים: 24% מהוותיקים השיבו שדרישות התפקיד שלהם נמוכות מהשכלתם, לעומת 54% בקרב העולים. הקבוצה היחידה שבה מצב העולים דומה למצבם של הוותיקים היא קבוצת הגיל הצעירה ביותר (18-30), שבה יש עולים שבאו לישראל בהיותם ילדים וקיבלו הכשרה מקצועית בארץ. כבר בקבוצת הגיל השנייה (31-40) רואים פער של 28 נקודות אחוז בין העולים לקבוצות הוותיקים. כמחצית מהמשיבים בקבוצת גיל זו מדווחים שהשכלתם גבוהה מדרישות התפקיד שבו הם עובדים. ככל שהגיל עולה, גם הפער בין הקבוצות וגם שיעור העולים המדווחים על אי התאמה כזו עולה (תרשים 54 להלן). עוד נמצא מתאם בין עבודה בתפקיד התואם את ההשכלה לתחושה של מימוש הציפיות: 47% מהמדווחים שהשכלתם תואמת את דרישות התפקיד שלהם דיווחו גם שמימשו במידה רבה את ציפיותיהם ושאפותיהם בארץ.

עולי חבר המדינות הם לא רק הקבוצה שחשה כי מעמדה החברתי נמוך יחסית, אלא גם הקבוצה הפסימית ביותר בנוגע לעתיד. בסקר נבחנו הציפיות לשיפור במצב הכלכלי למרות המשבר החריף בעולם. רוב הציבור נשמע אופטימי: 73% מהערבים ומהיהודים הוותיקים צופים שרמת חייהם תשתפר בשנים הקרובות. בקרב העולים הציפיות נמוכות יותר: רק 55% מהם הביעו אופטימיות באשר לסיכוי לשפר את רמת חייהם בעתיד. פילוח על פי קבוצות גיל בקרב הבטוחים שרמת חייהם תשתפר בעתיד מצביע על פערים בולטים בין הוותיקים והעולים לבין הערבים. בקבוצת הגילים 18-30 כ-50% מהעולים והיהודים הוותיקים בטוחים שרמת חייהם תשתפר, לעומת 39% בלבד מהערבים. אולם כבר בקבוצת הגיל הבאה, 31-40, התמונה משתנה: שיעור הוותיקים הבטוחים שרמת חייהם תשתפר עומד על 49%, לעומת 17% מהערבים ו-18% מהעולים. בקבוצת הגיל המבוגרת יותר הפערים הגבוהים בין הוותיקים לעולים נשמרים; ומנגד, בקרב הערבים האופטימיות עולה במקצת (תרשים 53 להלן).

תרשים 53

ציפיות לשיפור ברמת החיים

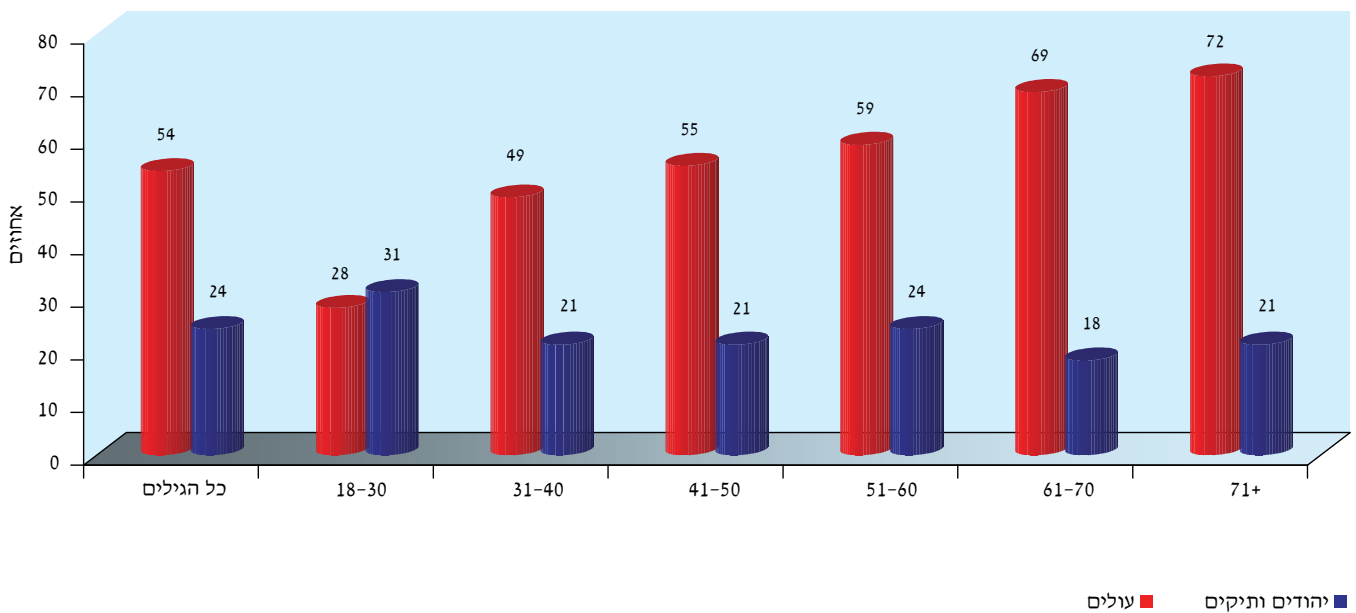
**האם אתה מצפה שבשנים הקרובות רמת החיים שלך תעלה?
בהחלט כן (לפי מגזרים; לפי גילים; באחוזים)**

תרשים 54

השתלבות בתחום התעסוקה

**”באיזו מידה רמת השכלתך תואמת את דרישות תפקידך הנוכחי במקום העבודה (עבודה אחרונה בישראל)?
רמת השכלתי גבוהה מדרישות תפקידי (מדגם בקרב יהודים בלבד; לפי מגזרים; לפי גילים; באחוזים)**

65% חושבים כך, לעומת 59% מקרב העולים. כלומר, חרף הפער שהעולים חשים בין רמת ההשכלה שלהם לדרישות התפקיד שהם ממלאים, רובם מרגישים שהם מממשים את עצמם במקום העבודה ברמה גבוהה או מסוימת, ובכך יש כדי להעיד על כושר הסתגלותם למציאות.

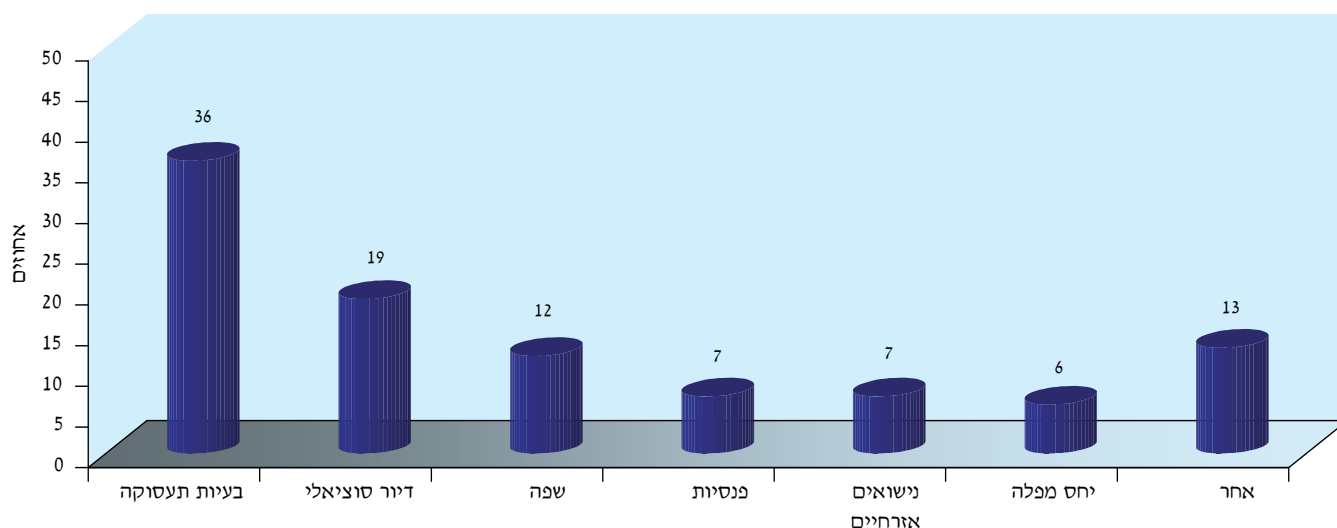
בהמשך הסקר שאלנו את המשתתפים בשאלה פתוחה מה הבעיה החמורה ביותר שהם נתקלים בה ועדיין לא באה על פתרונה. התשובות קודדו ל-6 קטגוריות. הרוב (36%) הצביעו על בעיות תעסוקה הקשורות לא רק לשיעורי האבטלה אלא גם לחוסר ההתאמה בין ההשכלה לדרישות התפקיד, לירידה במעמד התעסוקות, לאפליה במקומות העבודה ולמשכורות נמוכות (תרשים 55). בעיות התעסוקה חריפות במיוחד גם בקרב העולים הצעירים (בגילים 31-40) – 43% מקבוצה זו קבעו שהתעסוקה היא הבעיה העיקרית שלהם (תרשים 56 להלן).

נתוני הסקר תואמים את הנתונים האמפיריים שהוצגו ב-2008 בדוח שהוכן לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות במרכז המחקר והמידע של הכנסת. על פי הדוח, אף ששיעור ההשתתפות של העולים בכוח העבודה גבוה מזה של הוותיקים, משלחי היד של העולים החדשים שונים מאלו של ילידי הארץ. העולים מועסקים בעיקר במכירות ובשירותים (26%, לעומת 20% בכלל האוכלוסייה) או בתור עובדים מקצועיים, מכונאים, פועלי ייצור וכד' (26%, לעומת 15% בכלל האוכלוסייה). שיעור העולים העוסקים במשלח יד אקדמי, טכני או ניהולי עומד על כ-20% בלבד – לעומת 39% בכלל האוכלוסייה – אף שמשקלם של בעלי ההשכלה האקדמית בשתי הקבוצות דומה.¹¹⁴

עוד נבדקה התחושה הסובייקטיבית של מימוש עצמי במקום העבודה. גם בעניין זה יש פערים בין הוותיקים לעולים, אולם הם מתונים יותר. 78% מהיהודים הוותיקים סבורים שהם מממשים את עצמם במקום עבודתם ברמה גבוהה או מסוימת; בקרב הערבים

תרשים 55

הבעיה העיקרית של העולים שלא טופלה בידי הממשלה, על פי מידת החשיבות
“מהי לדעתך הבעיה העיקרית של העולים מחבר המדינות שעדיין לא טופלה על ידי הממשלה?”
(מדגם בקרב עולים בלבד; באחוזים)

114 נ' מייעמי, 2008. **שילוב עולים בתעשייה, בעסקים ובמדע**, דוח שהוגש לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, עמ' 3.

בסיכום פרק זה ביקשנו מהנשאלים להעניק ציונים לפוליטיקאים דוברי הרוסית על פעילותם למען ציבור העולים. הציון הממוצע שהעולים העניקו לנציגיהם הוא 3 מתוך 5. את הציון הנמוך ביותר – 2.7 – נותנת קבוצת הגיל 40-50.

5. השתלבות העולים מחבר המדינות בחברה הישראלית – סיכום

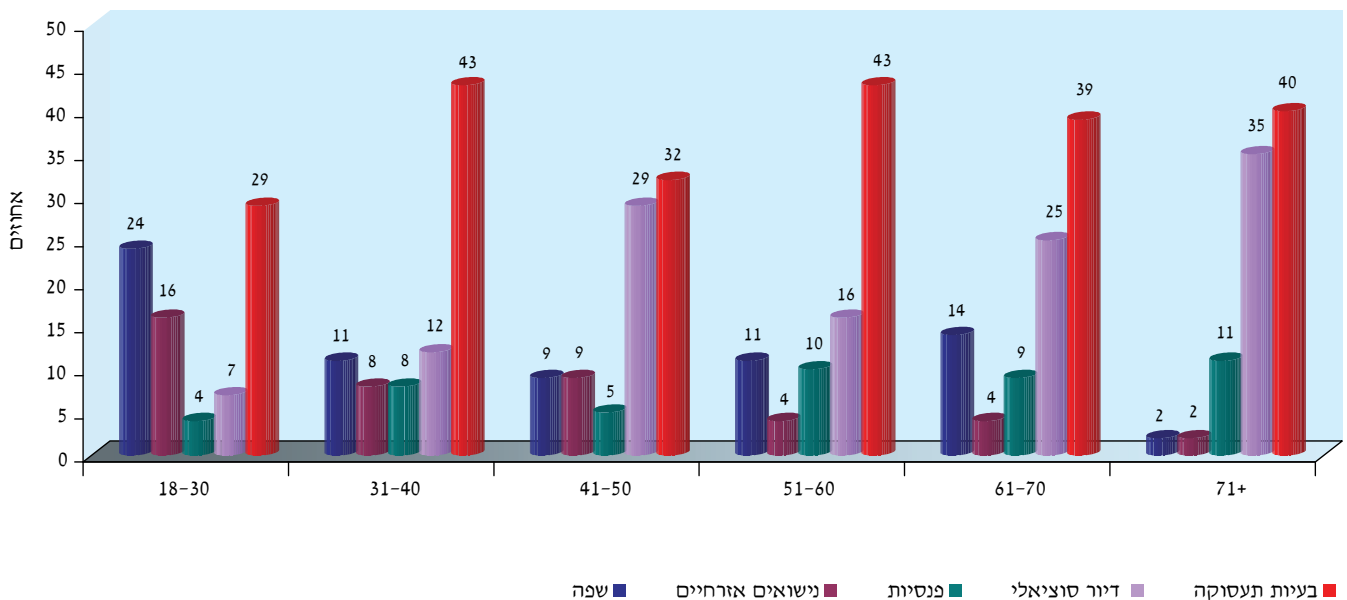
בסך הכול, במלאות לה עשרים שנה, העלייה מחבר המדינות נחשבת לסיפור הצלחה בעיני החברה והפוליטיקאים בישראל. יותר משני שלישים מהציבור הישראלי הוותיק מרוצים מ"העלייה הרוסית", והרוב (68%) סבורים שיש להמשיך ולהשקיע בעידוד העלייה מחבר המדינות גם היום. **במדד הדמוקרטיה 2009** נבחנו לעומק תהליכי ההשתלבות של העולים, בייחוד בתחום הפוליטי, הכלכלי והחברתי, כדי להעריך את המאזן בין הצלחות לכישלונות בהיטמעותם בחברה החדשה.

19% מהעולים העמידו את המחסור בדיור הציבורי בראש רשימת הבעיות. בעיה זו קשה בייחוד לציבור המבוגר שאין לו יכולת כלכלית לרכוש דירה, ורבים מתוכו מתגוררים בתנאים ירודים. ככלל, הדיור מדאג את ציבור העולים: 28% מהעולים סבורים שתנאי הדיור בישראל טובים פחות מאלה שהיו להם במדינות המוצא שלהם.

בעיות מרכזיות נוספות שהוזכרו עסקו בקשיי שפה (שליטה מועטה בעברית ורמת האולפנים ללימוד השפה), נישואים אזרחיים והפנסיה. גם כאן יש הבדלים בין קבוצות הגיל. מדרך הטבע, הפנסיה חשובה יותר לאוכלוסייה המבוגרת, וסוגיית הנישואים האזרחיים הוזכרה על ידי 16% מהעולים הצעירים (18-30). קיצורו של דבר, העניינים הבעורים המדאגים את העולים מחבר המדינות קשורים להשתלבותם הכלכלית, על רכיביה הרבים.

תרשים 56

הבעיה העיקרית של העולים שלא טופלה בידי הממשלה, על פי קבוצות גיל
"מהי לדעתך הבעיה העיקרית של העולים מחבר המדינות שעדיין לא טופלה על ידי הממשלה?"
(מדגם בקרב עולים בלבד; לפי גילים; באחוזים)

לבין העולים, היחסים בין שתי האוכלוסיות רחוקים מלהיות מושלמים. וכך, רוב הציבור הוותיק מטיל ספק ביהודיותם של העולים, וכשליש מתוכו אינם מרוצים מעצם קיומה של העלייה הזאת. בהקשר זה בולטת עמדתם השלילית של הציבור המזרחי והציבור החרדי. לעומתם, רוב האשכנזים והחילוניים מקבלים את העלייה בברכה. מרבית העולים סבורים שהעלייה תורמת למדינה יותר משהיא מקבלת ממנה, ולעומתם מרבית הוותיקים חושבים שיש התאמה בין תרומת העולים לבין מה שהם מקבלים. כשני שלישים מהוותיקים סבורים שהעלייה הביאה למדינה פשע, אולם הרוב גם סבור שמדובר בסך הכול בציבור משכיל. ממצא נוסף חושף פער של ממש בין הציבור הוותיק לציבור העולים בעניין תקוותיהם לעתיד: רוב הוותיקים, לעומת מיעוט מקרב העולים, סבורים שבעתיד רמת חייהם תשתפר. הפער הזה נשמר בכל הגילים.

המסקנה העיקרית של מדד הדמוקרטיה 2009 היא שתהליך ההשתלבות של עולי חבר המדינות בחברה הישראלית טרם הושלם. עשרים שנה לאחר תחילת העלייה, מעמדם של העולים בחברה הישראלית אינו עונה על ציפיותיהם. ניכרים קשיים רבים בתחום ההשתלבות הכלכלית והחברתית ופער גדול בין ההון האנושי שהביאה עמה עלייה זו לבין ניצולו לטובת השתלבות מוצלחת בחברה הישראלית.

בתחום ההשתלבות הכלכלית רווחת הדעה שהצטרפותם של העולים למשק הישראלי היא סיפור הצלחה. דעה זו מסתמכת על הטענה שהעלייה הביאה עמה הון אנושי רב וכן על נתוני האבטלה הנמוכה בקרב יוצאי חבר המדינות והשיעור הגבוה של בעלי דירות בקרבם. אולם גם בתחום זה התמונה מורכבת ומדאיגה. הצלחתם של העולים להשתלב במשק הישראלי חלקית בלבד, ורובם לא הצליחו לחזור למעמד החברתי-כלכלי שאילו השתייכו בארץ מוצאם. על כך יש להוסיף שרוב העולים לא הצליחו להשתלב במקומות עבודה התואמים את רמת השכלתם. הממצא המדאיג ביותר הוא חוסר ההשתלבות של קבוצות צעירות יחסית, גילאי 31-40, שבאו לישראל בגיל צעיר והיו מלאי ציפיות גבוהות לשפר את רמת חייהם. רק מיעוט מתוכם חשים שציפיותיהם מומשו במידה רבה. קבוצת הגיל היחידה שהצליחה להשתלב במשק הישראלי על פי השכלתה ולמלא את ציפיותיה היא זו של העולים הצעירים ביותר, שרובם באו לישראל בילדותם. פירוש הדבר שאנשים שרכשו את השכלתם ואת ניסיון העבודה שלהם במדינת המוצא לא הצליחו להשתלב כראוי במשק הישראלי. יש בכך כדי להעיד לא רק על תסכול בקרב העולים, אלא גם על כך שהמשק הישראלי לא הצליח לנצל עד תום את ההון האנושי שהגיע לארץ.

בתחום ההשתלבות החברתית נראה שגם עשרים שנה אחרי המפגש הראשון בין החברה הקולטת

מדד הדמוקרטיה 2009: אחרית דבר

נראה כי הציבור הישראלי מודע למצב זה. הרוב מביע עמדות שליליות כלפי המיעוט הערבי. יש גם קבוצות פוליטיות, כגון פעילי שמאל, הנתפסות בציבור באור שלילי. במילים אחרות, השסעים החברתיים הם מסימני ההיכר של הדמוקרטיה הישראלית ואין לצפות לשיפור המצב בעתיד הקרוב.

עוד שילוב מעניין בין הנתונים האובייקטיביים לדעות הציבור נמדד בתחום המגדר. ישראל ממוקמת במקום נמוך יחסית על פי המדדים הבינלאומיים למעמד הנשים. שיעור הנשים בכנסת נמוך מאוד לעומת דמוקרטיות אחרות. עם זה נראה שהמערכת הפוליטית בישראל מפגרת אחר עמדות הציבור; אלו נראות ליברליות למדי בתחום המגדר, וכך, החברה הישראלית תומכת ברובה בזכות האישה לפתח קריירה ואינה רואה בגברים מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים.

בתחום ההשתלבות של העולים מחבר המדינות מתקבלים ממצאים מדאיגים המלמדים על בעיות בשלושה תחומים. בתחום ההשתלבות הפוליטית בולטים הפערים בין התרבות הפוליטית של יוצאי חבר המדינות לבין עמדות כלל הציבור. ככלל, עמדותיהם של העולים דמוקרטיות פחות. בתחום ההשתלבות החברתית נראה כי החברה הוותיקה שלמה עם קיומה של העלייה ומוכנה להמשיך לעודדה, אך בד בבד היא מטפחת סטראוטיפים רבים על העולים. בתחום ההשתלבות הכלכלית נראה שההצלחה הכלכלית של העולים, לתפיסתם, מוגבלת מאוד גם בקבוצות הגיל הצעירות יותר, ורצונם של העולים לעבור למדינה אחרת גובר עם השנים, בייחוד אחרי מלחמת לבנון השנייה. תפיסות אלו מקבלות אישוש בנתונים של גורמים רשמיים שרוכזו במסגרת מחקר זה.

הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת באילוצים חיצוניים ופנימיים רבים. במצב זה תרבות פוליטית דמוקרטית חיונית ליציבותו של המשטר הדמוקרטי. החברה הישראלית היא חברת מהגרים שמקורם בכל מיני תרבויות פוליטיות, לאו דווקא דמוקרטיות, ומשום כך הערכים המנחים את אזרחי המדינה רבים ושונים זה מזה. כדי לאתר את חולשותיה של הדמוקרטיה הישראלית ואת התהליכים הפוגעים בחוסנה חשוב אפוא להוסיף ולהעריך את מצבה.

מדד הדמוקרטיה 2009 עוסק בהערכה אובייקטיבית וסובייקטיבית של הדמוקרטיה הישראלית. שני החלקים – המדדים הבינלאומיים וסקר עמדות הציבור – משלימים זה את זה ומאפשרים ניתוח מהימן של הסוגיות הקשורות במשטר ובחברה הישראלית. הדמוקרטיה הישראלית נוסח 2009 מאופיינת בנקודות חוזק רבות, אך גם בחולשות המערערות את יציבותה.

המדדים הבינלאומיים מצביעים על שיעורים גבוהים של שחיתות פוליטית בישראל, הפוגעים בתפקוד המוסדות וביעילותם. הציבור הישראלי מודע למצב ומתרגם מודעות זו לאי-אמון במוסדות השלטון, בייחוד ברשות המחוקקת ובמפלגות. רוב הישראלים אינם רוחשים כבוד לפוליטיקאים; על פי הדעה הרווחת הם באו לפוליטיקה אך ורק למען הרווח האישי שלהם.

בתחום ההשתתפות הפוליטית לא חזרה ישראל לשיעורי השתתפות שאפיינו אותה עד תחילת שנות האלפיים. אף שבמדדים בינלאומיים מצבה טוב מזה שעולה משיעור ההצבעה בבחירות, בכל זאת עמדות הציבור בעניין זה נראות פסיביות ולכן מדאיגות. כמחצית מהישראלים סבורים שאין להם כל השפעה על המתרחש בפוליטיקה ושיכולתם להשפיע על מדיניות הממשלה קטנה. ייתכן שאם המצב יוותר כך במשך שנים, יהיה בכך כדי להנציח ולהעמיק את הפער בין האזרח לפוליטיקה. יש לומר כי פער זה אינו מאפיין דמוקרטיות ממוסדות אחרות.

בעיה נוספת המעיבה על הדמוקרטיה הישראלית ובולטת **במדד הדמוקרטיה 2009** קשורה בחופש הביטוי. על פי המדדים האובייקטיביים, רמת חופש העיתונות הנהוגה בישראל מציבה אותה בסוף רשימת המדינות הדמוקרטיות, לצד מדינות מארח אירופה ודרום אמריקה. בפעם הראשונה מאז תחילת פרסום המדד, ישראל משתייכת לקבוצת המדינות שבהן חופש העיתונות מוגדר "חלקי" בלבד. התרבות הפוליטית הישראלית מייצגת היטב את המדד האובייקטיבי. אמנם רוב הציבור תומך בחופש הביטוי, אבל הוא אינו מוכן לקבל מתייחת ביקורת על מדינת ישראל.

על פי המדדים האובייקטיביים ישראל היא חברה שסועה, שיש בה מתחים חברתיים חריפים הבאים לידי ביטוי ביחסים בעייתיים בין הקבוצות המרכיבות אותה.

נספח 1: סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2003–2009

1. ההיבט המוסדי							
2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	שם המדד
-	-	-	-	3	-	3	1. אחריותיות אנכית 3-1 (1 = בחירות לא מוסדרות)
2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	3	3	2. אחריותיות אופקית 6-0 (0 = מעורבות רבה של הצבא)
1.61	-	-	2.72	-	-	2.55	3. מדד הסטייה מעקרון היחסיות 100-0 (0 = יחסיות מושלמת)
429	-	-	413.7	324	315	300	4. דומיננטיות מפלגתית 100 - [100 x מספר המושבים בבית התחתון] (100 = דומיננטיות גבוהה, ייצוגיות נמוכה)
-	-	-	-	7	-	7	5. רמת המגבלות על הרשות המבצעת ביישום מדיניות 7-1 (1 = סמכות בלתי מוגבלת)
-	-	-	-	-	-	0.7864	6. היקף המגבלות על הרשות המבצעת בשינוי מדיניות 1-0 (0 = היעדר מגבלות)
65.2	-	-	63.5	-	-	67.8	7. שיעור ההצבעה בבחירות הארציות 100-0 (100% = הצבעה מלאה)
72.1	-	-	70.8	-	-	74.4	8. שיעור ההצבעה מכלל האזרחים הרשומים בפנקס הבוחרים 100-0 (100% = הצבעה מלאה)
55	-	-	-	-	50	57.4	9. שיעור ההצבעה בבחירות המקומיות 100-0 (100% = הצבעה מלאה)
6	6.1	5.9	6.3	6.4	7	7.3	10. מדד תפיסת השחיתות (TI) 10-0 (0 = שחיתות רבה)
3	3	3	3	3	4	3	11. מדד השחיתות (ICRG) 6-0 (0 = שחיתות רבה)
-	-	-	70.2	66.7	62.3	65.7	12. ייצוגיות ואחריותיות (WB)* 100-0 (100 = אחריותיות גבוהה)
-	-	-	79.6	73.9	78.4	82.4	13. שליטה בשחיתות (WB)* 100-0 (100 = שליטה גבוהה)
-	-	-	78.0	75.2	76.4	76.4	14. איכות הבקרה (WB)* 100-0 (100 = בקרה גבוהה)
-	-	-	83.4	78.0	86.1	80.9	15. ממשל אפקטיבי (WB)* 100-0 (100 = יכולת משילות גבוהה)

2. היבט הזכויות							
2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	שם הממד
-	-	-	-	5	-	5	1. מידת התחרותיות של ההשתתפות 5-1 (1 = דיכוי פעילות אופוזיציונית)
31	29	28	28	28	27	30	2. חופש העיתונות 100-0 (0 = חופש מלא)
-	-	-	-	-	-	4	3. מדד פגיעה בזכויות אדם 5-1 (1 = שמירה על זכויות אדם)
196	165	158	180	172	143	132	4. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש 100,000-0 (0 = מעט אסירים)
326	311	295	265	252	189	173	5. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים 100,000-0 (0 = מעט אסירים)
5	5	5	5	5	5	5	6. מדד החוק והסדר 6-0 (0 = שמירה מעטה על חוק וסדר)
-	-	-	-	-	-	3	7. חופש הדת 7-1 (1 = חופש מלא)
-	-	-	*0.3874	0.3878	0.3799	0.3685	8. מדד גיני להכנסות פנויות 1-0 (0 = שוויון מלא)
-	-	-	*0.5224	0.5255	0.5234	0.5265	9. מדד גיני להכנסות כלכליות 1-0 (0 = שוויון מלא)
67.6	66.1	68.4	66.7	63.8	63.1	64.0	10. מדד החופש הכלכלי 5-1 (1 = חופש כלכלי רב)
4.97	5.2	-	-	-	-	-	11. מדד גלובלי לתחרותיות 7-1 (7 = תחרותיות גבוהה)
0.69	0.69	-	-	-	-	-	12. הממד הגלובלי של הפערים המגדריים 1-0 (1 = שוויון מלא)
-	0.927	0.925	0.911	0.906	0.900	0.891	13. מדד ההתפתחות המגדרית 1-0 (0 = היעדר שוויון)
-	0.660	0.656	0.622	0.614	0.612	0.596	14. מדד ההעצמה המגדרית 1-0 (0 = היעדר שוויון)
-	-	-	-	3.5	-	3	15. אפליה פוליטית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה)
-	-	-	-	3.5	-	3	16. אפליה כלכלית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה)
-	-	-	-	0	-	1	17. אפליה תרבותית של המיעוט 12-0 (0 = היעדר אפליה)
-	-	-	70.0	73.4	73.1	75.5	18. שלטון החוק (WB) 100-0 (100 = שליטה רבה)

3. היבט היציבות והלכידות							
2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	שם הממד
-	-	-	4	5	-	5	1. חילופי שלטון מספר חילופי השלטון בשנים 2006-1996
64.9	-	-	68.1	-	-	74.9	2. מדד איי-השלמת קדנציה 100-0 (כהונה מלאה) (100% = כהונה מלאה)
-	-	-	-	10,462	-	3,100	3. מדד משוקלל לקונפליקט פוליטי 0-איךסוף (0 = היעדר קונפליקט)
2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	3	2	4. מתיחות על רקע דתי 6-0 (0 = מתיחות רבה)
2	2	2	2	2	2	2	5. מתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני 6-0 (0 = מתיחות רבה)
-	-	-	14.4	14.2	11.3	10.8	6. יציבות פוליטית (WB)* 100-0 (100 = יציבות רבה)

* ההערכה האחרונה שהציגו מכוני המחקר, נכון לינואר 2009.

**נספח 2: סקר מדד הדמוקרטיה 2009 לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2003–2008
(כלל המדגם; באחוזים)**

1. ההיבט המוסדי								
כללי 2009	כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
								א. תפיסת המימוש של עקרון האחריות (accountability)
37	32	30	38	42	38	38	באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים)	פעולות הנבחרים בזיקה להעדפות העם
								ב. השתתפות פוליטית
								1. מידת ההשתתפות הפוליטית:
78	78	82	82	81	79	87	בכל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה דרך הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות? (בכל יום או כמה פעמים בשבוע)	מתעדכנים בפוליטיקה
								2. תפיסת מימוש ערך ההשתתפות הפוליטית:
50	32	36	38	37	49	40	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות השתתפות האזרחים בפוליטיקה משיש במדינות אחרות? (יותר)	הערכת מידת ההשתתפות
18	19	24	27	31	18	20	באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (יכולים)	תחושת השפעה
								ג. טוהר מידות בממשל
11	24	18	14	22	15	11	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות משיש במדינות אחרות? (פחות)	תפיסת היקף השחיתות בישראל

2. היבט הזכויות								
כללי 2009	כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
								א. זכויות פוליטיות ואזרחיות
								עמדות על זכויות פוליטיות ואזרחיות
62	55	54	61	64	60	63	יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר (מסכים)	חופש דת
26	37	36	39	33	40	27	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שמירה על זכויות אדם משיש במדינות אחרות? (פחות)	תפיסות בעניין מימוש הזכויות בישראל במבט השוואתי
12	24	21	19	24	17	15	וחופש ביטוי? (פחות)	
								ב. שוויון למיעוטים
37	36	30	41	44	45	38	באיזו מידה אתה תומך או מתנגד לכל אחד מהדברים האלה: צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל צירוף שרים ערבים (תומך)	נכונות לשוויון זכויות בין יהודים לערבים
54	56	50	60	59	64	53	קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה (תומך)	
27	38	33	29	34	23	26	צריך הסכמה של רוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה (מתנגד)	
47	44	45	38	50	41	43	על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ (מתנגד) [יהודים בלבד]	
44	47	55	54	56	64	55	ערביי ישראל מקופחים לעומת אזרחים יהודים (מסכים)	תפיסת קיום השוויון בפועל

3. היבט היציבות								
כללי 2009	כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
31	34	50	40	35	54	63	מהו לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי? (לא טוב)	א. שביעות רצון מן השלטון
								ב. הערכת היציבות בישראל
54	57	60	53	46	-	63	לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל היא יציבה או לא יציבה? (לא יציבה)	
								ג. מחאה והתנגדות
74	61	74	82	82	78	82	בשום מצב לא ניתן להצדיק שימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות (מסכים)	התנגדות לאלימות
								ד. אמון במוסדות
21	15	21	22	22	27	32	באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות האלה: המפלגות (נותן אמון)	מידת אמון במוסדות השונים
35	17	21	43	48	45	53	ראש הממשלה (נותן אמון)	
34	37	45	44	50	51	49	התקשורת (נותן אמון)	
47	35	45	51	60	66	58	פרקליטות המדינה (נותן אמון)	
52	49	61	68	72	79	70	בית המשפט העליון (נותן אמון)	
40	32	41	44	57	66	66	המשטרה (נותן אמון)	
60	47	22	67	65	73	68	נשיא המדינה (נותן אמון)	
38	29	33	33	40	46	52	הכנסת (נותן אמון)	
79	71	74	79	78	86	84	צה"ל (נותן אמון)	
33	25	31	39	42	41	55	שרי הממשלה (נותן אמון)	
28	31	31	26	44	33	29	באופן כללי, האם אתה חושב שאפשר לסמוך על אנשים, או שיש להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים? (סומך)	ה. אמון חברתי

3. היבט היציבות – המשך								
כללי 2009	כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
								ו. שסעים חברתיים
10	29	24	15	20	15	7	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה משיש במדינות אחרות? (פחות)	הערכת רמת המתיחות בין קבוצות בישראל ביחס למדינות אחרות
								ז. שייכות לקהילה
80	80	76	86	83	79	84	עד כמה אתה גאה בהיותך ישראלי? (גאה)	גאווה להשתייך לישראל
87	83	79	90	89	87	88	האם אתה רוצה או לא רוצה לחיות בארץ בטווח הארוך? (רוצה)	רצון להישאר בארץ
66	56	59	69	77	73	79	באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק ממדינת ישראל ובעיותיה? (מרגיש)	מרגיש חלק מישראל ובעיותיה

4. דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון								
כללי 2009	כללי 2008	כללי 2007	כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
39	35	31	40	43	42	44	כמה מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים (לא מסכים)	תמיכה בדמוקרטיה
61	57	66	46	51	55	49	באופן כללי, באיזו מידה אתה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (לא מרוצה)	שביעות רצון מן הדמוקרטיה הישראלית

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים.
2. הנתונים מייצגים את שתי הקטגוריות ה"גבוהות" ביחס לדמוקרטיה בשאלות שיש בהן ארבע או חמש קטגוריות (1-2 או 3-4 או 5), ואת הקטגוריה הגבוהה בשאלות שבהן יש שתיים או שלוש קטגוריות (1 או 2 אם השאלה דיכוטומית; ו־1 או 3 אם בשאלה יש שלוש קטגוריות).
3. בנספח זה נשאלות אחדות מהשאלות שנשאלו בסקר הדמוקרטיה 2009, בהשוואה לשש השנים הקודמות. השאלות שתשובותיהן אינן מופיעות בנספח 2 מפורטות בנספח 3.
4. כאשר נשאלה השאלה בקרב יהודים בלבד, הדבר מצוין בסוגריים מרובעים בצד השאלה.
5. גודל המדגם ב־2009: 1,191. טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 ; גודל המדגם ב־2008: 1,201; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2007: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2006: 1,204; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2005: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2004: 1,200; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.9 . גודל המדגם ב־2003: 1,208; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 3.1 .
6. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

נספח 3: התפלגות סקר הדמוקרטיה, מרס 2009 (באחוזים)

1. באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?

א. במידה רבה	29
ב. במידה מסוימת	36
ג. במידה מועטה	23
ד. כלל לא	12

מה לגבי האופן שבו אזרח כמוך יכול להשפיע על המתרחש במסגרות האלה:

כלל לא	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה מאוד	
23	27	31	19	2. מוסד חינוכי או לימודי
36	27	23	14	3. יחידה צבאית
24	24	32	20	4. מקום העבודה
24	26	31	19	5. יישוב מגורים

6. האם לדעתך מדינת ישראל כיום היא דמוקרטית במידה המתאימה, יותר מדי דמוקרטית או פחות מדי דמוקרטית?

א. הרבה יותר מדי	7
ב. יותר מדי	21
ג. במידה המתאימה	35
ד. פחות מדי	27
ה. הרבה פחות מדי	10

ומה לגבי קיומם של העקרונות האלה:

הרבה יותר מדי	יותר מדי	במידה המתאימה	פחות מדי	הרבה פחות מדי	
11	16	46	20	7	7. חופש דת
7	11	46	27	9	8. זכויות אדם
14	22	47	12	5	9. חופש ביטוי

10. האם היית רוצה או לא היית רוצה שילדיך או נכדיך יגורו בישראל?

א. בטוח שכן	70
ב. חושב שכן	18
ג. חושב שלא	7
ד. בטוח שלא	5

באיזו מידה לדעתך כל אחת מהסיבות הבאות גורמת לאנשים לרצות לעזוב את ישראל:

סיבה לא כל כך חשובה	סיבה די חשובה	סיבה מאוד חשובה	סיבה כלל לא חשובה	
21	34	29	16	11. רצון להעלות את רמת החיים
22	34	26	18	12. חששות בעקבות המצב הביטחוני
31	27	17	25	13. נורמות ההתנהגות המקובלות בארץ

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים למשפטים האלה:

1 – בכלל לא מסכים	2	3	4 – מסכים בהחלט	
34	16	20	30	14. לא חשוב בעבור מי מצביעים, זה לא משנה את המצב
11	17	22	50	15. אני תומך בחופש ביטוי לכל האנשים ללא קשר לעמדותיהם
24	18	20	38	16. יש לאסור על נואם פוליטי לבטא בפומבי ביקורת חריפה נגד מדינת ישראל
46	21	16	17	17. גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים
9	12	20	59	18. לאישה ולגבר חשוב באותה מידה לפתח קריירה מקצועית
38	22	20	20	19. יש להגדיל סמכויות של ראש הממשלה על חשבון רשויות אחרות במדינה
42	20	16	22	20. לאזרחים היהודים בישראל צריכות להיות יותר זכויות משיש לאזרחים הלא יהודים
31	22	21	26	21. לכל אזרח יש אחריות על מעשיה של ממשלתו
29	17	21	33	22. רק אזרחים הנאמנים למדינה זכאים ליהנות מזכויות האזרח

23. מהי מידת האמון שלך בכושר עמידתה וקיומה של מדינת ישראל בעתיד?

- א. בהחלט מאמין 33
- ב. מאמין 33
- ג. די מאמין 18
- ד. לא כל כך מאמין 10
- ה. לא מאמין 3
- ו. כלל לא מאמין 3

באיזו מידה יש או אין לך אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות האלה:

יש לי הרבה אמון	יש לי די אמון	יש לי מעט אמון	בכלל אין לי אמון	
21	31	22	26	24. מערכת בתי המשפט
21	32	21	26	25. היועץ המשפטי לממשלה
32	31	16	21	26. מבקר המדינה
13	24	29	34	27. הרבנות הראשית
24	38	20	18	28. המפלגה שהצבעת בשבילה בבחירות האחרונות

29. האם לדעתך קיימת או לא קיימת בישראל שחיתות?

1	א. אין שחיתות בישראל
10	ב. יש מעט שחיתות
37	ג. יש די הרבה שחיתות
52	ד. יש הרבה מאוד שחיתות

אנו נציג לפניך מספר סוגים של מערכות פוליטיות. לגבי כל אחת מהן, הגד אם היא רצויה למדינת ישראל:

לא רצויה כלל	לא כל כך רצויה	רצויה	רצויה מאוד	
36	22	25	17	30. מנהיגות חזקה שלא צריכה להתחשב בכנסת או במערכת בחירות
20	22	37	21	31. שלטון מומחים אשר יקבלו החלטות על בסיס הבנתם את הטוב עבור המדינה
62	16	14	8	32. משטר צבאי
5	7	32	56	33. משטר דמוקרטי

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לכל אחד מהמשפטים האלה:

5 – מסכים בהחלט	4	3	2	1 – בהחלט לא מסכים	
20	30	20	17	13	34. פוליטיקאים נמצאים בפוליטיקה רק למען הרווח האישי
23	35	19	13	10	35. בחירות הן דרך טובה לגרום לכך שהממשלות יתייחסו לדעתו של העם
11	15	14	22	38	36. טוב יהיה אם הגבר יהיה המפרנס מחוץ לבית והאישה תטפל בבית ובמשפחה
14	13	15	25	33	37. יש לשלול מערביי ישראל את הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת
16	22	19	21	22	38. כדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל צריך להיות מושחת

39. הרבה מדברים על שמאל וימין בפוליטיקה. היכן היית מדרג את עצמך על רצף ימין-שמאל שבו 1 הוא הכי בימין ו-7 הוא הכי בשמאל?

1 - ימין	2	3	4	5	6	7 - שמאל
13	12	18	29	14	5	9

40. מה עמדתך לגבי פינוי יישובים יהודיים ביהודה ושומרון במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים?

- א. אין לפנות בשום תנאי 43
- ב. מוכן לפנות את כל היישובים הקטנים והמבודדים 35
- ג. מוכן לפנות את כל היישובים, כולל גושי ההתיישבות הגדולים 22

41. במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים, באיזו מידה תסכים שישראל תעביר לפלסטינים את השכונות הערביות בירושלים?

- א. מסכים בהחלט 26
- ב. די מסכים 18
- ג. לא כל כך מסכים 16
- ד. בהחלט לא מסכים 40

באיזו מידה לדעתך קיים או לא קיים בישראל שוויון זכויות בתחומים האלה:

קיים במידה רבה	במידה מסוימת	במידה מועטה	בכלל לא
29	48	17	6
21	46	21	12

יש הטוענים שהדברים הבאים חשובים מאוד כדי להיות ישראלי באמת. אחרים טוענים שהם אינם חשובים. עד כמה לדעתך הדברים הבאים הם חשובים או לא חשובים?

חשוב מאוד	חשוב למדי	לא כל כך חשוב	כלל לא חשוב
30	23	26	21
52	29	13	6
62	24	9	5
49	22	15	14
74	19	4	3
64	20	7	9
37	31	20	12

44. להיוולד בישראל

45. להתגורר בישראל במשך מרבית החיים

46. לדבר עברית

47. להיות יהודי

48. לכבד את חוקי המדינה

49. לשרת בצה"ל

50. להכיר ולצרוך תרבות ישראלית פופולרית

51. אילו היית עומד כעת לפני הגיוס לצה"ל, כיצד היית נוהג?

- א. הייתי עושה מאמצים שלא לשרת כלל 14
- ב. הייתי מתגייס לצה"ל, אבל רק בתפקיד לא קרבי 12
- ג. הייתי מתגייס ומשאיר לצה"ל לקבוע עבורי את סוג התפקיד 32
- ד. הייתי מתגייס ומבקש לשרת כחייל קרבי 22
- ה. הייתי מתגייס או מתנדב ליחידה קרבית מובחרת 20

מהו היחס שלך לקבוצות האלה:

שילוי מאוד	די שילוי	די חיובי	חיובי מאוד	
21	20	37	22	52. פעילי הימין
31	29	30	10	53. פעילי השמאל
29	27	31	13	54. חרדים
24	28	33	15	55. ערבים אזרחי ישראל
32	17	35	16	56. הקהילה ההומורלסבית

57. אם היית מתבקש להעריך באופן כללי את התרומה של העולים מחבר המדינות לחברה הישראלית ולמדינת ישראל היית אומר שהעולים:

- א. תורמים יותר מאשר מקבלים מהמדינה 27
- ב. תורמים למדינה ומקבלים מהמדינה במידה שווה 48
- ג. תורמים למדינה פחות מאשר מקבלים ממנה 25

האם אתה מסכים או לא מסכים עם האמירות האלה:

מסכים במידה רבה	מסכים במידה מסוימת	לא כל כך מסכים	כלל לא מסכים	
33	33	19	15	58. בעקבות העלייה מחבר המדינות גבר הפשע בישראל
17	18	17	48	59. בדיעבד, טוב היה אילו העלייה מחבר המדינות כלל לא הייתה מתרחשת
39	43	14	4	60. עולי חבר המדינות הם אנשים משכילים
22	34	26	18	61. עולי חבר המדינות הם לרוב פטריוטים של מדינת ישראל
31	35	22	12	62. יהדותם של רוב העולים מחבר המדינות מוטלת בספק
29	28	18	25	63. יש לעודד עולים שאינם יהודים על פי ההלכה לעבור גיור
34	32	16	18	64. יש להמשיך להשקיע כספים בעידוד העלייה מחבר המדינות לישראל

65. [לחצי מדגם א] האם היית מוכן שאחד מבני משפחתך יתחתן עם אזרח ארצות הברית שאינו יהודי?

א. בהחלט כן	22
ב. חושב שכן	21
ג. חושב שלא	15
ד. בטוח שלא	42

66. [לחצי מדגם ב] האם היית מוכן שאחד מבני משפחתך יתחתן עם עולה מחבר המדינות שאינו יהודי?

א. בהחלט כן	19
ב. חושב שכן	20
ג. חושב שלא	14
ד. בטוח שלא	47

67. האם תסכים או לא תסכים לאמירה הזאת: "לרוב הצעירים זכאי העלייה שגרים היום בחבר המדינות היה טוב יותר אילו היו עולים לישראל."

א. מסכים	37
ב. די מסכים	27
ג. לא כל כך מסכים	22
ד. כלל לא מסכים	14

68. [לעולים] האם יש לך חברים קרובים שהם ישראלים שאינם עולים מחבר המדינות?

א. יש	58
ב. אין	42

69. [למי שאינם עולים] האם יש לך חברים קרובים שהם עולים מחבר המדינות?

א. יש	51
ב. אין	49

70. [לעולים בלבד] מאיזה אמצעי תקשורת אתה מקבל את מרבית המידע על הפוליטיקה הישראלית?

א. תקשורת בעברית (טלוויזיה/אינטרנט/עיתונות רדיו)	35
ב. תקשורת ברוסית	60
ג. גם וגם	4
ד. אחר	1

71. [לעולים בלבד] באופן כללי, מהו הציון (בין 1 – גרוע ל-5 – מצוין) שהיית נותן לפוליטיקאים דוברי רוסית על פעילותם למען ציבור העולים מחבר המדינות?

1 – גרוע	2	3	4	5 – טוב
12	12	48	21	7

72. [לעולים בלבד] באיזו מידה השאיפות והציפיות שהיו לך לפני העלייה לישראל התממשו כאן?
א.	במידה רבה	21
ב.	במידה מסוימת	36
ג.	במידה מועטה	14
ד.	כלל לא התממשו	10
ה.	לא היו לי שאיפות וציפיות	19
73. באיזו מידה אתה מרגיש שבמקצוע שבו אתה עוסק כעת אתה מגשים את עצמך?
(מי שאומר שאיננו עובד, לשאול על מקום העבודה האחרון שלו בישראל).
א.	במידה רבה	43
ב.	במידה מסוימת	31
ג.	במידה מועטה	15
ד.	כלל לא	11
74. באיזו מידה רמת השכלתך תואמת את דרישות תפקידך הנוכחי במקום העבודה?
(מי שאומר שאיננו עובד, לשאול על מקום העבודה האחרון שלו בישראל).
א.	תואמת במידה רבה	60
ב.	רמת השכלתי גבוהה מדרישות תפקידי	30
ג.	רמת השכלתי נמוכה מדרישות תפקידי	10
75. [לעולים בלבד] אם משווים את תנאי הדיור (צפיפות, איכות הדירה) הנוכחיים לאלה שהיו לך במדינת המוצא האם אתה מרגיש ש:
א.	התנאים שלי בישראל טובים יותר	38
ב.	אין הבדל	34
ג.	התנאים שלי בישראל טובים פחות	28
76. האם אתה מצפה שבשנים הקרובות רמת החיים שלך תעלה?
א.	בהחלט כן	34
ב.	חושב שכן	37
ג.	חושב שלא	21
ד.	בטוח שלא	8
77. [לעולים בלבד] האם היית מגדיר את עצמך:
א.	יהודי משני הצדדים	76
ב.	יהודי מצד האמא	9
ג.	יהודי מצד האבא	8
ד.	לא יהודי	7
78. באיזו מידה אתה נוהג לשמור על המסורת הדתית?
א.	אינני שומר כלל על המסורת	20
ב.	אני שומר במקצת על המסורת	42
ג.	אני שומר במידה רבה על המסורת	23
ד.	אני שומר על המסורת על כל דקדוקיה	15

79. לאיזה מעמד חברתי אתה משייך את עצמך?

9	א. גבוה
21	ב. בינוני-גבוה
58	ג. בינוני
8	ד. בינוני-נמוך
4	ה. נמוך

80. [לעולים בלבד] לאיזה מעמד חברתי הייתה שייכת משפחתך לפני העלייה?

15	א. גבוה
17	ב. בינוני-גבוה
52	ג. בינוני
10	ד. בינוני-נמוך
6	ה. נמוך

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים.
2. גודל המדגם ב־2009: 1,191. טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 ; גודל המדגם ב־2008: 1,201; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2006: 1,204. טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2007: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2005: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.8 . גודל המדגם ב־2004: 1,200; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 2.9 . גודל המדגם ב־2003: 1,208; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - ± 3.1 .
3. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

נספח 4: הרשות המבצעת והרשות המחוקקת, מאי 2009

הרשות המבצעת

הרכב ממשלת ישראל ה־32, נכון ליום 1 במאי 2009

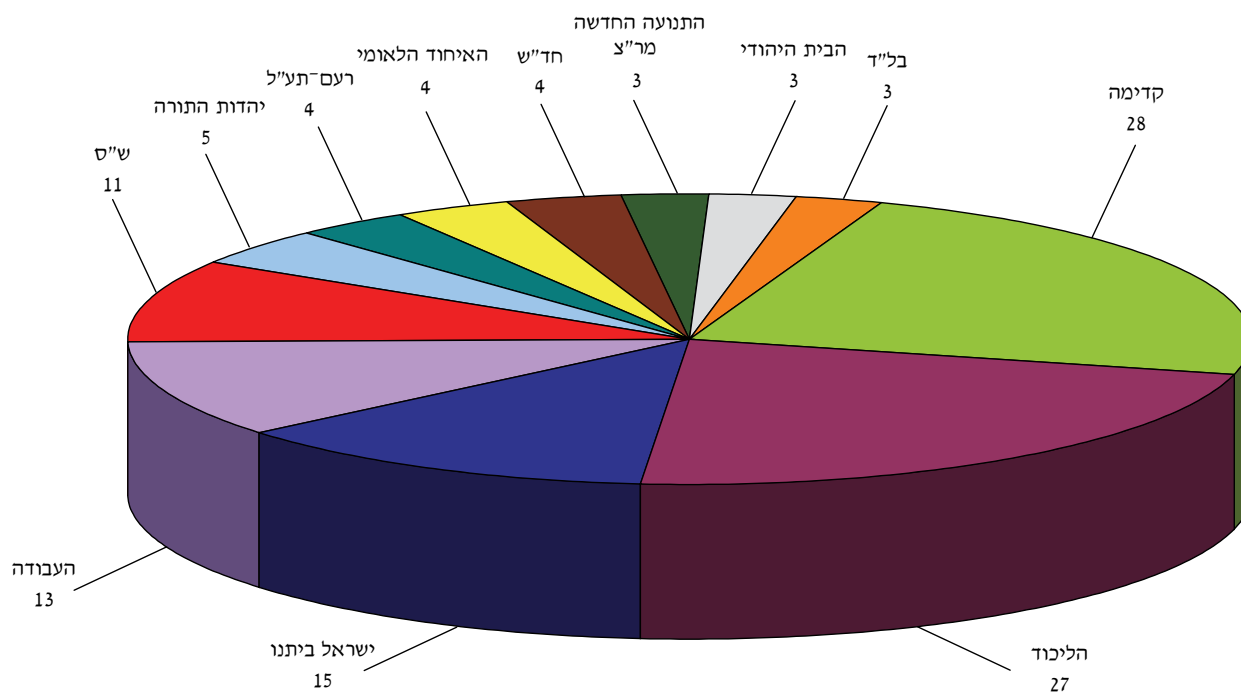
משרד	שר	סיעה
ראש הממשלה	בנימין נתניהו	ליכוד
המשנה לראש הממשלה	משה (בוגי) יעלון	ליכוד
המשנה לראש הממשלה	סילבן שלום	ליכוד
שר החוץ וסגן ראש הממשלה	אביגדור ליברמן	ישראל ביתנו
שר הביטחון וסגן ראש הממשלה	אהוד ברק	עבודה
השר לאסטרטגיה כלכלית	בנימין נתניהו	ליכוד
שר האוצר	יובל שטייניץ	ליכוד
שר המשפטים	יעקב נאמן	אינו חבר כנסת
שר הפנים וסגן ראש הממשלה	אליהו ישי	ש"ס
שר התחבורה והבטיחות בדרכים	ישראל כץ	ליכוד
שר התשתיות הלאומיות	עוזי לנדאו	ישראל ביתנו
שר הבינוי והשיכון	אריאל אטיאס	ש"ס
שר הבריאות	בנימין נתניהו	ליכוד
שר ההסברה והתפוצות	יוליואל אדלשטיין	ליכוד
שר החינוך	גדעון סער	ליכוד
שר החקלאות ופיתוח הכפר	שלום שמחון	עבודה
שר המדע והטכנולוגיה	דניאל הרשקוביץ	הבית היהודי
שר הרווחה והשירותים החברתיים	יצחק הרצוג	עבודה
שר התיירות	סטס מיסז'ניקוב	ישראל ביתנו
שר התעשייה, המסחר והתעסוקה	בנימין (פואד) בן אליעזר	עבודה
שר התקשורת	משה כחלון	ליכוד
שרת התרבות והספורט	לימור לבנת	ליכוד
השר לביטחון הפנים	יצחק אהרונוביץ	ישראל ביתנו
השר להגנת הסביבה	גלעד ארדן	ליכוד
השרה לקליטת העלייה	סופה לנדבר	ישראל ביתנו
השר המופקד על ענייני המיעוטים	אבישי ברוורמן	עבודה
השר המופקד על שיפור השירות הממשלתי לציבור	מיכאל איתן	ליכוד
השר המופקד על שירותי המודיעין והוועדה לאנרגיה אטומית וסגן ראש הממשלה	דן מרידור	ליכוד
השר לנושאים אסטרטגיים	משה (בוגי) יעלון	ליכוד
השר לענייני גמלאים	בנימין נתניהו	ליכוד

ליכוד	סילבן שלום	השר לפיתוח אזורי
ליכוד	סילבן שלום	השר לפיתוח הנגב והגליל
ש"ס	יעקב מרגי	השר לשירותי דת
ליכוד	זאב בנימין בגין	שר בלי תיק
ש"ס	משולם נהרי	
ליכוד	יוסי פלד	
ש"ס	יצחק כהן	סגן שר האוצר
עבודה	מתן וילנאי	סגן שר הביטחון
יהדות התורה	יעקב ליצמן	סגן שר במשרד הבריאות
ישראל ביתנו	דניאל אילון	סגן שר החוץ
יהדות התורה	מאיר פרוש	סגן שר במשרד החינוך
עבודה	אורית נוקד	סגנית שר התעשייה, המסחר והתעסוקה
ליכוד	לאה נס	סגנית השר לענייני גמלאים
ליכוד	איוב קרא	סגן השר לפיתוח הנגב והגליל
ליכוד	גילה גמליאל	סגנית השר במשרד ראש הממשלה

תרשים נ-1

הרשות המחוקקת

חלוקת הכוחות בכנסת ה-18 לאחר בחירות 2009

מספר המושבים בכנסת

נספח 5: תאריכים מרכזיים, מאי 2008 – אפריל 2009

מאי 2008	
4	שחיתות מוגש כתב אישום נגד שר האוצר לשעבר אברהם הירשזון (קדימה). הירשזון מואשם בגנבה, בקבלת דבר במרמה בנסיבות מחמירות, במרמה והפרת אמונים בתאגיד ובהלבנת הון ורישום כוזב במסמכי תאגיד.
5	מפלגות חברי הכנסת משה שרוני, אלחנן גלזר ושרה מרום שלו, פורשי סיעת גיל, מודיעים על הקמת סיעה חדשה – צדק לגמלאים – ועל הסכם חבירה לתנועת צדק חברתי בראשות איש העסקים ארקדי גאידימק.
19	פורשי סיעת גיל מסירים מסדר היום את בקשתם לפצל את המפלגה בשל הביקורת שהוטחה בהם על תנאי חבירתם לתנועת צדק חברתי בראשות איש העסקים ארקדי גאידימק.
20	ביקורת המדינה מפורסם דוח מבקר המדינה לשנת 2008. בין השאר נדונים בו האלימות בבתי הספר ויחס המדינה לפליטי דרפור.
21	דת ומדינה הרב חיים דרוקמן, ראש מינהל הגיור, מודח מתפקידו על רקע החלטת בית הדין הרבני הגדול לפסול את כל הגיורים שנעשו באחריותו מאז 1999. בעקבות ההחלטה וההדחה נשמעות קריאות בציונות הדתית להקים בתי דין נפרדים לגיור.
25	מפלגות ח"כ אפרים סנה (העבודה) מודיע על פרישה מן המפלגה ומן הכנסת ועל הקמת תנועה חדשה – ישראל חזקה.
27	שחיתות איש העסקים האמריקני משה טלנסקי מוסר עדות מוקדמת בבית המשפט המחוזי בירושלים בעניין ההאשמות נגד ראש הממשלה אהוד אולמרט על קבלת כספים במרמה. בסקרים מתברר שרוב הציבור אינו מאמין לראש הממשלה וקורא להתפטרותו.
29	דת ומדינה בג"ץ מורה למדינה לנמק בתוך חמישה חודשים מדוע לא תבטל את הארכת חוק טל בחמש שנים נוספות.
יוני 2008	
1	אישים מת יוסף (טומי) לפיד, עיתונאי, לשעבר שר וחבר כנסת (שינוי).
2	מפלגות ועדת הכנסת מאשרת את התפלגות סיעת גיל.
15	הממשלה הממשלה מחליטה להאריך את תוקפו של חוק האזרחות (הוראת שעה). ההחלטה צריכה לקבל את אישורה של ועדת הכנסת.
19	יחסי ישראל-פלסטינים נכנסת לתוקפה הפסקת האש (תהדיאה) בין ישראל לחמאס ברצועת עזה.
25	חקיקה הכנסת מאשרת את "חוק דרומי" הפוטר מאחריות פלילית אדם שהפעיל כוח נגד אדם שפרץ לביתו, לעסק שלו או למשק החקלאי שלו או של זולתו.
29	עסקת השבויים הממשלה מאשרת את עסקת השבויים עם חזבאללה. במסגרת העסקה מוחזרות לארץ גופותיהם של אלדד רגב ואהוד גולדווסר.

שחיתות	29	ח"כ צחי הנגבי (קדימה) מעיד בבית משפט השלום בירושלים שלא ידע שמינויים פוליטיים פסולים.
בחירות	30	הכנסת מאשרת בקריאה שנייה ושלישית את התיקון לחוק יסוד: הכנסת הקובע כי אדם אשר ביקר במדינת אויב בשבע השנים שקדמו לבחירות לא יוכל להיבחר לכנסת אלא אם יוכיח כי מטרת ביקורו לא הייתה תמיכה במאבק מזוין נגד ישראל.
יולי 2008		
מפלגות	2	ח"כ דני יתום (העבודה) מודיע על פרישה מהחיים הפוליטיים. את מקומו ממלא ליאון ליטינצקי, נציג העולים מחבר המדינות.
בחירות	21	חברי מועצת קדימה משנים את תקנון מפלגתם ומכריעים כי הבחירות לראשות המפלגה ייערכו ב־17 בספטמבר.
דת ומדינה	23	בקריאה שנייה ושלישית עובר חוק הפוטר מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים מלימודי ליבה.
הרשות השופטת	28	הכנסת מאשרת בקריאה שנייה ושלישית את הצעת החוק המחייבת רוב מיוחס בוועדה למינוי שופטים בעת בחירת שופטי בית המשפט העליון.
מפלגות	30	ראש הממשלה אהוד אולמרט מכנס מסיבת עיתונאים ומודיע על סיום דרכו הפוליטית.
אוגוסט 2008		
שחיתות	17	ח"כ אברהם הירשזון (קדימה) מודה שקיבל כספים מהסתדרות העובדים הלאומית.
הרשות השופטת	27	נשיאת בית המשפט העליון דורית ביניש מורה לבחון הקמת בית משפט ארצי לערעורים.
ספטמבר 2008		
זכויות	4	בג"ץ מורה למשטרה לאשר מסלול באום אל־פחם שפעילי הימין איתמר בן גביר וברוך מרזל יוכלו לצעוד בו.
שחיתות	7	המשטרה ממליצה לפרקליטות המדינה להעמיד לדין את ראש הממשלה אהוד אולמרט.
	8	שר המשפטים דניאל פרידמן מאשים את המשטרה בהדחת ראש הממשלה המכהן אהוד אולמרט.
בחירות	17	בחירות מקדימות לראשות מפלגת קדימה.
דת ומדינה	17	שופט בית הדין הארצי לעבודה סטיב אדלר קובע שהסתדרות העובדים החרדית, המייצגת 8,000 מורים, אינה דמוקרטית ולכן אין לה זכות קיום.
בחירות	19	ראש הממשלה אהוד אולמרט מתפטר מתפקידו.
הרשות השופטת	22	שופטי בית המשפט העליון היושבים בוועדה למינוי שופטים מפסיקים את הישיבה בטענה שאין לוועדה סמכות משום שהממשלה מוגדרת ממשלת מעבר.
אלימות פוליטית	25	חתן פרס ישראל פרופ' זאב שטרנהל נפצע מפיצוץ מטען שהונח בפתח ביתו.

אוקטובר 2008	
<p>בית המשפט לעניינים מינהליים קובע שחבר הכנסת לשעבר אריה דרעי (ש"ס) לא יוכל להתמודד בבחירות לראשות עיריית ירושלים.</p> <p>יושב ראש סיעת גיל השר רפי איתן ויושב ראש סיעת צדק לזקן משה שרוני מכריזים במסיבת עיתונאים על איחוד.</p> <p>ח"כ אופיר פינס-פז (העבודה) פונה אל שר הביטחון אהוד ברק ומבקש ממנו לחקור את פעילות הרבנות הצבאית בעקבות כתבה שהתפרסמה בעיתון "הארץ", ולפיה הרבנות הצבאית מקדמת תפיסות דתיות ופוליטיות בפעילותה בצה"ל.</p> <p>שרת החוץ ציפי לבני (קדימה) מודיעה לנשיא המדינה שמעון פרס שכשלה בניסיונותיה להרכיב ממשלה וממליצה לערוך בהקדם האפשרי בחירות לכנסת.</p> <p>ח"כ יוסי ביילין (מרצ) מודיע על פרישה מהחיים הפוליטיים.</p> <p>משום שנשיא מצרים חוסני מובארק איננו מבקר בישראל, יוצא יושב ראש מפלגת ישראל ביתנו אביגדור ליברמן נגד ביקורים של מנהיגים ישראלים במצרים כדי לפגוש את הנשיא מובארק. בנאומו בכנסת הוא אומר שאם מובארק אינו מוכן לבקר בישראל "שילך לכל הרוחות". נשיא המדינה שמעון פרס וראש הממשלה אהוד אולמרט ממהרים להתנצל בפומבי על התבטאות זו.</p> <p>החלטה בכנסת: הבחירות לכנסת ה-18 יתקיימו ב-10 בפברואר 2009.</p>	<p>רשויות מקומיות 5</p> <p>מפלגות 15</p> <p>דת ומדינה 23</p> <p>בחירות 26</p> <p>מפלגות 28</p> <p>יחסי ישראל-מצרים 29</p> <p>בחירות 30</p>
נובמבר 2008	
<p>ערב יום השנה ה-13 לרצח ראש הממשלה יצחק רבין. ראש שירות הביטחון הכללי יובל דיסקין מתריע שגורמים בימין הקיצוני יפגעו באישים פוליטיים וישתמשו באלימות כדי לעצור תהליכים מדיניים.</p> <p>פורום הגיור הפלורליסטי מודיע על הקמת בתי דין לגיור שאינם קשורים לרבנות הראשית ואשר יאפשרו גיור חילוני, רפורמי וקונסרווטיבי.</p> <p>מוקמת התארגנות פוליטית שמטרתה להרחיב את התמיכה במפלגת מרצ וליצור גוש שמאל חדש.</p> <p>השר עמי אילון מודיע על פרישתו ממפלגת העבודה.</p> <p>המפד"ל והאיחוד הלאומי מתמזגות ויוצרות מפלגה חדשה – הבית היהודי.</p> <p>ח"כ עוזי לנדאו מודיע שהוא עוזב את הליכוד ומצטרף למפלגת ישראל ביתנו.</p> <p>בעקבות עתירה של צעירי העבודה מחליט המוסד לבירור עתירות של המפלגה לבטל את שריוני המקומות ברשימת המועמדים לכנסת בבחירות 2009.</p> <p>ח"כ אברהם רביץ (דגל התורה) מודיע על פרישה מהחיים הפוליטיים.</p>	<p>רצח רבין 2</p> <p>דת ומדינה 6</p> <p>בחירות 14</p> <p>מפלגות 15</p> <p>בחירות 18</p> <p>מפלגות 18</p> <p>25</p> <p>בחירות 27</p>
דצמבר 2008	
<p>בחירות מקדימות למועמדי העבודה לבחירות לכנסת.</p> <p>פרקליט המדינה משה לדור מודיע על סגירת תיק החקירה נגד ראש הממשלה אהוד אולמרט בפרשת מכירת מניות המדינה בבנק לאומי.</p>	<p>בחירות 4</p> <p>שחיתות 4</p>

בחירות מקדימות למועמדי הליכוד לבחירות לכנסת.	8	בחירות
מהומות בעכו בין יהודים לערבים בערב יום הכיפורים.	9	יחסי יהודים-ערבים
היחידה הארצית לחקירות הונאה מסיימת את חקירת החשדות לזיוף ומרמה בבחירות ליושב ראש מפלגת העבודה ב-2007 ומעלה חשדות בדבר זיוף חתימות בספר הבחורים.	10	שחיתות
בחירות מקדימות למועמדי מרצ לבחירות לכנסת.	14	בחירות
חברת הכנסת לשעבר ענבל גבריאלי (ליכוד) מעידה במשרדי היחידה הארצית לחקירות הונאה בפרשת ההצבעות הכפולות לכאורה של שר האוצר רוני בראון בעת שהיה חבר כנסת מטעם הליכוד.	14	שחיתות
המועצה הציבורית של מפלגת הבית היהודי בוחרת את רשימת המפלגה לכנסת.	17	בחירות
בחירות מקדימות למועמדי קדימה לבחירות לכנסת.	18	
תחילת מבצע עופרת יצוקה: חיל האוויר תוקף כ-100 יעדים ברצועת עזה.	27	מבצע עופרת יצוקה
המפלגות מודיעות שהן מקפאות את מסע הבחירות שלהן בגלל מבצע עופרת יצוקה.	27	בחירות
34 מפלגות מגישות את רשימות מועמדיהן להתמודדות בבחירות 2009.	28	
יושב ראש המועצה הציבורית של מפלגת הבית היהודי יעקב עמידרור מתפטר מתפקידו ומודיע על פירוק המועצה משום שנכשלה באיחוד כל הגורמים בציונות הדתית. מפלגת הבית היהודי מתפלגת לשלוש מפלגות: הבית היהודי-מפד"ל; האיחוד הלאומי ואח"י.	28	
הממשלה מחליטה להפעיל מערך משק לשעת חירום ומכריזה על הארכת המצב המיוחד בעורף. ביישובים ערביים ברחבי הארץ אלפים מפגינים נגד המבצע.	28	מבצע עופרת יצוקה
בעקבות הפצת כרוזים הפוסקים שלא להעסיק עובדים ערבים לאחר הפיגוע במרכז הרב בירושלים ופיגוע הטרקטור השני בבירה, פרקליטות המדינה מורה לפתוח בחקירה נגד 29 רבנים בחשד להסתה לגזענות.	30	חופש הביטוי
ינואר 2009		
צה"ל פותח בפעילות קרקעית ברצועת עזה במסגרת השלב השני של המבצע.	3	מבצע עופרת יצוקה
אישים מהאיחוד האירופי מגיעים לישראל כדי לקדם הפסקת אש: נשיא צרפת ניקולא סרקוזי, שר החוץ הצרפתי ברנר קושנר, שר החוץ של שוודיה, שר החוץ של צ'כיה (הנשיאה התורנית של האיחוד האירופי) והממונה על מדיניות החוץ באיחוד האירופי חווייר סולנה.	5	
ישראל מכריזה על פתיחת מסדרון להעברת ציוד הומניטרי לתושבי רצועת עזה.	7	
מבקר המדינה מיכה לינדנשטראוס מפרסם דוח מעקב שעניינו היבטי הטיפול במפוני גוש קטיף. הדוח מעלה כי רבים נותרו בדיור ארעי ובלו תעסוקה.	7	ביקורת המדינה

11	שחיתות	המנכ"ל לשעבר של הסתדרות העובדים הלאומית יצחק רוסו חותם על הסדר טיעון, ולפיו הוא יורשע בגנבת כ־300 אלף ש"ח ובסיוע לגנבת כ־500 אלף ש"ח, בהלבנת הון, במרמה, בהפרת אמונים בתאגיד וברישום כוזב במסמכי תאגיד.
12	בחירות	ועדת הבחירות המרכזית פוסלת את הרשימות רע"מ"תע"ל ובל"ד מהתמודדות בבחירות לכנסת ה־18 בעקבות שלוש בקשות שהוגשו בעניין זה.
16	מבצע עופרת יצוקה	ועדת המעקב העליונה של הערבים בישראל מפגינה בערערה (ערוער) שבנגב נגד פעילות צה"ל ברצועת עזה.
17		ישראל מכריזה על הפסקת הלחימה ועל קבלת היזמה המצרית להפסקת אש.
18		חמאס מכריז על הפסקת אש ודורש נסיגה ישראלית מרצועת עזה ופתיחת המעברים. הגיהאד האסלאמי וארגונים פלסטיניים קטנים יותר מצטרפים להכרזתו.
20	המשבר הכלכלי	מתפרסם דוח שירות התעסוקה: בדצמבר 2008 פוטרו במשק הישראלי 17,500 עובדים, רובם תושבי גוש דן, וחלה עלייה של 8.3% במספר דורשי העבודה האקדמאים.
21	בחירות	בית המשפט העליון מקבל את ערעורן של מפלגות רע"מ"תע"ל ובל"ד על החלטת ועדת הבחירות המרכזית ומבטל את החלטת הוועדה.
25	שחיתות	שבעה ממקורביו של יושב ראש מפלגת ישראל ביתנו ח"כ אביגדור ליברמן, ובכללם בתו ועורך דינו, נחקרים בחשד למעורבות בהקמה ובהפעלה של רשת חברות קש שתכליתן הלבנת הון.
26	אישים	מת ח"כ אברהם רביץ, יושב ראש דגל התורה וחבר סיעת יהדות התורה.
פברואר 2009		
5	זכויות אדם	ארגון "בצלם" מפרסם את הדוח השנתי שלו על הפרות זכויות האדם בשטחים (2008). לפי נתוני הדוח, בשנת 2008 הרגו כוחות הביטחון הישראליים 455 פלסטינים, והפלסטינים הרגו 18 אזרחים ישראלים, 10 אנשי כוחות ביטחון ישראלים ואזרח זר אחד.
9	זכויות אזרח	משרד הפנים מפרסם נוהל חדש: בני זוג לא יהודים ובני זוג מאותו המין שאינם אזרחי ישראל אך חיים כידועים בציבור של אזרחים ישראלים ואינם יכולים להינשא בישראל, יהיו זכאים לקבל מעמד של תושב ארעי רק שלוש שנים לאחר עלייתם לישראל.
10	בחירות	הבחירות לכנסת ה־18: 5,278,985 אזרחים ישראלים הם בעלי זכות הצבעה, ו־34 מפלגות מתמודדות בבחירות.
11		תוצאות הבחירות לכנסת – שלוש המפלגות הגדולות: קדימה: 28 מנדטים; הליכוד: 27 מנדטים; ישראל ביתנו: 15 מנדטים. יושבת ראש קדימה ציפי לבני ויושב ראש הליכוד בנימין נתניהו מכריזים שניהם על ניצחון בבחירות.
20		נשיא המדינה שמעון פרס מטיל את תפקיד הרכבת הממשלה החדשה על יושב ראש הליכוד בנימין נתניהו. יושבת ראש קדימה ציפי לבני מודיעה כי מפלגתה תשב באופוזיציה.
24	הכנסת	מתכנס המושב הראשון של הכנסת ה־18. חברי הכנסת מצהירים אמונים למדינת ישראל.

מרס 2009

1	המשבר הכלכלי	המוסד לביטוח לאומי מפרסם נתונים שלפיהם בפברואר 2009 התקבל מספר שיא של תביעות לדמי אבטלה בחודש אחד (יחסית לשנים האחרונות): מנובמבר 2008 עד פברואר 2009 הוגשו 75,128 תביעות חדשות – עלייה של 54% לעומת התקופה המקבילה בשנה הקודמת.
5	שחיתות	היחידה הארצית לחקירות הונאה מודיעה שיש תשתית ראייתית להעמיד לדין את ראש הממשלה אהוד אולמרט בעברות מרמה והפרת אמונים בפרשת מרכז ההשקעות.
8	פרשת קצב	היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז מודיע כי יגיש כתב אישום נגד נשיא המדינה לשעבר משה קצב בגין אונס, מעשה מגונה בכוח ושיבוש הליכי משפט.
19		פרקליטות המדינה מגישה כתב אישום נגד נשיא המדינה לשעבר משה קצב. כתב האישום מייחס לקצב, מלבד עברת האונס, גם עברות של מעשה מגונה, הטרדה מינית ושיבוש הליכי משפט.
24	יחסי יהודים-ערבים	אנשי ימין מקיימים צעדה באום אל-פחם בהתאם לפסיקת בג"ץ מינואר 2009 בעתירתם של איתמר בן גביר וברוך מרזל. בתגובה נפתחת בעיר שביתה כללית. ההפגנות שמקיימים תושבי העיר, הרואים במצעד פרובוקציה, מובילות לעימותים עם המשטרה.
31	הממשלה	הממשלה ה־32 מושבעת בכנסת. הקואליציה מונה 69 חברי כנסת, וחברות בה סיעות הליכוד, ישראל ביתנו, העבודה, ש"ס והבית היהודי. בממשלה חברים 30 שרים ו־7 סגני שרים, והיא מהגדולות שבממשלות ישראל.

אפריל 2009

7	תקציב המדינה	מליאת הכנסת מאשרת הוראת שעה המתירה לממשלה החדשה להעביר תקציב דרשנתי עד אמצע יולי במקום עד אמצע מאי (לפי החוק הקיים).
7	הממשלה	יושב ראש יהדות התורה ח"כ יעקב ליצמן ממונה לתפקיד סגן שר "במעמד שר" במשרד הבריאות.
29	ישראל	ישראל חוגגת את יום העצמאות ה־61. (ה' באייר)